

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції (м. Луцьк, 30–31 березня 2017 р.)

УДК 911.3:338.48-53(477)(062.55)
ББК 65.433(4УКР)я43
Р 36

*Рекомендовано до друку вченою радою
Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»
(протокол № 5 від 29.03.2017 р.)*

Рецензенти:

Матвійчук Л. Ю. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та цивільної безпеки Луцького національного технічного університету;

Лажнік В. Й. – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 30–31 березня 2017 р.). – Луцьк : Терен, 2017. – 106 с.

У збірнику матеріалів конференції висвітлюються питання сучасного стану, проблем та перспектив розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України, які були розглянуті на I Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції в м. Луцьку 30–31 березня 2017 р. Розглядаються теоретико-методичні проблеми розвитку туризму й рекреації, розкриваються геопросторові, соціально-економічні, екологічні аспекти туризму, висвітлюються питання розвитку туристичного краєзнавства в Україні, теорії та практики фізичної реабілітації в оздоровчому туризмі, особливостей розвитку туризму в країнах і регіонах світу.

Збірник розрахований на широке коло фахівців у сфері туризму, спеціалістів, що працюють в органах державної влади й управління, географів, економістів, екологів, студентів і викладачів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку туризму й рекреації.

**УДК 911.3:338.48-53(477)(062.55)
ББК 65.433(4УКР)я43**

© Колектив авторів, 2017
© Луцький інститут розвитку людини
Університету «Україна», 2017

ЗМІСТ

Теоретико-методичні напрями розвитку туризму й рекреації

Бундак О. А.	Сутність, класифікація та особливості міжгалузевих зв'язків у рекреаційному комплексі.....	5
Ткачук А. С.	Методичні підходи до дослідження міжгалузевих зв'язків у регіонах з пріоритетним розвитком рекреаційного комплексу.....	9
Штонь Т. Ю.	Історіографія розвитку гостинності та туризму в Україні.....	11
Ткачук А. С., Хрусь Я. С.	Водні рекреаційні ресурси.....	13

Геопросторові аспекти розвитку туризму

Єрко І. В., Савич К. В. Майстер А. А.	Аматорський туризм Волинської області.....	17
Гловатських А. І.	Антропогенна перетвореність рекреаційних ландшафтів Волинської області.....	20
Патійчук В. О.	Особливості сучасного розвитку сільського туризму в Україні.....	24
Куницький М. П.	Особливості організації гастрономічних турів.....	26
Кручиніна Н. М.	Формування стратегії розвитку туристичних регіонів України.....	34
Майстер А. А.	Перспективи розвитку екологічного та сільського туризму в Україні.....	36
Майстер А. А.	Співвідношення між рівнем рекреаційної освоєності території та природно-рекреаційним потенціалом Волинської області.....	39

Соціально-економічні аспекти розвитку туристсько-рекреаційної діяльності

Смирнов І. Г.	Комплексний підхід до проблеми управління якістю у туризмі.....	43
Тютюк Е. М.	Чинники, що визначають рівень конкурентоспроможності туристичних послуг регіону...	46
Сушик О. Г.	Освітня поінформованість населення з розвитку агротуристичного бізнесу.....	49
Ольхова-Марчук Н. В.	Управління якістю туристичних послуг в умовах конкурентного середовища.....	53
Біліщук М. І.	Фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на управління економічним розвитком туристичного кластеру.....	55
Захаров П. О.	Специфіка викладання інформаційних технологій у процесі підготовки магістрів із спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність».....	59

Quilty-Dunn Jake, Mostova Anastasiya	Immigration and urbanization 1877–1914.....	63
---	---	----

Розвиток туристичного краєзнавства в Україні

Терлецький В. К.	Актуальні проблеми активізації туристичного краєзнавства.....	67
Кушпетюк О. І.	Погляди Миколи Біляшівського на місце та роль музейних закладів Волинської губернії у краєзнавчих дослідженнях регіону.....	70
Марчук І. В., Тлучкевич Н. М.	Проблеми організації туризму в Локачинському районі.....	73

Екологічні проблеми розвитку туризму й рекреації

Nikityuk O. A.	Environmental problems of tourism development in Ukraine.....	76
Вознюк І. О.	Еколого-економічна безпека туристичної галузі України.....	78

Теорія та практика фізичної реабілітації в оздоровчому туризмі

Борбенчук К. І., Федчик Т. О. Піддубняк В. В.	Професійна підготовка майбутніх фахівців оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах....	81
Гайдук А. Б.	Корекція фізичної працездатності підлітків під впливом занять спортивними іграми.....	83
Гайдук А. Б.	Вплив секційних занять спортивними іграми на функціональний розвиток хлопців-підлітків.....	85
Борбенчук К. І., Данилюк І. В.	Проблеми фізичного виховання слабозорих школярів віком від 12–14 років.....	87
Кирилюк В. В., Новосад В. М.	Роль туризму як засобу фізичної рекреації в життєдіяльності студентської молоді.....	89
Чмух В. М.	Вплив секційних занять спортивними іграми на соматичний розвиток підлітків.....	91

Розвиток туризму в країнах і регіонах світу: досвід для України

Лажник В. Й.	Чеський рай – унікальний туристично-рекреаційний район Чеської Республіки.....	95
Мандрик І. П., Гіль О. Р.	Природно-географічні чинники розвитку туризму в Литві.....	98
Савченко І. А., Арендарчук А. А.	Подієві туристичні ресурси Німеччини.....	101

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ Й РЕКРЕАЦІЇ

УДК 338.48:379.85:728.5(477)

О. А. Бундак – кандидат історичних наук,
доцент, заступник директора з наукової
роботи Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна»

СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ У РЕКРЕАЦІЙНОМУ КОМПЛЕКСІ

*Роботу виконано на кафедрі фізичної
реабілітації та соціального забезпечення
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто міжгалузевий регіональний комплекс та визначено групи функціональних галузей. Виділено основні зв'язки між галузями, які виникають в процесі їх економічного функціонування та формування.

Ключові слова: міжгалузевий регіональний комплекс, продуктивні сили, міжгалузеві зв'язки, галузі спеціалізації, координаційні зв'язки.

Bundak O. A. Essence, classification and features of interbranch connections in recreational complex. Interbranch regional complex is considered. The groups of functional branches are defined. The main interbranch connections are defined that arise in the process of economic functioning and formation.

Key words: interbranch regional complex, productive forces, interbranch connections, branch of specialization, coordinating connections.

Проблеми формування та розвитку міжгалузевих комплексів особливо інтенсивно почали досліджуватись у другій половині 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. В цей період відбувається перехід від вивчення окремих комплексів до побудови системи комплексів. Вперше така системи з метою оптимального планування господарства була запропонована в 1966 році А.Аганбегяном. Значна кількість праць присвяченні агропромислового та продовольчого комплексам та їх різним аспектам. З'явилися перші монографії, що досліджують і інші види комплексів, наприклад науково-виробничий, будівельний, комплекс виробничої інфраструктури та інші [1, с. 24–25].

У сучасній економіці збільшується залежність одних галузей господарства від інших, причому цей процес має всезагальний та стійкий характер.

Поряд із галузевою класифікацією національного господарства виділяють і досліджують міжгалузеві комплекси, які утворюють своєрідний напрям вертикальної систематики продуктивних сил регіону.

Процес формування міжгалузевих комплексів – це об'єктивна закономірність розвитку продуктивних сил. Поглиблення суспільного та територіального поділу праці супроводжується відповідним посиленням інтеграційним тенденцій. Об'єктивно формуються порівняно відособлені групи галузей з тісними економічними зв'язками, які взаємопов'язані та взаємозалежні у своєму розвитку.

Отже, міжгалузевий комплекс – це сукупність певних видів діяльності, які здійснюються у певному місці та об'єднані у певну групу тісними економічними комерційними та іншими зв'язками.

Міжгалузевий регіональний комплекс окремі автори визначають як сформоване територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і виробництв у економічних районах, вузлах, центрах, завдяки яким може забезпечуватися максимальний ефект за найменших витрат. Досягнення таких результатів з урахуванням закономірності комплексності потребує раціонального підбору галузей, забезпечення економічно ефективних пропорцій їхнього розвитку, оптимальних розмірів підприємств з урахуванням державних інтересів та наявних в регіоні природних та економіко-географічних умов [2, с. 31–32].

Деякі науковці вважають, зокрема Д. Стеченко, що міжгалузевий комплекс характеризується як система взаємопов'язаних галузей виробничої і невиробничої сфери, яка формується внаслідок інтеграції та кооперації підприємств, установ та організацій [3, с. 16].

Комплекс району при цьому розглядається як органічна єдність всіх структурних елементів на його території, а міжгалузеві комплекси виступають підсистемами територіально-виробничого комплексу (ТВК) економічного району і його територіальних структурних частин.

Часто міжгалузеві територіальні комплекси називають підсистемами макрорайонів. Досить складно визначити характер взаємодіючих внутрішніх частин (підсистем). В одних випадках виділяють взаємодіючі галузі і виробництва, в інших – взаємодіючі підприємства, а також взаємодіючі первинні форми комплексного зосередження виробництва (елементарні комплекси). Комплексоутворюючими зв'язками можуть бути економічні та виробничі (техніко-економічні) або технологічні [4, с. 48–51].

Залежно від просторових масштабів міжгалузеві комплекси поділяють на міждержавні, макроекономічні та територіальні. Міждержавні міжгалузеві комплекси розвиваються на основі інтеграції двох і більше господарських міжгалузевих комплексів різних країн. Макроекономічні міжгалузеві комплекси формуються та функціонують як міжгалузеві утворення в структурі національного господарства для досягнення загальнодержавних економічних, соціальних, екологічних, політичних та науково-технічних цілей. Міжгалузеві територіальні комплекси – це підсистеми інтегральних територіально-господарських комплексів [5, с. 28].

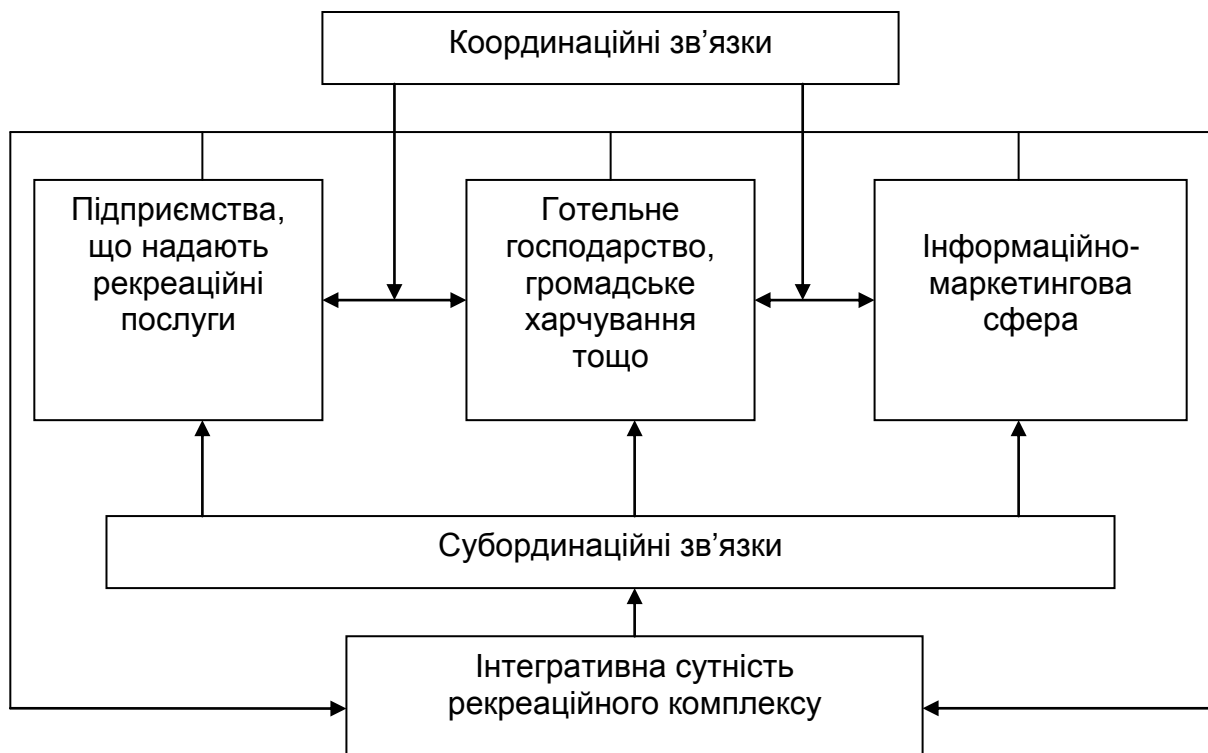
Об'єктивною основою цілісності міжгалузевих комплексів є якість міжгалузевих зв'язків. Міцні, стабільні, справедливі, еквівалентні міжгалузеві зв'язки забезпечують високу цілісність комплексу як системи. Але цілісність є складною та багатоаспектною науковою категорією; аналізуючи формування міжгалузевих зв'язків під кутом зору їх цілісності, слід застосувати особливу методологічну базу, яку вже напрацьовано в рамках міждисциплінарних в галузі теорії систем і теорії організації [6, с. 57–58].

Для багатьох ТВК України поняття комплексності досить умовне, часто під нею розуміють лише спільність території, тісні взаємозв'язки об'єктів виробничої інфраструктури і розташованих у певному районі підприємств, об'єктів сфери обслуговування населення.

Комплексоутворення передбачає об'єднання (інтеграцію) ресурсів всіх відомств – учасників розв'язання конкретних проблем, концентрацію їх в межах території ТВК, виділення провідних ланок (галузей спеціалізації), пропорційний розвиток комплексоутворюючих виробництв та інфраструктури, використання природних ресурсів і охорону навколишнього середовища, створення максимально зручних умов життя і праці населення [4, с.79].

Деякі дослідники виокремлюють два типи внутрісистемних зв'язків: координаційні й субординаційні. Координаційні зв'язки – це зв'язки між компонентами. Через ці зв'язки підприємства, що надають послуги рекреації, пов'язані з підприємствами готельного господарства, громадського харчування, а ті в свою чергу – з інформаційно-маркетинговими, а останні – з рекреаційними

підприємствами (опосередковано). Координаційні зв'язки є передумовою існування системи, її необхідною ознакою, але недостатньою. Графічне зображення координаційних і субординаційних зв'язків між складовими інтеграційного процесу у рекреаційному комплексі наведено на рис.1 [7, с. 139].

Рис. 1. Координація і субординація функціонально-галузевих сфер у рекреаційному комплексі

Міжгалузеві зв'язки набувають конкретних організаційних форм: 1) за виробничим напрямом – вузькоспеціалізовані і комплексні; 2) за типом інтеграції і характером виробничих зв'язків – комбінати, об'єднання, науково-промислові об'єднання, об'єднання кількох суміжних галузей (виробництво, переробка, реалізація; виробництво, заготівля; будівництво, виробниче обслуговування та ін.); 3) за організаційними формами управління – управління на базі головного підприємства, управління з відособленим апаратом; 4) за ступенем юридичної самостійності – із збереженням повної юридичної самостійності господарств, що входять до складу об'єднання; з частковою втратою юридичної самостійності господарств; частина господарств втрачає юридичну самостійність, інші її зберігають; 5) за формою власності – приватні, приватно-орендні, акціонерні, державні. Розширюється і поглиблюється міжгосподарське співробітництво і в невиробничій сфері, у створенні закладів охорони здоров'я та культурно-побутового призначення (лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, молодіжних таборів та ін.).

Як міжгалузеві можна вирізнити такі типи відносин за такими властивостями галузей: 1) наявність тісних виробничих, комерційних та інших зв'язків; 2) вирішення актуальних економічних проблем; 3) об'єднання ланок в єдину виробничо-технологічну систему; 4) випуск взаємопов'язаної продукції; 5) виконання певної функції в економічній системі; 6) загальне управління.

У цілому враховуючи різні підходи до визначення міжгалузевих комплексів, можна розглядати їх як інтегровану систему економічно, технологічно і організаційно найбільш тісно взаємопов'язаних та доповнюючи одна одну галузей, виробництв,

підприємств, організацій національного господарства, що спрямована на досягнення визначеної цілі економіки при мінімальних суспільних витратах [8, с.102–106].

Можна виділити такі основні зв'язки між галузями, які виникають в процесі їх економічного функціонування та формування:

– зв'язки, які базуються на спільних цілях (цільові зв'язки, наприклад, по єдності призначення та взаємозамінності продукції) чи вирішення певної загальногосподарської проблеми;

– зв'язки, які виникають безпосередньо в процесі виробництва продукції як основного виду діяльності галузі; це ресурсно-продуктивні зв'язки (в тому числі технологічні), до яких відносяться також фондові зв'язки із спеціалізованими галузями машинобудування і будівництва;

– зв'язки, які базуються на однорідності (спільності) технології та виробничій бази; наявність їх визначають технологічна спільність активної частини основних фондів, можливість реалізації єдиної технічної політики;

– зв'язки, які впливають із спільно використовуваної ресурсної бази; цей тип зв'язків забезпечує більш повне і комплексне використання спільних сировинних ресурсів, організацію комбінованого випуску різноцільової продукції в межах єдиного виробництва.

Важливою умовою об'єднання галузей в комплекс є вирівнювання їх технічного рівня для того, щоб виробництво в межах комплексів являло собою єдиний технологічний цикл по отриманню кінцевої продукції чи послуг.

Рекреаційний комплекс можна розглядати в двох аспектах: з одного боку, як міжгалузевий комплекс у складі сфери послуг, де виникають і набувають розвитку економічні відносини з виробництва, обміну і споживання рекреаційно-туристичного продукту; з другого – як складову соціальної інфраструктури територій різного рівня, що становить комплексну систему (мережу) підприємств і закладів з виробництва, просування і реалізації рекреаційно-туристичних послуг [2, с. 87–89].

Водночас, рекреаційний комплекс має ознаки самостійного об'єкта: спеціалізовану матеріально-технічну базу; специфічні природно-антропогенні ресурси; унікальність продукування послуг і власної технології обслуговування; формування принципово нової схеми міжгалузевого і територіального управління; суспільну значимість, в тому числі економічну, соціальну, екологічну і політичну.

В. Побірченко у своєму дослідженні розглядає міжгалузеву територіальну рекреаційну систему, яку визначає як пропорційно збалансоване просторово-часове сполучення (єдність) підприємств матеріального та нематеріального виробництва, соціальної та рекреаційної сфери послуг, що одержують прибуток за рахунок задоволення рекреаційного попиту при стійкому пріоритеті туристської галузі.

Для сформованого рекреаційного комплексу як міжгалузевого утворення необхідними є такі групи функціональних галузей:

1) група галузей, які виконують основну функцію комплексу. Сюди відносяться курортні, туристичні господарства, сфера відпочинку (у вузькому розумінні слова). Ці галузі складають центральне ядро комплексу.

2) група галузей переважно виробничого обслуговування ядра рекреаційного комплексу, яка представлена будівництвом; транспортом (в першу чергу пасажирським, оскільки для рекреаційного комплексу характерні потоки рекреантів);

3) галузі, які включають систему навчальних закладів, що готують фахівців вищої і середньої кваліфікації для курортно-туристичного господарства і сфери відпочинку;

4) галузі, які включають систему спеціалізованих проектно-конструкторських інститутів, бюро, а також науково-дослідних закладів, які орієнтуються на забезпечення потреб санаторно-курортного і туристичного господарства;

5) спеціалізовані органи управління, які отримують інформацію про стан інших підсистем рекреаційного комплексу, забезпечують, шляхом регулювання, оптимальне функціонування і подальший розвиток рекреаційного комплексу [6, с. 113–115].

На нашу думку, необхідною є група підприємств, які виконуватимуть інформаційно-маркетингові функції для просування рекреаційно-туристичного продукту на вітчизняний та міжнародний ринки.

Список використаних джерел

1. Рыбаков Ф. Научно-производственный комплекс: сущность, структура, эффективность / Ф. Рыбаков. – Л., 1985. – 321 с.
2. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підруч. / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2006. – 396 с.
3. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2001. – 377 с.
4. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (Теорія, методи, практика). Вид. 5-те, доп. / С.І. Іщук. – К. : Європ. ун-т, 2002. – 216 с.
5. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / за ред. С. І. Дорогунцова. – К., 2005. – 248 с.
6. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – К. : ІАЄ, 2002. – 294 с.
7. Кравченко Н. О. Територіальна організація рекреаційного господарства Полісся та напрями її удосконалення / Н.О. Кравченко // Національна академія наук України Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2006. – 192 с.
8. Барышников А. С. Проблемы формирования и развития межотраслевых комплексов и объединений / А. С. Барышников, Ю. А. Гранаткин – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1988. – 240 с.

УДК 379.85:728.5(477)

А. С. Ткачук – студентка 4 курсу спеціальності «Туризмознавство» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ У РЕГІОНАХ З ПРІОРИТЕТНИМ РОЗВИТКОМ РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

*Роботу виконано на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: **О. А. Бундак** – кандидат
історичних наук, доцент, заступник
директора з наукової роботи
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Акцентовано увагу на використанні моделі міжгалузевих еколого-економічного балансу, яка є розширенням класичної моделі міжгалузевих балансу Леонтьєва.

Ключові слова: модель міжгалузевих балансу Леонтьєва, рекреаційний комплекс, мультиплікатор.

Tkachuk A. S. Methodical approach to the study of linkages in the region with priority development of a recreational complex. The attention is focused on the use of models of

intersectoral environmental and economic balance, which is an extension of the classical model of Leontief input-output.

Key words: model Leontief input-output, recreational complex, multiplier.

Характерною рисою кінця ХХ ст. є бурхливий розвиток туризму, який по своїй економічній віддачі вийшов на провідні позиції у світовій економіці. У багатьох країнах прибутки від обслуговування туристів становлять основну частину надходжень.

Рекреація як специфічна сфера економіки, характеризується високою соціальною вагомістю та рентабельністю, значною трудо- та екологічністю, швидкою окупністю витрат та тісно пов'язана із суміжними та обслуговуючими сферами діяльності, має об'єктивні передумови комплексоутворення в регіоні, справляє безпосередній вплив на розвиток економічних та соціальних процесів, виступає фактором оптимізації структури регіональних господарських комплексів [1, с. 87–88].

Для вивчення шляхів оптимізації структури регіональних господарських комплексів можна використовувати метод міжгалузевих балансів, який розглядає систему, що складається з певної кількості галузей (сфер) виробництва. Рівняння міжгалузевого балансу для останніх становлять основу моделі. Крім них, до її складу входять обмеження на потужності галузей та ресурси, що ними використовуються для виробництва продукції та надання послуг, обмеження на навантаження на рекреаційні території та умови збалансованості внутрішнього споживання продукції та послуг окремих галузей. Згідно лінійної міжгалузевої балансової моделі Леонт'єва-Форда припускається, що усе виробництво ділиться на дві групи: основне виробництво і знищення шкідливих забруднювачів, що з'являються в процесі основного виробництва. Модель міжгалузевого еколого-економічного балансу дозволяє дослідити оптимальну структуру виробництва на рівні регіону у зв'язку з можливістю міжрегіонального обміну продукцією та з метою забезпечення виконання екологічних вимог до навколишнього середовища.

Вказана модель стала розширенням класичної моделі міжгалузевого балансу Леонт'єва, основні положення якої базуються на таких принципах: економічна система складається з n галузей виробництва, кожна з яких виготовляє один вид продукції, що повністю споживається або використовується в процесі виробництва іншими галузями. Спільне виробництво при цьому виключається. Таким чином, виробляється, споживається та інвестується n видів продукції.

Модель Леонт'єва може бути формалізована за допомогою однієї із систем:

1. «Надходження ресурсів – використання ресурсів»:

$$x_i + s_i = \sum_{j=1}^n x_{ij} + k_i, \quad i = \overline{1, n}; \quad (1.1)$$

2. «Виробництво продукції – розподіл продукції»:

$$x_i = \sum_{j=1}^n x_{ij} + y_i, \quad i = \overline{1, n}, \quad (1.2)$$

де x_i – об'єм виробництва i , s_i – інші ресурси продукції i (запаси на початок періоду, імпорт тощо), x_{ij} – затрати продукції i на виробництво продукції j , k_i – кінцеве використання продукції i (невиробниче споживання, експорт, запаси на кінець періоду виробництва тощо), y_i – об'єм кінцевої продукції i ($y_i = k_i - s_i$).

Часто моделі типу (1.1) називають міжгалузевими балансами у натуральному вираженні, оскільки вони складаються та оперують фізичними, тобто натуральними, вимірниками. Моделі вигляду (1.2) – цінові або ж трудові.

Визначення впливу розвитку рекреаційного комплексу на стан господарства регіону може бути здійснена через такий показник як мультиплікатор, який

розраховується на основі туристичного попиту за допомогою туристичних витрат [2, с. 148–152].

Список використаних джерел

1. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку / Р. О. Кулинич. – К. : Знання, 2007. – 311 с.
2. Леонтьев В. В. Межотраслевая экономика / А. Г. Трансберг (науч. ред. и авт. предисл.), В. П. Бусин (пер. с англ.). – М. : Экономика, 1997. – 387 с.

УДК 379.85:728.5(477)

Т. Ю. Штонь – студентка 4 курсу спеціальності «Туризмознавство» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ІСТОРИОГРАФІЯ РОЗВИТКУ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

*Роботу виконано на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: **Н. В. Ольхова-Марчук** –
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри туризму ЛІРоЛ
Університету «Україна»*

Проаналізовано історіографію розвитку туризму та гостинності в Україні. Відмічено незначну кількість різнопланових наукових розвідок з окресленої тематики.

Ключові слова: історіографія, дисертації, монографії, збірники, статті, радянський туризм.

Shton T. Y. Historiography of hospitality and tourism in Ukraine. Analyzed the historiography of tourism and hospitality in Ukraine. Marked a small number of diverse scientific studies on the designated themes.

Key words: historiography, theses, monographs, collections of articles, the Soviet tourism.

Загальною тенденцією новітньої історії України є зростання уваги до історіографії як науки, навчальної дисципліни, акумулятора різносторонніх знань та основного рушія наукового зростання творчого потенціалу країни, що пояснюється «прискоренням» розвитку історичної науки та інтересом дослідників до теоретико-методологічних проблем. Вивчення розвитку гостинності і туризму в Україні вітчизняною історичною наукою має не дуже тривалу власну історію.

Початки історіографії українського туризму припадають на радянський період, де він розглядався як складова радянського туризму. Пальма першості в даному напрямку належить науковим доробкам російського вченого В. О. Квартальнова, де історія українського туризму розглядалася через призму історії СРСР. Розвиток туризму в СРСР в радянський період (з 1917 по 80-ті рр.) розглянула В. В. Дворніченко, узагальнивши всю історію туризму [3].

І лише з прийняттям незалежності актуалізувався інтерес науковців до історії туризму в Україні. Вченими було видано ряд збірників, нарисів, монографій, наукових статей, присвячених різноплановим аспектам українського туризму. У

1995 р. видано збірник наукових праць «Розвиток туризму в Україні: Проблеми і перспективи», у 1997 р. – збірник наукових праць, присвячених історії вітчизняного туризму, виданий Інститутом туризму Федерації профспілок України, у 1998 р. – збірник «Нариси української популярної культури», де вміщено статті які можна розглядати як спробу стислого хронологічного викладу історії українського туризму з визначенням деяких специфічних рис окремих його складових.

У 2002 р. у збірнику «Філософія і культурологія туризму» серед ряду публікацій з'являється стаття, присвячена розвитку вітчизняного туризму О. М. Любовець. Автор, досліджуючи історію становлення і розвитку туризму на українських землях, виділяє два етапи: перший, підготовчий – «перед туризм» – від найдавніших часів до середини XIX ст.». Другий припадає на період з середини XIX ст. до сьогодення – власне туристський.

Проте найбільшій уваги заслуговує книга В. К. Федорченка, Т. А. Дьорової «Історія туризму в Україні». Становлення та розвиток туризму в Україні, відповідно до висновку авторів, мало шість етапів: мандрівництво як прообраз туризму (IX – XIX ст.); початок організованого туризму (кінець XIX – поч. XX ст.); розвиток туризму в Україні у міжвоєнний період (1918–1939 рр.); розвиток туризму в повоєнний період (1950–1960 рр.); період 1970–1980 рр. – так званого зоряного часу радянського туризму; сучасний період (1990-ті рр.) [8].

Логічним завершенням ряду наукових розвідок став захист ряду дисертацій, які різнопланово характеризували власне туристський аспект історичних досліджень: С. І. Попович «Розвиток туристського краєзнавства в Україні 60 – п. п. 80-х рр. XX ст.»; В. А. Зінченко «Молодіжний туризм в Українській РСР у 70–80-х рр. XX ст. (на основі діяльності «Супутника»)», З. П. Сапелкіна «Паломництво як соціокультурне явище: становлення і розвиток в Україні (середина XIX – початок XXI ст.)», І. Ю. Бондарчук-Чугіна «Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині II-пол. XX – початку XXI ст.» [12].

Безпосередньо самій історії гостинності в Україні присвячено декілька статей В. А. Русавської, в яких здійснено перші спроби визначити деякі історичні форми гостинності як явища в контексті побутової культури українців, що дає підстави розглядати їх як спробу поставити проблему історичного дослідження гостинності [13; 14].

У контексті дослідження історії туризму в Україні з'являється ряд статей В. К. Федорченка, присвячених розвитку готельної справи, яка є невід'ємною складовою сфери гостинності [15–18].

Проаналізовані нами історіографічні здобутки щодо дослідження історії туризму в Україні показали, що означена тематика займає значне місце в історії історіографії і знаходиться в центрі уваги різнопланових наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Квартальнов В. А. Орбиты «Спутника»: из истории молодежного туризма / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. – К. : Молодь, 1987. – 152 с.
2. Квартальнов В. А. Туризм социальный: история и современность / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. – К. : Вища школа, 1989. – 342 с.
3. Дворниченко В. В. Развитие туризма в СССР в 1917–1983 гг. / В. В. Дворниченко. – М. : Турист, 1985. – 86 с.
4. Розвиток туризму в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. ст. – ІВЦ, 1995. – 244 с.
5. З історії вітчизняного туризму : зб. наук. ст. – К. : ФПУ, Інститут туризму, 1997. – 280 с.
6. Нариси української популярної культури : зб. наук. ст. – К. : 1998. – 724 с.

7. Любовець О. М. Актуальні проблеми історії розвитку туризму на українських землях / О. М. Любовець // Філософія і культурологія туризму. – К. : 2001. – С. 92 – 97.
8. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К. : Вища школа, 2002. – 193 с.
9. Попович С. І. Розвиток туристського краєзнавства в Україні 60-х – п. п. 80-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук / С. І. Попович. – К., 1994. – 19 с.
10. Зінченко В. А. Молодіжний туризм в Українській РСР у 70–80-х рр. ХХ ст. (на основі діяльності «Супутника») : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. А. Зінченко. – К., 2003. – 20 с.
11. Сапелкіна З. П. Паломництво як соціокультурне явище: становлення і розвиток в Україні (середина ХІХ – початок ХХІ ст.) : автореф. ... канд. іст. наук / З. П. Сапелкіна. – К., 2006. – 20 с.
12. Бондарчук-Чугіна І. Ю. Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. ... канд. іст. наук / І. Ю. Бондарчук-Чугіна. – К., 2007. – 19 с.
13. Русавська В. А. Історичні форми гостинності / В. А. Русавська // Питання культурології : зб. наук. ст. – Вип. 20. – КНУКіМ. – К., 2004. – С. 131–136.
14. Русавська В. А. Культурно-історичний контекст формування церковно-монастирської гостинності / В. А. Русавська // Культура і мистецтво в сучасному світі : зб. наук. ст. – Вип. 6. – КНУКіМ. – К., 2005. – С. 161–167.
15. Федорченко В. К. Гостиничний і ресторанный бізнес: история и перспективы / В. К. Федорченко // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2000. – № 1. – С.16–19.
16. Федорченко В. К. Гостиничний і ресторанный бізнес: история и перспективы / В. К. Федорченко // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2000. – № 2. – С. 29–34.
17. Федорченко В. К. Гостиничний і ресторанный бізнес: история и перспективы / В. К. Федорченко // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2000. – № 3. – С.16–21.
18. Федорченко В. К. Гостиничний і ресторанный бізнес: история и перспективы / В. К. Федорченко // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2001. – № 2. – С. 29–34.

УДК 379.85:504.4.062.2

А. С. Ткачук – студентка кафедри туризму
ММІРЛ ВНЗ «Україна»;

Я. С. Хрусь – студентка кафедри туризму
ММІРЛ ВНЗ «Україна»

ВОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Роботу виконано на кафедрі туризму

ЛІРоЛ Університету «Україна»

*Науковий керівник: О. М. Громик – старший
викладач кафедри туризму ЛІРоЛ
Університету «Україна»*

Охарактеризовано важливість водних ресурсів при організації рекреації. Розглянуто рекреаційне використання водосховищ з метою відпочинку. Висвітлена необхідність охорони природних об'єктів для організації відпочинку населення.

Ключові слова: водні об'єкти, рекреація, водосховища, відпочинок, водні рекреаційні ресурси.

Tkachuk A. S., Hrus Y. S. Water recreation resources. Described the importance of water resources in organization's recreation. Considered the recreational use of reservoirs for recreation. Illuminated the need to protect natural sites for recreation of the population.

Key words: water bodies, recreation, reservoir recreation, water recreation resources.

У реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення, не можна обмежуватися діяльністю тільки медичних закладів. Необхідний широкий комплекс заходів, які б охоплювали практично всі сторони діяльності сучасної людини. В цьому зв'язку великого значення набуває організація повноцінного і ефективного відпочинку населення, який розглядається як активна діяльність з профілактики, відновлення і підтримки необхідного рівня фізичного і психічного здоров'я [2].

В організації відпочинку особлива роль належить водним об'єктам. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що водойми цілком можна вважати природними лікувальницями. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короточасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Для правильної оцінки ситуацій, що виникли в районах масового рекреаційного водокористування, розробки і обґрунтування рішень з його оптимізації дуже важливо враховувати, що водні рекреації – неоднозначне поняття. Воно включає в себе різні види відпочинку і спорту, які суттєво відрізняються сезонами максимального розвитку, вимогами до природних і антропогенних факторів, дією на навколишнє середовище. Про це наочно свідчить вже сам перелік найбільш масових видів рекреаційних занять на водоймах: купання, рибальство (з судна, з берега, з льоду), відпочинок на парусних і веслових суднах, відпочинок з використанням моторного малолітражного флоту, воднолижний спорт, туризм, підводне полювання, полювання на водоплавну здобич. Різноманітність водних видів відпочинку і спорту вимагає диференційованого підходу до вирішення питань рекреаційного водовикористання як для різноманітних типів водних об'єктів (річка, озеро, водосховище, море), так і в межах кожного досить великого водного об'єкта [1].

Річки й озера не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них, особливо невеликі, сильно забруднені й маловодні. Озера часто віддалені від великих міст і промислових центрів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування рекреантів. Багаточисельні озерця мають, в основному, місцеве рекреаційне значення.

У цих умовах особливо велике значення для розвитку рекреації мають водосховища, які є істотним, а в деяких місцях і єдиним водним рекреаційним ресурсом.

Найпопулярніші у населення водні рекреації, пов'язані з морськими купаннями. Однак, як показує досвід багаторічних комплексних фізіотерапевтичних спостережень, відпочинок біля моря в спекотні літні місяці корисний далеко не всім, а в основному практично здоровим людям молодого й середнього віку.

Людям із порушеним здоров'ям, особливо літнім, краще відпочивати в умовах звичного для них клімату. Це, звичайно, зрозуміло, однак попит на відпочинок біля моря поки що перевищує пропозицію.

Все більшого значення набуває рекреаційне використання водосховищ, їх створення набуває великих масштабів. Загальна кількість водосховищ на земній кулі більше 30 тисяч. Сумарна площа акваторії водосховищ наближається до 400 тис. км².

Створення водосховищ привело до перетворення природних умов на території, яка перевищує 700 тисяч квадратних кілометрів, і зміни інфраструктури на території 1,5 млн км². Рекреаційне використання водосховищ представляє великий інтерес в силу багатьох причин.

Більшість водосховищ комплексного призначення створено й буде створено поблизу міст, невеликі водосховища рекреаційного призначення можуть створюватись і в межах міських територій. У багатьох районах, особливо бідних на природні водойми, водосховища підвищують рекреаційну цінність і ємність ландшафтів, а в деяких випадках служать ядром, яке створює такі ландшафти.

При плануванні, проектуванні, підготовці та експлуатації водосховищ можуть враховуватись певні вимоги рекреації. Спеціальні водосховища для рекреаційної мети можуть створюватись у найбільш сприятливих в даному районі мікрокліматичних умовах.

Водосховища комплексного і цільового призначення, які створюються в гірських, пустельних і північних районах, мають добрі під'їзні шляхи, що відповідає одній з найважливіших вимог рекреації – транспортної доступності.

Завдяки наявності при будівництві гідровузлів бази індустрії і кваліфікованих кадрів спорудження на берегах водосховищ готелів, турбаз та інших рекреаційних об'єктів може здійснюватись в короткі терміни.

Таким чином, водосховища створюють сприятливі умови для широкого їх використання з метою відпочинку, але одночасно не можна забувати, що створення водосховищ в ряді випадків ускладнює рекреаційне використання території. Це відбувається через підтоплення і затоплення існуючих мінеральних джерел, санаторіїв, будинків відпочинку, пам'яток архітектури та інших об'єктів, цінних для організації відпочинку, а також через погіршення умов відпочинку на ділянках річок в нижній частині гідровузлів з різкими добовими і тижневими коливаннями рівня і зниженням температури води. До негативних умов відпочинку також слід віднести і «цвітіння» води в деяких водосховищах, інтенсивну переробку берегів на крупних водосховищах, відсутність на тих чи інших ділянках берега пляжів і лісових масивів, значне відступання зрізу води, заростання мілководних ділянок.

Вказані негативні наслідки створення водосховищ і умов їх експлуатації можуть бути пом'якшені або повністю уникненні при врахуванні інтересів рекреації ще на стадії проектування, а також за рахунок проведення інженерних, водогосподарських та інших заходів.

Створюючи можливості для організації відпочинку населення, водосховища необхідно охороняти, як і інші природні об'єкти. Для цього необхідно розробляти норми навантаження на акваторію і природно-територіальні комплекси в прибережній зоні водосховищ. Ці норми, без сумніву, будуть змінюватись в залежності від природно-кліматичної зони, ґрунтово-рослинного покриву, гідрологічного режиму водосховища та інших факторів.

Оптимальне використання з рекреаційною метою акваторій і прибережної зони водосховищ можливе лише при задоволенні вимог рекреації до режиму рівнів, які полягають, в основному, в необхідності підтримки в літній період постійного або близького до нього рівня водосховища. Американські дослідники вважають, що в період найбільшого напливу людей коливання рівня не повинні перевищувати 30–60 см. Однак на багатьох водосховищах комплексного призначення ці вимоги рекреації не завжди можуть бути задоволені [3].

Таким чином, в умовах кількісного і якісного дефіциту водних рекреаційних ресурсів роль водосховищ в організації відпочинку населення невпинно зростає. За своїм значенням рекреаційний потенціал водосховищ, особливо для короткочасного відпочинку, переважає рекреаційні ресурси внутрішніх морів.

Список використаних джерел

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева - К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
2. Николаенко Д. В. Рекреационная география : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Д. В. Николаенко. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
3. Туристський термінологічний словник / авт.-упоряд. І. В. Зорін, В. А. Квартальнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rmat-english.narod.ru/slovar/slovar.htm>

ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

УДК 379.845(477.82)

І. В. Єрко – кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму та готельного
господарства Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі України;
К. В. Савич – магістр кафедри туризму
та готельного господарства
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі України

АМАТОРСЬКИЙ ТУРИЗМ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Робота виконана на кафедрі туризму
та готельного господарства
СНУ імені Лесі України*

Досліджено особливості розвитку аматорського туризму у Волинській області. Охарактеризовано напрямки промисельного туризму області. Встановлено, що мисливські та рибальські угіддя області є передумовою для розвитку відповідних видів відпочинку. Визначено райони поширення напрямків промисельного туризму.

Ключові слова: альтернативний туризм, промисельний туризм, Волинська область.

Ierko I. V., Savych K. V. Amateur tourism Volyn region. The features of amateur tourism in Volyn region. Characterized destinations amateur tourism area. Established that the hunting and fishing grounds region is a prerequisite for the development of many types of recreation. Defined areas of distribution lines amateur tourism.

Key words: alternative tourism, amateur tourism, Volyn region.

Актуальність. На сьогоднішній день розвиток альтернативних видів туризму на території Волинської області досить поширений, свої переваги має промисельний (аматорський) туризм, основою якого є господарювання людини (мисливство (фауністичний туризм), рибальство (іхтіофауністичний туризм), збір грибів, ягід, лікарських рослин (флористичний туризм) без нанесення шкоди природі та без порушення екологічної рівноваги.

Метою дослідження є аналіз основних напрямків діяльності промисельного туризму в регіоні.

Виходячи із мети цього дослідження були поставлені такі **завдання:** узагальнити матеріали щодо розвитку промисельного туризму у Волинській області; виділити основні райони його поширення.

Результати досліджень. Сьогодні, аматорський туризм є пріоритетними у будь-якому регіоні поширення масового туризму. Для того, щоб більш детально розглянути перспективи розвитку промисельного туризму у Волинській області нами було зроблено оцінку рослинних РТР та тваринних ресурсів відповідно до методики Бейдика О. О. [1, с. 138–142]. Оцінка показала, що рослинні ресурси Волині оцінюються у 4 бали, що дорівнює критерію «вище середнього», а потенціал тваринних рекреаційно-туристських ресурсів становить 3 бали, що відповідає критерію «середній». Відповідно в структурі промисельного туризму виділяють такі напрямки: флористичний, фауністичний та іхтіофауністичний [3, с. 88–89].

Фауністичний туризм. Значна лісистість і добре розвинута гідрографічна сітка, різноманітна рослинність, змішані за складом і структурою лісові угіддя, сприятливі кліматичні умови – все це приваблює диких звірів і птахів до певних ландшафтних місцевостей.

Станом на 01.01.2013 р. загальна площа мисливських угідь Волинської області становить 1569,4 тис. га. Користувачів мисливських угідь можна поділити на 3 основних групи: 16 державних підприємств системи ВОУЛМГ за якими закріплено 527,7 тис. га або 33,6 % усіх мисливських угідь області, 15 мисливських господарств обласної організації УТМР, які користуються 832,9 тис. га (53,0 %) та 11 господарств інших форм власності, що мають у користуванні 207,7 тис. га (13,2 %) [6, с. 60].

Мисливські господарства області досить різноманітні як за розміщенням, своєю спеціалізацією, так і за площею. Вони розміщені переважно в польовій та водно-болотній частині області і спеціалізуються в основному на проведенні полювання на пернату і хутрову дичину для широких мас мисливців. За лісомисливськими підприємствами переважно закріплені лісові угіддя, на яких проводиться ліцензійне полювання на копитних тварин (олень благородний, козуля, кабан). Основна маса мисливців області проводить полювання на пернату дичину та хутрових звірів, тому зосереджується на територіях підпорядкованих Українському товариству мисливців та рибалок [6, с. 60]. В організаційному плані промислово-мисливська фауна області переважно зосереджена на території лісових угідь держлісфонду і закріплена за 16 районними і 2 міськими товариствами мисливців і рибалок. За природними комплексами мисливські угіддя поділяються таким чином: близько 26 % займають ліси, 56 % – поля і 18 % – водно-болотні угіддя [5].

Волинська область багата видовим складом і чисельністю диких звірів і птахів. Найтипівішими представниками мисливської фауни є лось, видра, ондатра, дика свиня, козуля, лось, борсук, лисиця, куниця, єнотоподібний собака, видра, вовк, заєць-русак, ондатра, тхір та деякі інші звірі. Серед пернатої фауни зустрічаються тетеруки, глухарі, рябчики, частіше – сіра куріпка фазан, перепел, різні види качиних, куликів і пастушків. В мисливських угіддях їх популяції нараховують 180 тис. особин, в процентному відношенні це виглядає так: качки благородні – 65 %, інші види качок – 10 %, лисуха – 25 %. Основна маса птахів (75 %) сконцентрована на півночі області.

За даними щорічної таксації промислово-мисливської фауни у Волинській області налічується понад 50 тис. особин зайця-русака, близько 10 тис. козуль, понад 3 тис. диких свиней і лисиць. Серед промисельно-мисливських птахів різко переважають представники водоплавної дичини.

Найбільше значення серед окремих видів тварин у сукупній продуктивності мисливських угідь мають: заєць-русак (понад 60 %), дика свиня, козуля, лисиця. На ці види фауни припадає близько 90 % сумарного потенціалу мисливських ресурсів [4].

Іхтіофауністичний туризм. Волинська область має сприятливі природні умови для ведення рибного господарства (густа річкова сітка, наявність значної кількості річок та озер, ставків).

Іхтіофауна водойм області представлена 37 видами риб, що відноситься до 11 родин. Найбільше промисельне значення мають: короп, карась, щука, лящ, плітка, сом, річковий вугор, краснопірка.

З метою збагачення аборигенної іхтіофауни в Шацьких озерах проведена акліматизація карликового сомика, чудського сига, ладозького рипуса та інших цінних промисельних риб. В Оконських озерах і ставках (Маневецького району) добре акліматизувалась форель. Через відсутність належної уваги до рибальства спостерігається низька економічна ефективність рибного господарства. Область може повністю себе забезпечити високоякісною прісноводною рибою [4].

Результати економічної оцінки потенціалу рибних ресурсів свідчать про значну

залежність рибопродуктивності водойм від господарської діяльності рибгоспів. В області діє 5 рибних цехів по розведенню цінних видів риб, 2 коропових рибогосподарства, 1 форелеве господарство, 5 міжгосподарських лісгоспів по розведенню риби, 1 нерестово-вирощувальне господарство і 11 культурних рибних господарств. Найбільші рибогосподарства розташовані в Шацькому, Луцькому, Ківерцівському, Маневицькому районах. Загальна площа нагульних ставків в області становить понад 2100 га [4; 2].

Таким чином, мисливські та рибальські угіддя області є передумовою для розвитку відповідних видів відпочинку, їх кількість може задовольняти не лише попит місцевих мисливців та рибалок, а й служити базою для створення мережі підприємств, що надаватимуть послуги в організації цих видів відпочинку іноземним та вітчизняним туристам.

Флористичний туризм. Волинські ліси багаті на гриби та ягоди, і їх збирання, особливо міськими жителями, розцінюється як один з найпривабливіших і корисних видів відпочинку.

Ягідники та грибні місця в основному зосереджені в поліських районах області. Серед грибів, що ростуть у лісах області, переважають лисички, зелениці, маслюки, опеньки, сирожки, білі гриби. Найбільш поширеними з ягід є чорниця, малина, ожина, брусниця, лохина, суниця.

На Волині гриби масово ростуть у Горохівському районі, але й інші райони також є досить популярними. Туристи мають змогу сходити на тихе полювання і під час відпочинку на Шацьких озерах – господарі міні-готелів часто пропонують таку послугу. Вдалим буде грибний туризм в Володимир-Волинському, Любомльському, Ковельському районах [5].

Висновки. Загалом, варто зазначити, що Волинська область володіє значними ресурсами для промисельного туризму усіх напрямків: флористичного, фауністичного та іхтіофауністичного. Однак, туристи, що відвідують область з метою полювання, рибальства чи збирання ягід та грибів роблять це, зазвичай, стихійно, а отже їх підрахунок є неможливим. Проте, очевидно, що їх кількість може сягати 5 тис. на рік.

Список використаних джерел

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. / О. О. Бейдик. – К. : Альтерпрес, 2009. – 400 с.
2. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>. – 02.03.17.
3. Єрко І. В. Характеристика альтернативних видів туризму Волинської області / І. В. Єрко, К. В. Савич // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. Д. Зузука. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 13. – С. 85-92.
4. Мельнійчук М. М. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. М. Мельнійчук, С. Д. Уєвич, В. С. Чернець, Л. В. Гладич, Т. П. Безсмертнюк // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Географія. – 2013. – Вип. 2. – С. 101–115.
5. Павловська Т. С. Лабораторні роботи з курсу «Географія Волині» : мед. розробка для студ. геогр. ф-ту / Т. С. Павловська, Ю. В. Білецький. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 92 с.
6. Черчик Л. М. Туристсько-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку : монографія. Ч. 1 / Л. М. Черчик, О. В. Міщенко, І. В. Єрко ; МОНУ. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 128 с.

АНТРОПОГЕННА ПЕРЕТВОРЕНІСТЬ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто геопросторові особливості антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів Волинської області. Розраховано коефіцієнт антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів адміністративних одиниць області. Проведено групування адміністративних одиниць за рівнем антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів. Здійснено аналіз виділених груп адміністративних одиниць.

Ключові слова: антропогенна перетвореність, рекреаційний ландшафт, рекреаційна освоєність території, освоєння території, Волинська область.

Maister A. A. Anthropogenic transformation of landscapes of Volyn region. Geospatial features of the anthropogenic transformation of recreational landscapes of Volyn region are considered. The coefficient of anthropogenic transformation of recreational landscapes of regional administrative units is calculated. Grouping of administrative units according to the anthropogenic transformation level of recreational landscapes is made. The selected groups of administrative units are analyzed.

Key words: anthropogenic transformation, recreational landscape, recreational development of territory, development of territory, Volyn region.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах інтенсифікації соціально-економічного розвитку, збільшення ступеня використання території в господарській діяльності, зростає антропогенне навантаження на природні ландшафти. Освоюючи територію, людина змінює природні ландшафти, перетворюючи їх на антропогенні. У результаті рекреаційного освоєння території відбувається антропогенна перетвореність рекреаційних ландшафтів. Волинська область характеризується значною геопросторовою диференціацією рекреаційної освоєності території, що зумовило територіальну нерівномірність антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів регіону [2]. Тому важливою постає оцінка антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів області.

Метою дослідження є виявлення геопросторових особливостей антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів Волинської області. Основні **завдання** дослідження: розрахувати коефіцієнт антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів адміністративних одиниць Волинської області; здійснити групування адміністративних одиниць області за коефіцієнтом антропогенної перетвореності та проаналізувати виділені групи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Рекреаційне освоєння є найновішим видом господарського освоєння території Волинської області. Комплексне рекреаційне освоєння території області розпочалося лише в минулому столітті. Область характеризується значним потенціалом природних рекреаційних ресурсів, які на сьогодні є ще недостатньо освоєними й слабо використовуються в рекреаційній діяльності, що стримує рекреаційне освоєння регіону.

Існує багато підходів до розуміння суті понять «рекреаційне освоєння території» та «рекреаційна освоєність території». На його думку О. Г. Топчієва, рекреаційна освоєність території – це рівень її природної та соціокультурної підготовленості, інфраструктурної облаштованості, екологічної захищеності як рекреаційного середовища [3, с. 569]. Д. В. Ніколаєнко розглядає поняття «рекреаційна освоєність території» через призму соціокультурного освоєння території та розуміє його як рівень перетворення початкового простору у процесі рекреаційної діяльності [2, с. 37].

Під поняттям «рекреаційне освоєння території» ми розуміємо процес освоєння та використання в рекреаційній діяльності рекреаційних ресурсів природного та антропогенного (історико-культурних) походження, насичення території об'єктами рекреаційного господарства та використання її в рекреаційних цілях. Рекреаційна освоєність території – це результат рекреаційного освоєння, який відображає ступінь освоєності рекреаційних ресурсів території та рівень їх використання в рекреації, а також насиченість її елементами рекреаційної інфраструктури [1].

Для оцінки антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів Волинської області використано методику, розроблену П. Г. Шищенком [4]. Відповідно до неї, кожному з врахованих видів природокористування присвоюється ранг антропогенної перетвореності (r) від 1 до 10. До територій, які використовуються в рекреації і туризмі, належать землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Згідно цієї методики, для цих територій присвоєно ранг – 1.

Для врахування глибини антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів Волинської області нами було модифіковано формулу П. Г. Шищенка (формула 1). Замість індекса глибинного перетворення (за методикою П. Г. Шищенка) нами використано індекс рівня освоєності території [1]. Відповідна модифікація була здійснена для того, щоб більш детально показати геопросторові особливості антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів адміністративних одиниць Волинської області. Тому нами використано показник індекса рівня рекреаційної освоєності території адміністративних одиниць області, що дало змогу детальніше провести оцінку ступеня антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів регіону. Для рекреаційних ландшафтів в оцінці ступеня їх перетвореності використано індекс рівня рекреаційної освоєності території.

Ступінь антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів визначається за модифікованою нами формулою П. Г. Шищенка [2]:

$$K_{an} = r \cdot p_i \cdot I_r, \quad (1)$$

де K_{an} – коефіцієнт антропогенної перетвореності; r – ранг антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів; p – площа, зайнята рекреаційними ландшафтами i -ї адміністративної одиниці області, %; I_r – індекс рівня рекреаційної освоєності території i -ї адміністративної одиниці області.

Для оцінки рівня рекреаційної освоєності території нами був використаний зважений синтетичний показник, розрахований за агрегативно-ієрархічною процедурою стандартизації (нормування) вихідних показників, яка часто використовується в класифікації різних географічних об'єктів. Агрегований індекс рівня рекреаційної освоєності території розраховувався із урахуванням ваги кожного вихідного показника в загальному розвитку процесу рекреаційного освоєння. Вагові коефіцієнти показників розраховувалися за допомогою методу факторного аналізу. Для оцінки величини рівня рекреаційної освоєності території було залучено 17 абсолютних і відносних показників (показники площі земель та кількості об'єктів ПЗФ, історико-культурного призначення, кількості та концентрації засобів тимчасового розміщення тощо), які характеризують різноманітні сторони рекреаційної діяльності [2].

Аналіз коефіцієнта антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів показав, що Волинська область характеризується значною геопросторовою диференціацією за цим показником (табл. 1). За коефіцієнтом антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів адміністративні одиниці області згруповано у п'ять груп: із високим, вищим від середнього, середнім, нижчим від середнього та низьким рівнем (табл. 2).

Таблиця 1

Антропогенна перетвореність рекреаційних ландшафтів адміністративних одиниць Волинської області*

Район і місто обласного значення	Коефіцієнт антропогенної перетвореності, $K_{ан}$
м. Луцьк	2,57
м. Володимир-Волинський	0,21
м. Ковель	0,68
м. Нововолинськ	0,18
Володимир-Волинський	0,12
Горохівський	0,21
Іваничівський	0,25
Камінь-Каширський	0,44
Ківерцівський	7,37
Ковельський	0,26
Локачинський	0,20
Луцький	0,77
Любешівський	1,38
Любомльський	0,28
Маневицький	0,42
Ратнівський	0,49
Рожищенський	0,04
Старовижівський	0,42
Турійський	0,48
Шацький	13,42

* Розраховано автором.

Високий рівень антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів мають Швацький, Ківецівський, Любешівський райони та м. Луцьк, які характеризуються високим і середнім рівнем (крім Любешівського району) рекреаційної освоєності території та найбільшими в області (крім м. Луцька) площами рекреаційних ландшафтів. Луцьк, як найбільший туристичний центр області, відзначається значним туристичним навантаженням, що обумовило високу антропогенну перетвореність рекреаційних ландшафтів.

Для м. Ковеля та Луцького району характерний вищий від середнього по області рівень антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів. Місто Ковель і Луцький район відзначаються середнім рівнем рекреаційної освоєності території, що вплинуло на антропогенну перетвореність їх ландшафтів.

Середній рівень антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів мають поліські райони: Старовижівський, Маневицький, Камінь-Каширський, Турійський та Ратнівський. На території цих районів розміщені значні площі лісо-озерних, лісо-болотних і лісо-лучних угідь. Проте низький рівень рекреаційної освоєності території цих районів зумовив незначне рекреаційне навантаження на рекреаційні ландшафти.

Нижчий від середнього по області рівень антропогенної перетвореності характерний для ландшафтів Горохівського, Іваничівського, Ковельського, Любомльського районів та м. Володимира-Волинського. Ці адміністративні одиниці

мають незначні площі земель ПЗФ, історико-культурного, оздоровчого та рекреаційного призначення (менше 5 % від загальної площі) та низький рівень рекреаційної освоєності території (крім м. Володимир-Волинський), що зумовило загалом низьку антропогенну перетвореність ландшафтів.

Таблиця 2

Групування адміністративних одиниць Волинської області за коефіцієнтом антропогенної перетвореності рекреаційних ландшафтів*

Коефіцієнт антропогенної перетвореності	Район і місто обласного значення
понад 1,00	Любешівський, м. Луцьк, Ківецівський, Шацький
0,61–1,00	м. Ковель, Луцький
0,41–0,60	Старовижівський, Маневецький, Камінь-Каширський, Турійський, Ратнівський
0,21–0,40	Горохівський, м. Володимир-Волинський, Іваничівський, Ковельський, Любомльський
до 0,20	Рожищенський, Володимир-Волинський, м. Нововолинськ, Локачинський

* Складено автором.

Рекреаційні ландшафти Рожищенського, Володимир-Волинського, Локачинського районів та м. Нововолинськ відзначаються низькою антропогенною перетвореністю. Для цих районів характерні малі площі земель ПЗФ, історико-культурного, оздоровчого й рекреаційного призначення та низька рекреаційна освоєність території (крім м. Нововолинськ).

Висновки. Волинська область має загалом невисоку антропогенну перетвореність рекреаційних ландшафтів. Лише три райони області та обласний центр відзначаються відносно високою антропогенною перетвореністю рекреаційних ландшафтів. Решта районів мають невисокий рівень антропогенної перетвореності ландшафтів.

Список використаних джерел

1. Майстер А. А. Геопросторова диференціація господарської освоєності території Волинської області : монографія / А. А. Майстер. – Луцьк : Терен, 2017. – 196 с.
2. Николаенко Д. В. Рекреационная география : учеб. пособ. / Д. В. Николаенко. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
3. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посіб. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
4. Шищенко П. Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании : монография / П. Г. Шищенко. – К. : Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Копачинська Г. В.** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки*

У роботі аналізується суть поняття сільський туризм та його відмінності від суміжної категорії «агротуризм». Вивчено передумови та чинники розвитку туризму в Україні, а особливо такого виду як сільський туризм. Зазначено на необхідності розвивати сільський туризм в державі на сучасному етапі. Визначено основні шляхи реалізації сільського туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, сільський туризм, Україна, туристична діяльність, туристично-рекреаційний потенціал.

Glovatskykh A. Features of modern development of rural tourism in Ukraine. The essence of the concept of rural tourism and its differences from adjacent category «agritourism» is analyzed. Preconditions and factors of development of tourism in Ukraine, especially such type as rural tourism are studied. The need to develop rural tourism in the country at the present stage is proved. Main ways of implementation of rural tourism in Ukraine are identified.

Key words: tourism, rural tourism, Ukraine, tourist activity, tourist and recreational potential.

У світовій практиці туризм відіграє значну роль у забезпеченні розвитку соціально-економічних процесів країни та є важливим елементом її загальної стратегії. Туристичний потенціал країни залежить від рівня її політичного, соціально-економічного та гуманітарного розвитку. Саме тому запровадження нових видів туризму, що позитивно впливає на нарощення туристичного потенціалу держави є важливим та необхідним завданням, котре стосується також і України.

Метою дослідження є вивчення особливостей розвитку сільського туризму в Україні на сучасному етапі.

Результати дослідження. Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем держави. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму створюються нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення балансу країни. Розвиток сфери туризму сприяє підвищенню рівня освіти, вдосконаленню системи медичного обслуговування населення, впровадженню нових засобів поширення інформації тощо. Туризм безпосередньо впливає на соціальне, культурне й економічне життя держави.

Україна має значні можливості для динамічного розвитку туристської та рекреаційної галузі, розширення міжнародного співробітництва в цій сфері. Туристичний рух в Україні має давні історичні традиції. Після набуття Україною незалежності в 1991 р., туристичний рух, і особливо його приватний сектор, почав активно розвиватись. Розвиток туризму в Україні, який на сьогодні перетворився на багатостороннє явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має потенціал для постійного прогресу, тісно поєднується з багатьма

галуззями економіки, що зумовлює його провідне місце у соціально-економічному житті країн і народів [3].

Нині Україна має значний потенціал для розвитку туристичної індустрії. На території держави функціонують більше 3000 закладів оздоровлення та відпочинку, майже півтори тисячі готелів, кемпінгів тощо. Діяльність понад 3000 підприємств пов'язана з обслуговуванням туристів та туристичною діяльністю загалом. Постійно зростає кількість компаній, що пропонують туристичні путівки в місця відпочинку як в Україні, так і за кордоном [2].

Важливим питанням розвитку туризму в Україні є запровадження його нових видів, одним з яких є сільський туризм. У свою чергу сільський туризм – це відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами [4].

Агро туризм – організоване перебування туристів у селянській родині, яка займається сільськогосподарською та іншою діяльністю. Поняття «сільський туризм» часто ототожнюють з «агротуризмом», хоча ці види туризму тісно пов'язані між собою, але поняття «сільський туризм» значно ширше. Загалом сільський туризм, окрім показу процесу виробництва рослинницької і тваринницької продукції та продуктів домашньої переробки, охоплює ті види людської діяльності, які відносять до сільського способу життя, культури, віросповідання. Щодо агротуристичної діяльності, то без сільського туризму є штучним, оскільки особисті селянські господарства становлять істотну частину сільських територій [1].

На початку ХХІ ст. сільський туризм почав активно розвиватися у Карпатському, Поліському, Подільському, Наддніпрянському регіонах. Для сільських мешканців України цей вид туризму є стимулом для започаткування й розвитку підприємницької діяльності, що дає додаткові прибутки та підвищує рівень зайнятості членів сільських родин.

Розвиток сільського туризму один із напрямів відродження села та спосіб активізації внутрішнього та іноземного туризму, який дав би змогу сільському населенню підвищити матеріальний добробут. Сільський туризм справляє позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, пам'яток історико-культурної спадщини тощо.

Водночас гострою проблемою багатьох сіл є зростаючий надлишок робочої сили. Враховуючи відсутність капіталовкладень на створення нових робочих місць у сільській місцевості України, на загальнодержавному рівні більше уваги варто приділяти тим галузям, які не потребують для свого розвитку великих коштів. До таких галузей належить сільський туризм, який варто впроваджувати з врахуванням сучасних умов розвитку держави.

Основною проблемою розвитку сільського туризму в Україні є неефективне та нераціональне використання природних ресурсів, а також відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму та чіткого його регулювання. Недостатньо розвинена інфраструктура села, а також система транспортного обслуговування туристів та населення стають на заваді швидкого розвитку даного виду туризму. Вирішити дану проблему можна завдяки розвитку туристичної інфраструктури та транспортних шляхів сполучення, що є одним із першочергових завдань.

Не менш важливим питанням залишається якість надання туристичних послуг у сільській місцевості. За цим показником Україна значно відстає від багатьох держав із подібним рекреаційно-туристичним потенціалом. Внаслідок цього багато людей надають перевагу іншим видам оздоровлення, в тому числі і за кордоном, отримуючи фактично за ті самі гроші набагато вищий рівень обслуговування та комфорту та стаючи при цьому інвесторами в економіку іноземних держав. Підняття

рівня якості вітчизняних туристичних послуг до європейських стандартів значно прискорило б розвиток туризму в Україні загалом, та сільського зокрема [4].

Туристична індустрія України ще формується. Оптимальним варіантом розвитку туристичної індустрії України та появи нових місць туристичного призначення є використання комплексного підходу, який передбачає формування необхідної інфраструктури, а також реалізацію нових видів туризму в державі. Стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, у тому числі щодо сільського відпочинку [5].

Отже, розробка науково обґрунтованої концепції розвитку туризму стане одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки держави, важливим джерелом наповнення бюджету, створення нових робочих місць та соціального розвитку держави. За таких умов Україна може стати туристичною країною, а туризм сприятиме: відродженню національної культури та народних ремесел; збереженню та відновленню унікальних природних та історико-культурних ресурсів, історичних місць України; розвитку малого та середнього підприємництва у сфері обслуговування та розширення тимчасової зайнятості в сільській місцевості; підвищенню зацікавленості подорожуючих до історії рідного краю, до вивчення культурних цінностей українського народу тощо.

Список використаних джерел

1. Агротуризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com/2015073165617/turizm/agroturizm>.

2. Головащенко О. В. Туризм як соціальне явище і його розвиток в Україні / О. В. Головащенко // Нова парадигма : Альманах наукових праць. – Вип. 17. – Запоріжжя : Вид-во. ЗДУ, 2000. – С. 6–10.

3. Заїкіна О. О. Основні передумови економічної ефективності туристської галузі України / О. О. Заїкіна // Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матеріали 11-ої Міжнар. наук.-практ. конференції 10–11 жовтня, 2001 р. – К. : Знання України, 2002. – С. 349–352.

4. Основні поняття та визначення: сільський туризм, агротуризм, екотуризм і зелений туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/30046/>

5. Розвиток і розширення туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bestreferat.ru/referat-211700.html>.

УДК 379.85:791.6:793

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАСТРОНОМІЧНИХ ТУРІВ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СХУ імені Лесі Українки

Розглянуто особливості розвитку та організації гастрономічних турів. Розкрито функції гастрономічних турів. Вказано на можливі загрози для відпочивальників у ході реалізації

гастротурів. Проаналізовано рівень розвитку гастрономічного туризму в Україні. Досліджено основні центри гастрономічного туризму в країні та світі. Узагальнено головні тенденції та перспективи розвитку гастрономічного туризму в нашій державі.

Ключові слова: гастрономічний туризм, гастротури, національна кухня, дегустація страв, гурмани, традиційна їжа, гастрономічні фестивалі, кулінарні шоу.

Patiychuk V. O. Features of gastronomic tours organization. The features of development and organization of gastronomic tours are considered. The possible threats to tourists during the implementation of gastronomic tours are denoted. The level of gastronomic tourism development in Ukraine is analyzed. The main gastronomic centers of tourism in the country and the world are analyzed. The main trends and perspectives of gastronomic tourism in our country are summarized.

Key words: gastronomic tourism, gastronomic tours, national cuisine, tasting food, gourmet, traditional food, gastronomic festivals, cooking shows.

«Не хлібом єдиним живе людина, але всяким словом, що виходить з вуст Господа»
Второзаконня (8 : 3)

«... і не впивайтеся вином, в якому розпушта, але краще сповнюються духом...»
Послання апостола Павла до Ефесян (5 : 18)

«Ми живемо не для того, щоб їсти, а їмо для того, щоб жити»
Сократ

Актуальність. Гастрономічний туризм як подорожі з метою задовольнити свої гастрономічні смаки – одна із прогресивних та перспективних сучасних туристичних галузей, що досить стрімко розвивається. Сьогодні гастрономічний туризм добре організований у Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Чехії, Польщі, Угорщині, Шотландії, де існує розвинена мережа турів національних ресторацій та практикуються традиційні та екзотичні гастротури. В останній час усе більше до таких туристичних заходів долучається й Україна. Гастрономічний туризм є одним з найбільш цікавих та пізнавальних видів туризму і може стати вагомим чинником економічного розвитку нашої країни та важливим засобом поглиблення інтеграційних процесів між країнами світу. В рекламно-інформаційній продукції багатьох українських туроператорів можна побачити заклики відвідати ті, чи інші місця приготування традиційної місцевої кухні, кулінарні фестивалі та ярмарки, а також інші різноманітні видовищно-масові заходи, що пов'язані з їжею та культурою виробництва продуктів харчування.

Метою роботи є дослідити особливості організації та проведення гастрономічних турів та виділити головні проблеми функціонування гастрономічного туризму в нашій державі. Основним **завданням** цієї публікації є проаналізувати специфіку підготовки реалізації гастрономічних турів, а також встановити головні функції гастротурів та можливі негативні наслідки вживання екзотичної їжі в ході їх проведення й дослідити діяльність основних центрів гастрономічного туризму в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу. За прогнозом Всесвітньої туристичної організації, до 2020 р. Україна може ввійти в першу двадцятку країн із найбільш популярними напрямками туризму. Закон України «Про туризм» розглядає цю галузь економіки як одну з найперспективніших і пріоритетних напрямів її соціально-економічного та культурного розвитку. Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає у створенні продукту, конкурентоспроможного на світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристські потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні економічної рівноваги та історико-культурної спадщини [4]. Перспективним у такому контексті, на нашу думку, є розвиток гастрономічного

туризму, який сприятиме відродженню національних кулінарних традицій та буде вагомим фінансовим чинником поповнення державної скарбниці й грошових доходів населення країни, яке буде задіяне в такому туристичному секторі. Адже, за оцінками фахівців, під час гастрономічних турів туристи зможуть відвідати ресторани національної кухні, взяти участь у гастрономічних фестивалях, ознайомитися з історією та рецептурою національної кухні відповідно до сезонів, взяти участь у приготуванні національних страв тощо [2]. У деяких країнах світу практикуються культи їжі та ритуали з нею, що теж приваблює туристів. Проте слід пам'ятати, що за християнськими традиціями обжерство, насичення черева для задоволення й надмірне переїдання та насолодження їжею є значним гріхом. На нашу думку, не потрібно переводити процес споживання їжі та задоволення своїх смаків у культ або доводити свій душевний та тілесний стан до постійної пристрасті смачно або вишукано поїсти. За висловами святих отців подвижників, що хто хоче душу спасти, тобто спастися – той нехай поститься і про те, що тіло для душі – це ося, на якому вона їде в Горній Іерусалим, якщо його перегодувати – буде брикати, негодувати – зачахне. В усьому потрібно дотримуватися міри та золоті середини. Як каже святий апостол Павло у своєму Першому посланні до Коринфян, що все мені можна та не все корисне; усе мені можна, але не ніщо не повинно володіти мною (Коринфянам 6:12). У тому числі й процес споживання їжі не повинен домінувати над духовним станом людини. Тому, рушаючи у гастрономічний тур, християнам слід було б дотримуватися давніх українських традицій та у разі необхідності – підтримувати святий піст та установлених церковних правил щодо недопущення вживання заборонених церквою продуктів харчування, наприклад м'яса здохлих тварин, вживання страв із крові тощо.

Таким чином гастрономічний туризм – це подорожі в різні місця світу для ознайомлення з місцевими кулінарними традиціями й особливостями національної або регіональної кухні. Головна мета відпочиваючих, які вибирають гастрономічний туризм, полягає в дегустації унікальних продуктів і страв, властивих виключно для даної місцевості [5]. Для гастрономічних турів спеціально розробляються тематичні програми, які можуть включати як дегустації вишуканої їжі, так і навчання в кулінарних школах будь-якої спрямованості тощо.

Гастрономія як обслуговуючий напрям, що забезпечував туриста харчуванням під час основної подорожі та є необхідним елементом будь-якої тривалої рекреації, до сучасного періоду розглядалася як супутня сфера до основного завдання та змісту туристичної діяльності. Проте уже в кінці XIX ст. у Європі, окрім використання мінеральної води, як основного продукту та ресурсу оздоровчо-лікувальних турів, почав розвиватися винний туризм та подорожі до місць виробництва окремих видів продовольчої продукції, які були основним об'єктом пізнання у таких турах [7]. Так у цей період досить часто практикувалися подорожі до місць виробництва швейцарського сиру та італійських макаронів (пасти), швейцарського шоколаду, французьких круасанів тощо, які викликали пізнавально-гастрономічний інтерес. На початку XX ст. поширювався також гастрономічно-видовищний туризм культурно-пізнавального напрямку, який був приурочений до місцевих свят, календарно-обрядових подій та етнорелігійних традицій (постів, дванадесятих свят тощо) та інших подій пов'язаних із традиціями приготування і споживання місцевої їжі та збором врожаю тих чи інших сільськогосподарських культур та приготування з них традиційних страв. Наприклад, збір винограду та винних торжеств – у Франції, Італії, Іспанії тощо; збір врожаю зернових (обжинки, дожинки) у Чехії та Польщі; збір томатів та «томатні вистави» (бої) в Іспанії та Португалії; торжества на честь відлову риби після нересту в Скандинавських країнах; масляниця в християнських країнах Східної Європи тощо, де відбувалися видовищно-масові заходи із залученням гастрономічних практик. Тобто сама традиційна кухня країни, її

національні страви та технологія виробництва продуктів харчування є на сучасному етапі розвитку туризму об'єктом туристичної зацікавленості і може притягувати значні потоки іноземних відпочивальників і валюти в країну.

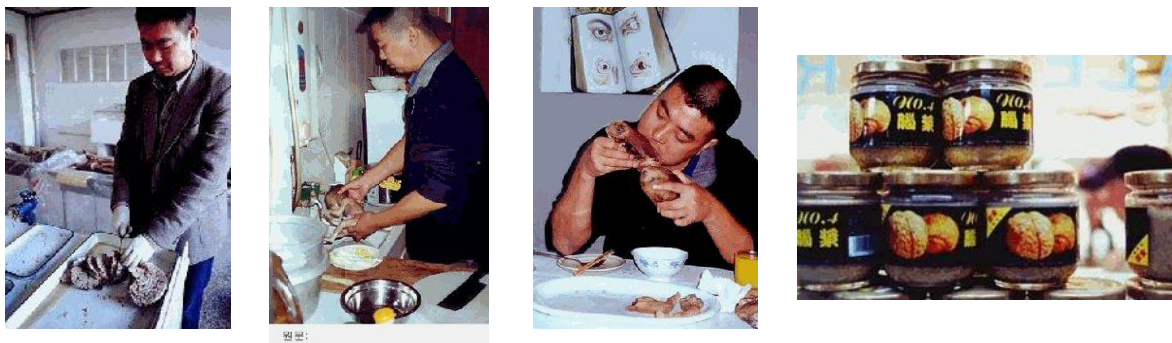
Тому гастротури, окрім прямих цілей – забезпечення відпочиваючих продуктами харчування, мають ряд важливих функцій – культурно-історичну (вивчення досвіду та практики споживання традиційної їжі для населення конкретної країни чи певного регіону), практично-пізнавальну (вивчення досвіду виробництва та споживання певних видів кулінарно-гастрономічної продукції), релігійно-етнічну (ознайомлення з культовими та національними практиками споживання певної їжі), інформаційно-комунікаційну (налагодження спілкування та обміну інформацією у процесі виробництва та споживання їжі), бізнесово-економічну (налагодження виробничих та торгівельно-обмінних зв'язків із виробниками традиційної їжі), практично-прикладну (обмін досвідом кулінарних традицій та технологій виробництва гастрономічно-харчової продукції, організація кулінарних конкурсів, семінарів-тренінгів, кулінарних шкіл та ін.) тощо. Таким чином, серед різновидів гастрономічних турів можна виділити: екскурсійні тури для гурманів – дегустаторів вишуканої та рідковживаної екзотичної їжі; ознайомлення з кулінарними традиціями відвідуваних країн тощо; спеціалізовані тури майстер-класи з приготування їжі; відвідування кулінарних та гастрономічних фестивалів, шоу, вистав тощо.

В останні роки все більше набирають популярності екзотичні гастрономічні тури, коли туристи бажають скуштувати гастрономічні делікатеси та екзотичну кухню, яка користується попитом у гурманів або незначної кількості населення, наприклад, екзотичних фруктів та овочів, риби та морепродуктів, а також відвідати страви з м'яса екзотичних тварин (крокодилів, черепах, зміїв, морських гадів тощо), комах та їх личинок, супу з ластівчиних гнізд, внутроців кишечника тварин, запліснявілого сиру та молочних продуктів із спеціально внесеними бактеріями та мікроорганізмами тощо [8]. Для справжніх гурманів такі поїздки не є способом задовольнити потреби свого шлунка, а спрямувати свою мандрівку на пізнання менталітету, вікових традицій та національного духу народів через культуру приготування й вживання їжі. Таким чином, гастрономічний туризм – це більше, ніж звичайна екскурсійна поїздка, оскільки вимагає ретельного підходу до вибору місцевої їжі. Головна привабливість гастрономічного туру полягає в дегустації саме тих страв, які ніде в світі більше не зустрічаються [4].

Туристу, який обирає гастротур, потрібно знати, що така подорож дає йому не тільки ознайомлення з новими смаками та харчовими насолодами, особливостями місцевої кухні, кулінарними традиціями і звичаями, але й викликає певні ризики з боку сласного організму щодо несприйняття певних видів їжі, можливостей шлункових розладів, алергії та харчових отруєнь, які можуть супроводжувати мандрівника, який звик до класичної національної кухні або має власну систему харчування. Часто для людського організму екзотичні гастрономічні продукти викликають цілу низку незручностей і можуть призвести до небажаних, а інколи й негативних наслідків такого необдуманого відпочинку. Наявно багато специфічних ознак регіональних національних кухонь, які потребують урахування специфіки приготування страв. Наприклад, азійська кухня є досить гострою із використанням багатьох спецій та способів приготування їжі на відкритому вогні, що притаманно для споживання місцевого населення, яке проживає в посушливих та надмірно жарких кліматичних територіях і може спричиняти гастроентерологічні загрози для європейських туристів [5]. Японська – базується на використанні сирих та напівсирих морепродуктів, що можуть становити кишково-інфекційну загрозу, що не завжди може знешкоджуватися гострими приправами типу васабі. Центральноевропейська кухня є досить жирною та калорійною, що може нести загрозу отримання не тільки зайвих калорій, але й серцево-судинного та

гастроентерологічного характеру. Найбільш небезпечною для європейського населення є острівна та африканська їжа, яка пов'язана з традиціями використання білків із дикої природи, нестачею прісної очищеної води, нестачею кулінарної та термічної обробки тощо і потребує додаткових заходів при плануванні таких гастротурів. Не менш екзотичною є південноамериканська та мексиканська кухня із широким використанням рослинних продуктів, насамперед чергу кукурудзи та бобових, гострих або солодко-кислих соусів та м'яса екзотичних тварин (ламів, альпаків, яків, тапірів тощо). Досить специфічною та неоднозначною є традиційна кухня народів Океанії, на приготування якої іде весь «підніжний корм» – усе, що можна знайти їстівного на ізольованій острівній території, що могло бути виправданим у дані історичні часи. Проте з розвитком цивілізації та налагодженням комунікації острівних народів із розвинутими континентальними територіями залишається у першу чергу як екзотичне дійство для приїжджих туристів. Найбільш екзотичної у цьому плані, наприклад, є філіппінська й тайська кухня, де страви готують із плазунів, черепах, личинок комах, а також вживають прогниле м'ясо та тухлі яйця птахів (великим делікатесом за місцевими мірками є інколи протухле або напівварене качине яйце із зародком так званий – балут), що користується попитом таких собі «вишуканих» гурманів.

Специфічною є корейська та китайська кухня, яка базуються на давніх етнічних традиціях споживання як основного хлібного продукту рису та різноманітних білкових продуктів із комах, тварин та плазунів. Окрім того, корейці, не дивлячись на масові заборони європейських любителів тварин, споживають у їжу м'ясо собачатини та котів, а в Китаї все більше набирають популярності заклади харчування, які для християнина важко назвати не тільки гуманними, але й взагалі людськими – харчування абортіваними людськими ембріонами, так звана «фетальна кухня» та «фетальна терапія» (у тому числі не тільки китайська, але й медична нетрадиційна практика покращення здоров'я в інших країнах) – лікування продуктами з ембріонів ненароджених дітей, тобто попросту – сучасний канібалізм (див. рис. 1).

Рис. 1. «Продукція» новітньої китайської «фетальної кухні» [9]

Деякі турфірми повідомляють про небезпеку екзотичної їжі у своїх рекламних буклетах та на сайтах туроператорів, проте це стосується лише вкрай небезпечної екзотичної їжі, яка навіть у мізерній кількості може викликати важкі отруєння та летальні наслідки. Наприклад, від таких екзотичних продуктів, як найотрутніша риба світу «камінь», яка плаває у водах Тихого та Індійського океанів; японська отруйна риба фугу, яка містить смертельну речовину тетродотоксин; отруйна «кам'яна» червона тріска з Австралії та Нової Зеландії; небезпечна екзотична їжа з жаби «бика», що водиться у Намібії; напівживі скорпіони, яких часто споживають в Індокитаї та Океанії; досить отруйні окремі частини тіла сріблястого зайцеголового голкобрюха, що водиться в острівних країнах Тихого океану; сардинський делікатес – гнилий сир касу-марцу з личинками молочної мухи; чорний отруйний гриб-гноювик, який споживають гурмани; небезпечна їжа з фруктом акі з Ямайки;

отруйна їжа з овочем кассава, який росте у джунглях Південної Америки, країнах Карибського басейну та Африці тощо [8].

У сучасних умовах розвитку туристичного ринку в Україні та складній фінансово-економічній ситуації в державі в цілому окремі самодіяльні підрозділи закладів харчування в контексті функціонування зеленого та екологічного туризму намагаються запровадити інноваційно-аматорські нововведення в обслуговуванні своїх клієнтів, а особливо іноземних. Так, наприклад, уздовж міжнародних трас, включаючи Волинську область практикується подача не тільки класичних традиційних українських страв, а й туристам можуть запропонувати їжу не тільки з місцевих озерних делікатесів – вугрів, в'юнів та раків, але й чисто французькі делікатеси – жаб'ячі ніжки, равлики тощо, а також виключно українські давньоетнічні страви із зеленої лободи, кропиви та інших представників місцевої фауно-флорної бази. Інколи користуються попитом й зовсім екзотичні страви «волинської кухні», наприклад запечені їжаки, копчене або запечене м'ясо бобрів і голубів, яких часто готують в окремих селах Ковельського, Любомльського, Ратнівського та Старовижівського районів. Популярними для місцевої кухні є запечені бичачі та баранячі яйця, свинячі та телячі мізки, ковбаски з крові тощо.

У більшості випадків рекламно-інформаційна продукція гастрономічного туризму працює на популяризацію екзотичної їжі та місцевої традиційної кухні, а особливо острівних та екваторіальних країн, яка є нетиповою для європейського населення й може викликати ускладнення у стані здоров'я туристів. Тому обираючи гастрономічний тур, кожен відпочивальник повинен врахувати свої бажання та можливості потрапити на небезпеку під час свого відпочинку та можливі негативні наслідки такої подорожі. Найбільш популярними зараз у Європі є північні фестивалі у Чехії та Німеччині, які теж можуть нести загрозу надмірного сп'яніння та алкогольного отруєння. Часто наші туристи намагаються скуштувати традиційні алкогольні напої певної країни, забуваючи про свій нестійкий імунітет до нових алкогольних продуктів, наслідки споживання яких можуть бути теж небезпечними. Окрім того, навіть так звані безалкогольні напої, на перший погляд можуть становити небезпеку для вітчизняних мандрівників. Наприклад, усі так звані холодні чаї в Латинській Америці та інших країнах світу містять природні алкалоїди, нервово-серцеві стимулятори та соки й концентрати рослин-енергетиків збагачених кофеїном або й навіть – наркотичними речовинами (наприклад, листя коки – природна наркотична речовина) тощо. Тому їх потрібно споживати досить обережно або не практикувати такого взагалі, адже відповідальність лягає в першу чергу на самих гастрономічних туристів. Власники туристичних компаній намагаються уникнути будь-якої відповідальності за усі негативні наслідки таких гастротурів, оскільки відпочивальникам, як правило, проводиться інструктаж із техніки безпеки перед такою поїздкою, або в договорі про надання туристичних послуг туроператори оговорюють свою непричетність до гарантій вашого харчового обслуговування та безпеки вживання їжі в екзотичних країнах тощо. Тобто повна відповідальність лягає на плечі самих відпочиваючих у випадках будь-якого харчового отруєння та небажаних наслідків, які пов'язані з реалізацією гастротурів [5].

Таким чином, рушаючи на відпочинок, туристам слід враховувати особливості місцевої кулінарії, щоб повернутися додому без зайвих кілограмів і проблем зі станом здоров'я. Кожен людський організм звик до свого щоденного раціону із певними пропорціями жирів, вуглеводів і білків, а також кількості спецій, прянощів, солі та балансу рідини в організмі, видового складу традиційних напоїв тощо. Потрапивши в нетипове кулінарно-гастрономічне середовище, наш організм зазнає додаткових стресів за рахунок зміни продуктів харчування та різноманітності страв, а також плюс до того зміни кліматичних умов, наслідків переїзду (перельоту), зміни часових поясів тощо. Тому його адаптація до нових умов і різновиду харчування

може призвести до негативних наслідків, окрім того будь-який надлишок спецій може викликати розлад шлунку, велика кількість солі – посприяти підвищенню артеріального тиску, а безконтрольне поглинання дуже жирної їжі швидко призведе до появи зайвих кілограмів [1]. Тому кожна туристична компанія, що практикує надання гастрономічних турів повинна передбачити такі негативні наслідки, попереджуючи при цьому самих відпочивальників та зводити до мінімуму загрози такого плану.

Щорічно в міжнародних каталогах із гастрономічного туризму збільшується число міжнародних учасників, які пропонують відвідати їхні кулінарні маршрути та вибрати традиційні або екзотичні гастротури. При цьому кожен туроператор намагається переконати потенційних клієнтів придбати свій турпродукт, який базується на традиційній кулінарії, кулінарних обрядах та звичаях, типових продуктах харчування та високій якості приготування їжі, а також культурно-розважальних програмах та видовищно-масових заходах, які проводяться у тій чи іншій країні світу й мають уже давні історичні традиції. Наприклад, щорічно у вересні в Мюнхені проводиться пивний фестиваль «Октоберфест», який має уже 200-річну історію [3]. В Угорщині та Франції відбуваються щорічні винні фестивалі з безкоштовними дегустаціями вин. Цікаво відбувається фестиваль лобстерів у м. Мен (Рокленд) та фестиваль вуличних наїдків Сан-Франциско в США. Багато туристів притягує до себе щорічний фестиваль піци «Festa a Vico», що відбувається в італійському місті Віко-Екуенсі. В італійській провінції П'ємонт проходить міжнародний щорічний «Міжнародний фестиваль Білого Трюфелю», де головним дегустаційним продуктом є білий трюфель та страви з ним. В іншому італійському містечку Модіка, що у сицилійській провінції Сіракузи, у другій половині березня уже десятиріччями проходить традиційний фестиваль шоколаду, а в м. Перуджа щорічно з 19 по 27 жовтня відбувається фестиваль «Єврошоколад» [6]. Аналогічні заходи уже роками проводять у Швейцарії, Австрії та Німеччині, включаючи фестивалі сиру й вина, які теж є уже традиційними для цих країн. Міжнародної слави здобув фестиваль лимонів із парадом цитрусових, який приурочений до збору перших врожаїв нових фруктів у м. Ментоні (Франція). Подібним є щорічний фестиваль ананасів у Таїланді (провінція Лампанг), а на о. Пхукет у цієї країни відбувається щорічний екзотичний з'їзд-фестиваль вегетаріанців («Phuket Vegetarian Festival»). На острові Уайт у Великобританії щорічно проходить фестиваль часнику та страв із ним, а в іспанській Валенсії – свято помідорів «Ла Томатіна». В Ірландії щорічно відбувається Гелвейський фестиваль устриць. У сербському містечку Турія на північ від Белграда щорічно (вже 25 років) наприкінці зими відзначають день ковбаси, на якому готують цей двохкілометровий м'ясний делікатес. Окрім свята ковбаси, в Сербії проводять також фестивалі сиру й дині та інші міжнародні гастрофестивалі [8].

До таких міжнародних та вседержавних заходів долучається й Україна. Так, в нашій країні регулярними стали щорічні фестивалі вареників і галушок (у Полтаві, Сорочинцах Полтавської області), вареників у Луцьку та Тернополі, міжнародний фестиваль дерунів у Коростені Житомирської області, народний фестиваль борщу «Борщ'їв» у місті Борщів Тернопільської області, гастрономічні фестивалі «Сливовий леквар» у с. Геча Закарпатської області, «Галицька дефіляда» на Тернопільщині, «Фестиваль ріплянки» у с. Колочава та «Червене вино» в м. Мукачево Закарпатської області, гастрономічний фестиваль вина та меду «Сонячний напій» у м. Ужгороді. У с. Костилівка Рахівського району Закарпаття святкують щорічний фестиваль «Берлибашський банош», а також сирний фестиваль «Гуцульська бриндзя». Цікавим є щорічні фестивалі сала в м. Луцьку та Сімферополі, а також конкурс-фестиваль різників свиней – гентешів у с. Геча на Закарпатті тощо.

Все більше популярними за кордоном стають кулінарні шоу, як наприклад, «Ramsey's Kitchen Nightmares» і «Top Chef», які допомагають пересічним людям ознайомитися з особливостями приготування страв різних кухонь світу. За оцінками експертів, продажі куховарських книг б'ють усі рекорди через те, що прості люди хочуть у домашніх умовах відтворювати страви, рецепти яких вони почули в кулінарних телевізійних шоу, що зараз стають все більше популярними. В Україні на різноманітних каналах демонструються подібні кулінарні шоу, а особливо популярним є телепроект «Мастер-Шеф» – кулінарне шоу-поєдинок кухарів-аматорів на каналі СТБ. Відомим є Міжнародний конкурс високої кухні «Bocuse d'Or», де змагаються за головний приз відомі кухарі світу з приготування м'ясних і рибних страв, уже з 1987 р. щорічно проходить у січні в французькому місті Ліон. У Бразилії вже понад 100 років проходить щорічний фестиваль кави. Гастрономічний фестиваль «St. Moritz Gourmet Festival», де відомі кухарі діляться своїми рецептами щороку проходить в останній тиждень січня у м. Санкт-Моріц (Швейцарія). З 2012 р. у Сінгапурі проходить Світовий гастрономічний самміт-конкурс «Savour», де збираються переможці міжнародних гастрономічних конкурсів ресторанів світу і закладів – власників зірок «Мішлен», так звана Топ-100 кращих кухарів світу. Найбільш інтерактивний гастрономічний фестиваль «Gourmet Abu Dhabi» проходить у лютому в м. Абу-Дабі (ОАЕ). Американський кулінарний фестиваль «Taste of Chicago» відбувається щорічно влітку в м. Чикаго. Бельгійський масовий кулінарний фестиваль «Flemish Food Fest», що проводиться в м. Гент є досить популярним у Європі. Не менш цікавим є свято гурманів у Копенгагені (Данія), а також гастрофестиваль «Gastronomika», що відбувається в м. Сан-Себастьян в Іспанії. Міжнародний кулінарний фестиваль «Сідней Крейв» проходить в Австралії. Фестиваль дикої їжі «Хокітіка» відбувається в Новій Зеландії. Шоу хорошої їжі та вина в останні роки почало щорічно проходити в Південній Африці, що притягують до себе значні потоки гастрономічних туристів. Таким чином кожна країна світу намагається максимально використати свої кулінарні ресурси та резерви для розвитку гастрономічного туризму, який свідчить про її здобутки в кулінарії та дає змогу добре заробити та поповнити бюджет країни. Кулінарні шоу та фестивалі щорічно та періодично проходять на усіх континентах, їх найбільша кількість регіонально представлена в країнах Європи, в яких добре підготовлені професійні менеджери з кулінарного туризму та успішно працює рекламно-інформаційна сфера та суміжні сегменти туризму, які максимально намагаються задовольнити споживачів усім необхідним переліком послуг для реалізації гастрономічних турів, починаючи від PR-акцій та закінчуючи транспортним та готельним обслуговуванням туристів.

Висновки. Що ж стосується українського гастрономічного туристичного ринку послуг, то тут слід звернути увагу на те, що його просування гальмується через низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури та катастрофічний стан шляхів сполучення, невідповідність засобів розміщення світовим стандартам, незадовільний стан пам'яток історично-архітектурної спадщини, що не підлягають використанню для туристичних потреб, низький професійний рівень підготовки фахівців у цій галузі та невідповідність освітньої підготовки в туризмі, недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі туризму, низька й неефективна інформаційно-рекламна продукція вітчизняних туроператорів тощо.

Список використаних джерел

1. Архипов В. В. Гостинично-ресторанный сервис: Особенности культуры и традиций питания народов мира / В. В. Архипов, Е. И. Иванникова. – К. : Атика, 2005. – 216 с.

2. Вишневська Г. Г. Гастрономічні свята та фестивалі як туристична атракція / Г. Г. Вишневська, А. О. Цегельник // Географія та туризм. – 2012. – № 18. – С. 55–62.
3. Воробьева Э. Мировые фестивали / Э. Воробьева // Туризм и отдых. – 2007. – № 37. – С. 3–4.
4. Кукліна Т. С. Гастрономічний туризм на туристичному ринку України / Т. С. Кукліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-onferences/archives-of-individual-conferences/marth-2013>
5. Кулинарный туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arttrevel.ru>
6. Найвідоміші кулінарні школи світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://harchi.info/blogs/san-ayt-j/nayvidomishi-kulinarni-shkoly-svitu>
7. Патійчук В. О. Сучасні тенденції розвитку винного туризму в Європі / В. О. Патійчук, А. В. Оболончик // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15–16 грудня 2015 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 162–167.
8. Путешествие гурманов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.superman.ru>
9. Сергеев С. Особенности китайской кухни или как китайцы едят детей / С. Сергеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kongord.ru/Index/Screst/sk121-15.htm>

УДК 332.1:338.48(477)

М. П. Куницький – доктор історичних наук,
доцент кафедри туризму Луцького
інституту розвитку людини
Університету «Україна»

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*Робота виконана на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

У роботі показано основні стратегічні напрями розвитку локальних і регіональних туристичних регіонів, які ґрунтуються на врахуванні тенденцій євроінтеграції, суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації. Запропоновано нові підходи до формування стратегічних планів. Наведені окремі фактори, що гальмують сталий розвиток туризму в регіонах України.

Ключові слова: центр економічної активності, туристичні структури, концепція розвитку, моделі розвитку, стратегія розвитку, туристичні утворення.

Cunytskyi M. P. Formation of development strategy of tourist regions of Ukraine. The article deals with the the basic strategies of development of local and regional tourist regimes, which are concentrated on the haphazard tendencies of the economy, the social and political situation and the socially-economical situation. New approaches to the formulation of strategic plans are suggested. The factors are determined, that hinder the sustainable development of tourism in the regions of Ukraine.

Протягом останніх десятиріч окреслились важливі тенденції формування соціально-економічного середовища Європи і світу, які у найближчій перспективі визначатимуть зміни у сфері туризму: зміщення центрів економічної активності не

лише в глобальному, а й у регіональному масштабах, яке відбувалося і, очевидно, відбуватиметься в найближчій перспективі; формування стійкої тенденції старіння населення, яка вимагатиме нових організаційних методів туристичної діяльності; активізація впровадження нових технологій в життєдіяльність населення, що трансформувало спосіб життя; зростання навантаження на навколишнє середовище; поява нових глобальних туристичних структур тощо.

Виходячи з узагальнення наукових підходів зарубіжних та вітчизняних вчених щодо формування стратегії розвитку туристичних регіонів, можна визначити наступні стратегії розвитку локальних і регіональних туристичних утворень:

- кардинальної зміни (з'ясування причин кризи і пошук заходів підтримки оздоровниці; залучення інвестицій у розвиток курорту; перепрофілювання оздоровниці);

- збереження зростання (підтримка необхідних темпів зростання за несприятливих зовнішніх умов; залучення відпочиваючих шляхом введення нових послуг (медичних і анімаційних);

- досягнутого зростання (утримання досягнутого рівня у випадку, коли курорт має в своєму розпорядженні лише обмежений набір нового продукту і нездатний перепрофілювати його на новий ринок);

- вибіркового зростання (орієнтація курорту на певний сегмент ринку).

При розробці стратегії розвитку туристичного регіону необхідно передбачати визначення відповідних типів (моделей) розвитку; встановлення пріоритету територій і місць розвитку; визначення обсягів фінансування; окреслення рамок розподілу ресурсів. З метою підвищення ефективності функціонування курортів доцільно розробити концепцію їх розвитку, основними елементами якої є: концепція розвитку підприємництва (нові продукти курортного лікування, новітні курси лікування); фінансова концепція (розробка бізнес-планів розвитку курорту, визначення джерел фінансування); концепція управління (розробка стратегії менеджменту та заходів щодо підготовки управлінських кадрів); концепція маркетингу (аналіз інформації про лікувальні послуги, розробка та реалізація стратегії маркетингу, формування робочої групи маркетингу на курорті).

Формування стратегії розвитку туристичних регіонів передбачає наступні організаційно-економічні заходи: удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази з питань їх діяльності; розширення асортименту та кількості туристичної продукції; активне впровадження методів менеджменту та маркетингу на певних територіях; створення координаційно-консультативного центру з розвитку регіонального туризму; організацію рекламної кампанії туристичних регіонів.

Слід відзначити фактори, що гальмують сталий розвиток туризму в регіонах України, зокрема не ефективне використання наявних ресурсів; низький рівень розвитку туристичної інфраструктури; погано розвинена транспортна мережа регіонів; недостатній рівень розвитку соціально-економічних чинників, які впливають на збільшення масштабів регіонального туризму.

Отже, аналіз стану та прогнозування перспектив розвитку туристичних регіонів, розробка заходів, спрямованих на поліпшення їх функціонування, повинні здійснюватися з врахування загальних законів економічної науки, які мають специфічний прояв в сфері туризму. Стратегія розвитку туристичного регіону має трактуватися як стратегічний план соціально-економічного розвитку туризму в регіоні, чи стратегічний план соціально-економічного розвитку туристичного регіону. В якому визначені цілі, завдання, пріоритети, напрями економічного і соціального розвитку сфери туризму в регіоні та повинні враховувати специфіку кожного з них, яка має визначати структуру, обсяг та використовувані методи побудови стратегічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Алексєєва Н. Ф. Регіональні аспекти стратегії розвитку туристичної індустрії [Електронний ресурс] / Н. Ф. Алексєєва, Л. М. Сакун // Економіка. Управління. Інновації. – № 2 (8). – 2012. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/alekseeva.htm
2. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борушак. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. – 288 с.
3. Кравців В. С. Науково-методичні підходи та алгоритм розробки регіональних програм розвитку рекреаційної сфери / В. С. Кравців, В. О. Полюга, О. І. Гулич // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. Ринк. трансформація України: пробл. та перспективи: зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 1. – С. 9–17.

УДК 338.484.6

Н. М. Кручиніна – студентка I курсу кафедри туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТА СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

*Роботу виконано на кафедрі туризму ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: **В. К. Терлецький** – кандидат біологічних наук, доцент кафедри туризму ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Зроблено аналіз розвитку екологічного та сільського зеленого туризму. Наведено схему оцінку території для визначення перспектив розвитку цих видів туризму. Визначено позитивний вплив туристичної діяльності на стабілізацію соціально-економічного стану регіону та України в цілому.

Ключові слова: екологічний туризм, агротуризм, сільський зелений туризм, валовий національний продукт

Cruchynina N. The prospects of ecological and countries green tourism's progress in Ukraine. The analysis of ecological and countries green tourism's progress has been done. The scheme for territories' valuation has been directed to perspective development for these tourist forms. The positive influence of tourists' activities has been determined for social-economical status of region and Ukraine at all.

Key words: ecological tourism, agrotourism, countries green tourism, gross national product.

Актуальність. Сучасне швидке зростання ролі туризму у національній економіці, де він вже зараз забезпечує десяту частину валового національного продукту, свідчить про активний розвиток галузі та актуальність її активізації на теренах України [3; 5]. З початку 80-х років минулого сторіччя намітилося зрушення в пріоритетах мандрівників, які все частіше віддають перевагу лісам і водоймам, а також цінностям етнічних традицій [1; 4]. Це феномен екологічного та сільського зеленого туризму, що охоплює більше 10 % туристського ринку, а темпи його зростання в 2–3 рази перевищують темпи інших видів туризму [2; 3; 5].

Мета дослідження. Оцінка рівня організації екологічного та сільського зеленого туризму в Україні та формулювання перспективних напрямів їх активізації та розвитку за сучасними європейськими стандартами.

Завдання. Проаналізувати статистику активності екологічного та сільського зеленого туризму за останні 3 роки (2014–2016 рр.) та на основі відповідних фахових публікацій визначити проблеми та перспективи розвитку галузі в Україні.

Результати дослідження. За матеріалами статистичної звітності, найпоширенішою формою сільського зеленого туризму в Україні є агротуризм [5]. Концепція успішності агротуризму, як і екологічного туризму, полягає у залученні городян до традиційного сільського побуту, що сприяє їхньому оздоровленню, оптимальним умовам рекреації та періодичному поверненню до споконвічних традицій предків [2; 4; 5].

Таким чином, один з аспектів екологічного та сільського зеленого туризму – соціальний. Його слід розглядати на вітчизняних теренах як засіб диверсифікації джерел доходів сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій і сільської інфраструктури, а також як один з чинників стратегії подолання бідності в сільській місцевості. Другий аспект названих видів туризму полягає в популяризації української культури, поширенні знань про історичні, природні та етнографічні особливості України. Саме ці властивості екологічного та сільського зеленого туризму особливо важливі для визнання його краєзнавчої ефективності, а значить і відповідної підтримки з боку держави.

Невід'ємна властивість екологічного та сільського зеленого туризму – екологічна просвіта. Адже пізнаючи природу, туристи усвідомлюють необхідність дбайливого до неї ставлення. Тому внесок названих видів туризму у формуванні екологічної культури населення справді є безцінним.

Ми вважаємо, що для стабільного розвитку екологічного та сільського зеленого туризму необхідно активізувати роль Міністерства аграрної політики України, а також створити сприятливе правове середовище для цієї діяльності. Як результат, з'явиться агротуристичний продукт, який ідентифікуватиме національний екологічний та сільський зелений туризм на внутрішньому і міжнародному ринках. Одним з елементів механізму його розвитку має бути надання повноваження Союзу сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні щодо створення системи категоризації якості послуг і здійснення контролю за дотримання цих нормативів на селі [1; 5].

Серед альтернативних видів туристичного бізнесу доцільно виділити близький до екологічного сільський зелений туризм, який по праву називають найбільш перспективним в XXI столітті [1; 5]. На нашу думку, сільський туризм допоможе вирішити проблему реабілітації та психічного оздоровлення населення за рахунок природних і традиційних на селі чинників життєдіяльності. Різноманітність туристичних занять: пізнавальних, розважальних, оздоровчих, зміна вражень і майже постійний контакт з природою у поєднанні із змінами у складних умовах традиційного міського життя – все це робить надзвичайно привабливими екологічний і сільський зелений туризм.

Ресурсні аспекти (природні, соціально-економічні та екологічні) свідчать про перспективність розвитку екологічного та сільського туристичного бізнесу. Саме тому необхідне визначення найбільш перспективних територій і об'єктів для розвитку цих видів туризму. Це можливо, на нашу думку, на основі проведення комплексної еколого-соціально-економічної експертизи (ЕСЕЕ) територій, яка визнана в Європі як найбільш ефективний інструмент ідентифікації господарської діяльності [1; 3; 5]. ЕСЕЕ території слід розуміти як процес географічного моделювання і прогнозування ситуації в межах регіону для розвитку туристичного бізнесу. Такий докладний екскурс по природно-екологічних і культурно-історичних

пам'ятниках регіону пов'язаний з його особливими ресурсами, які можуть бути ефективно використані в туристично-рекреаційній діяльності.

Урахування та облік показників усіх вищевикладених аспектів повинен бути здійснений в процесі експертизування території регіону на основі ландшафтного мікрорайонування. В цілому, методика визначення перспективності території кожного з об'єктів регіону для розвитку екологічного та сільського зеленого туризму зводиться до виконання трьох послідовних етапів:

– за допомогою експертів формується система показників, що відповідають умовам завдання: природних; соціально-економічних та екологічних;

– з використанням експертних оцінок формується еталонний набір локальних земельних ділянок, які можуть бути використані в туристичній діяльності;

– на основі системи показників і локальних еталонних ділянок здійснюється побудова булевої матриці, яка на основі алгоритму математичної теорії розпізнавання образів і програми для ПЕВМ аналізується щодо оцінювання кожної ознаки в розпізнаванні ділянок, придатних для туризму.

На основі результатів аналізу ЕСЕС, на наш погляд, наступним етапом повинна стати робота з фермерами, які можуть забезпечити найбільшу ефективність туристичної діяльності. Це анкетування селян, охочих займатися цим видом малого бізнесу, за наявності вільної житлоплощі, її стану, за можливостями надання конкретних послуг і особливостями господарства, здатного зацікавити городянина. Отримані анкетні матеріали повинні сформувати банк ресурсів регіону щодо перспективного розвитку екологічного та сільського зеленого туризму.

Висновки. Екологічний і сільський зелений туризм (агротуризм) продовжує активно розвиватися в багатьох європейських країнах, у т. ч. й в Україні. У розвинених країнах світу такий вид відпочинку користується попитом не лише у людей середнього достатку, а й у заможної частини населення, бо він надає можливість городянам відпочити в сільській місцевості на природі, позбутися стресів, відвідати місцеві пам'ятки, ознайомитися з побутом сучасних сільських мешканців, народними традиціями, а, за бажанням, і взяти участь у сільськогосподарських роботах.

Список використаних джерел

1. Проблеми комплексного розвитку території / под ред. І. А. Горленко, Г. В. Балабанова та ін. – К. : Наукова думка, 1994. – 295 с.

2. Панов І. Н. Екологічний туризм / І. Н. Панов // Географія. – 1997. – № 45. – С. 11.

3. Тарасенко А. Види екологічного туризму / А. Тарасенко // Туризм і відпочинок. – 2000. – № 21. – 170 с.

4. Туризм і відпочинок в Україні, 11 березня 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://travelblog.kiev.ua>.

5. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сільського туризму в Україні», 26–27 жовтня 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greentour.com.ua>.

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ РІВНЕМ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ОСВОЄНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ТА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто співвідношення між рівнем рекреаційної освоєності території та природно-рекреаційним потенціалом Волинської області. Визначено індекс збалансованості між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів. Здійснено групування адміністративних районів області за цим показником. Проаналізовано виділені групи районів області за індексом збалансованості.

Ключові слова: індекс збалансованості, рекреаційна освоєність території, природні рекреаційні ресурси, рівень освоєності, Волинська область.

Maister A. A. The ratio between the level of recreation development of territory and natural and recreational potential of Volyn region. The article deals with the ratio between the level of recreation development and natural and recreational potential of Volyn region is considered. Index balance between the level of recreation development of territory and recreational potential of natural resources is defined. Grouping of regional administrative districts to this indicator is made. The selected groups of districts according to the index balance are analyzed.

Key words: index balance, recreation development of territory, natural recreational resources, level of development, Volyn region.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із найважливіших видів господарського освоєння території Волинської області є її рекреаційне освоєння. У результаті рекреаційного освоєння відбувається залучення до господарської діяльності різноманітних рекреаційних ресурсів території. Рекреаційне природокористування повинно носити збалансований характер. Тому рівень рекреаційної освоєності території повинен відповідати потужності потенціалу її рекреаційних ресурсів. В умовах зростання рекреаційного навантаження на природні ландшафти аналіз збалансованого розвитку рекреаційної діяльності має важливе теоретичне та практичне значення.

Метою нашого дослідження є аналіз співвідношення між рівнем рекреаційної освоєності території та природно-рекреаційним потенціалом Волинської області. Основні **завдання** дослідження – визначити індекс збалансованості між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів адміністративних районів Волинської області; виявити геопросторові особливості співвідношення між рівнем рекреаційної освоєності території та природно-рекреаційним потенціалом регіону.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У науковій літературі існує багато підходів до розуміння суті понять «рекреаційне освоєння території» та «рекреаційна освоєність території». На думку М. М. Покоłodної, рекреаційне освоєння території – це багатобічний процес пристосування території для тих або інших видів рекреаційних занять та їх комбінацій. Рекреаційна освоєність території – це досягнутий рівень господарського потенціалу рекреації у процесі територіального поділу праці [3, с. 24]. Український учений О. О. Бейдик поняття «рекреаційна освоєність території» розуміє як стан

розвитку рекреаційної функції в межах певної території (акваторії) за визначений період. Рекреаційна освоєність території характеризується насиченістю території елементами рекреаційної інфраструктури, рекреаційним навантаженням, ступенем розвитку рекреаційного господарства, його зв'язками з іншими підсистемами [1, с. 119].

Під час рекреаційного освоєння будь-якої території спостерігається антропогенний вплив на її природну основу, що призводить до порушення природних та обумовлює виникнення несприятливих фізико-географічних процесів. Важливим постає завдання оптимізації рекреаційної діяльності на певній території. Між рівнем рекреаційної освоєності території та її потенціалом природних рекреаційних ресурсів (ППРР) повинен бути певний баланс. Тільки за таких умов можна говорити про раціональне рекреаційне природокористування. Для виявлення збалансованості між рівнем рекреаційної освоєності території адміністративних районів Волинської області та їхнім ППРР нами розраховано індекс збалансованості (I_3) [2]. Цей індекс узагальнено відображає збалансованість між рівнем рекреаційної освоєності території та її ППРР. Дані по ППРР адміністративних районів області бралися з довідкової бази, наведеної в роботі В. П. Руденка [4]. Індекс збалансованості розраховувався за такою формулою [2, с. 155]:

$$I_3 = \frac{P_i}{I_r}, \quad (1)$$

де I_3 – індекс збалансованості; P_i – ранг i -го району за потужністю потенціалу природних рекреаційних ресурсів; I_r – ранг i -го району за рівнем рекреаційної освоєності території. Якщо $I_3 > 1$, то рівень рекреаційної освоєності території району є вищим за рівень потенціалу природних рекреаційних ресурсів; якщо $I_3 < 1$, то потужність потенціалу природних рекреаційних ресурсів району є вищою за рівень рекреаційної освоєності території. Таким чином, теоретична збалансованість між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів спостерігатиметься при $I_3 = 1$. Тому райони, величина індекса яких коливається в межах 1, мають оптимальний рівень збалансованості.

Для оцінки рівня рекреаційної освоєності території області нами був використаний зважений синтетичний показник, розрахований за агрегативно-ієрархічною процедурою стандартизації (нормування) вихідних показників, яка часто використовується в класифікації різних географічних об'єктів. Агрегований індекс рівня рекреаційної освоєності території розраховувався із урахуванням ваги кожного вихідного показника в загальному розвитку процесу рекреаційного освоєння. Вагові коефіцієнти показників розраховувалися за допомогою методу факторного аналізу. Для оцінки величини рівня рекреаційної освоєності території було залучено 17 абсолютних і відносних показників (показники площі земель та кількості об'єктів ПЗФ, історико-культурного призначення, кількості та концентрації засобів тимчасового розміщення тощо), які характеризують різноманітні сторони рекреаційної діяльності. Детальний аналіз рекреаційної освоєності території Волинської області нами здійснено у [2].

Аналіз розрахованого індекса збалансованості показав, що для Волинської області характерна значна геопросторова диференціація за цим показником (табл. 1). За індексом збалансованості адміністративні райони області згруповано у три групи: із високим, середнім та низьким рівнем збалансованості (табл. 2).

Високу збалансованість між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів мають Любомльський, Ківерцівський, Маневицький, Камінь-Каширський, Ратнівський, Любешівський, Горохівський, Турійський та Рожищенський райони. Для цих районів характерний низький рівень рекреаційної освоєності території (крім Ківецького району) та потужний потенціал природних рекреаційних ресурсів [2, с. 120]. Ці райони є перспективними для рекреаційного освоєння з погляду незадіяного природно-рекреаційного потенціалу.

Таблиця 1

Індекс збалансованості між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів адміністративних районів Волинської області*

Адміністративний район	Індекс збалансованості
Володимир-Волинський	5,00
Горохівський	0,70
Іваничівський	2,00
Камінь-Каширський	0,45
Ківерцівський	0,25
Ковельський	1,80
Локачинський	1,07
Луцький	4,00
Любешівський	0,69
Любомльський	0,25
Маневицький	0,43
Ратнівський	0,50
Рожищенський	1,00
Старовижівський	1,11
Турійський	1,00
Шацький	4,00

* Розраховано автором.

Для Локачинського, Старовижівського, Іваничівського та Ковельського районів характерний середній рівень збалансованості. Ці райони відзначаються низькою рекреаційною освоєністю території та малопотужним потенціалом природних рекреаційних ресурсів, що зумовило відповідний рівень збалансованості.

Таблиця 2

Групування адміністративних районів Волинської області за індексом збалансованості між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів*

Індекс збалансованості	Адміністративний район
3,01–5,00	Шацький, Луцький, Володимир-Волинський
1,01–3,00	Локачинський, Старовижівський, Ковельський, Іваничівський
0,25–1,00	Любомльський, Ківерцівський, Маневицький, Камінь-Каширський, Ратнівський, Любешівський, Горохівський, Турійський, Рожищенський

* Складено автором.

Низька збалансованість між рівнем рекреаційної освоєності території та потенціалом природних рекреаційних ресурсів спостерігається в Шацькому, Луцькому та Володимир-Волинському районах. Вони мають високий рівень рекреаційної освоєності території. У межах Луцького та Володимир-Волинського районів розміщені міста обласного значення – Луцьк і Володимир-Волинський, які є туристичними центрами області. Жителі цих міст активно використовують у рекреаційних цілях природно-рекреаційні ресурси відповідних районів. Шацький район, який є одним із найбільш рекреаційно освоєних в області та має потужний природно-рекреаційний потенціал, відзначається значним туристсько-рекреаційним навантаженням (особливо оз. Світязь). Тому в найближчому майбутньому це може призвести до погіршення збалансованого розвитку рекреаційної діяльності району. Для цих районів необхідно проводити заходи щодо оптимізації рівня рекреаційної освоєності території.

Висновки. Аналіз збалансованості між рівнем рекреаційної освоєності території та природно-рекреаційним потенціалом показав, що дев'ять із 16 районів області мають високу збалансованість, тоді як лише три райони – низьку. Загалом для Волинської області характерний відносно високий рівень збалансованості, що обумовлено, насамперед, низькою рекреаційною освоєністю території регіону та потужним потенціалом природних рекреаційних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Бейдик О. О. Рекреаційна освоєність території / О. О. Бейдик // Географічна енциклопедія України : [у 3 т.]. Т 3 : П–Я ; ред. кол. : О. М. Маринич (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 1989–1993. – С. 119–120.
2. Майстер А. А. Геопросторова диференціація господарської освоєності території Волинської області : монографія / А. А. Майстер. – Луцьк : Терен, 2017. – 196 с.
3. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія : навч. посіб. / М. М. Покоłodна. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 275 с.
4. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3 ч. : підруч. / В. П. Руденко. – К. : ВД «К.-М. Академія». – Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 359.09

І. Г. Смирнов – доктор географічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У ТУРИЗМІ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Представлено сутність комплексного підходу до управління якістю у туризмі, включаючи основні поняття та визначення, особливості конкуренції в туристичній галузі, інформаційну базу, тотальний менеджмент якості (TQM) в туризмі та гостинності та його складники.

Ключові слова: туризм, якість, конкуренція, тотальний менеджмент якості.

Smyrnov I. G. Complex approach to quality management in tourism. Presented nature of integrated approach to quality management in tourism, including basic concepts and definitions, features of competition in the tourism industry, information base, total quality management (TQM) in tourism and hospitality with its components.

Key words: tourism, quality, competition, total quality management.

Основні поняття та визначення. Висока якість товарів та послуг важлива для довільної сфери бізнесу, в т.ч. для туризму. Якість є основою ринкової конкурентоздатності продукції. До базових понять управління якістю відносяться: 1. Стандартизація – закріплення оптимальних рішень щодо якості в нормативних документах (стандартах). 2. Сертифікація – незалежне оцінювання відповідності якості продукції послуг, що виробляються, нормативним вимогам (стандартам). 3. Метрологія – наука про вимірювання, їхні методи, засоби та способи досягнення необхідної точності. 4. Кваліметрія – наука про кількісні методи оцінювання якості товарів та послуг. 5. Системний підхід в управлінні якістю на підставі методології системи міжнародних стандартів ISO серії 9000:2000, а також організації бізнесу на основі TQM, «6 сигм» (система уникнення помилок та дефектів на виробництві) тощо. Між поняттями управління якістю існують три види зв'язків: 1. Родовидовий зв'язок понять, що відображає ієрархічний зв'язок родового (вищого) поняття з видовими (нижчими, що підлягають) поняттями. Приклад: родове поняття – документ, видові поняття – нормативно-технічна документація, вказівки з якості, план якості, запис, задокументована процедура. Графічна форма – віялова. 2. Партитивний зв'язок понять – відображає ієрархічний зв'язок між суперординатним (єдиним, цілим) поняттям та субординатним поняттями (тобто його частинами). Приклад: суперординатне поняття – менеджмент якості, субординатні поняття – планування якості, управління якістю, забезпечення якості, поліпшення. Графічна форма – грабельна.

3. Асоціативний зв'язок понять – дозволяє визначити взаємозв'язок між двома поняттями у складі системи понять. Графічно такий зв'язок позначається ризикою з стрілкою на кожному кінці. Прикладом цього виду зв'язку понять є зв'язок «документ – інформація».

Конкуренція в туристичній галузі. Туристичні організації діють в умовах жорсткої конкуренції, що визначається, за М. Портером, п'ятьма основними групами конкурентних сил. До цих груп належать: 1. Найбільш інтенсивна конкуренція спостерігається між конкурентами в галузі (це боротьба за величину ринкової частки). 2. Конкуренція з боку товарів-замінників (важливе поняття при цьому – переключення з одних туристичних продуктів на інші з подібним функціональним призначенням). 3. Конкуренція з боку потенційних конкурентів з інших галузей вона визначається величиною вхідного бар'єру («вступного квитка»), специфікою галузі туризму тощо. 4. Конкурентна сила постачальників (визначається часткою (вагою) постачальника, високою якістю товару, що постачається, його поміркованою ціною, – усе разом це визначає вартість заміни постачальника: чим вона вища, тим більша конкурентна сила постачальника). 5. Конкурентна сила споживачів – визначається попитом.

Інформаційна база для управління якістю в туризмі охоплює джерела зовнішньої та внутрішньої інформації. До джерел зовнішньої інформації відносяться: а) огляди ринку та аналітичні матеріали відкритого друку; б) аналіз реклами фірм-конкурентів; в) галузева статистична інформація; г) замовлені маркетингові дослідження; г') думки експертів; д) матеріали статистично-фінансової звітності конкурентів; е) дані стандартів та інших нормативних документів галузі (туризму). Важлива особливість туристичної галузі – відкритість матеріалів туристичних організацій (це новинки, що наведені у відкритому друці, рекламні матеріали, прайс-листи, розгорнуті цінові пропозиції, договори з клієнтами, довідкові матеріали по маршруту тощо). До джерел внутрішньої інформації належать: а) дані опитувань про вимоги споживачів; б) статистичні дані про виробництво та продаж; в) звіти та дослідження за минулі роки; г) фінансова звітність, бухгалтерський баланс, звіт про прибутки та витрати з додатками; д) дані внутрішнього та зовнішнього аудитів організації; е) результати анкетування та інтерв'ювання співробітників організації тощо).

Особливу роль відіграють законодавчі акти, урядові постанови, стандарти та інші нормативні документи, відомчі накази, розпорядження, у яких містяться вимоги до якості та безпеки туристичних послуг, до туристичних організацій у їхній повсякденній діяльності, а також вимоги, яких необхідно дотримуватися, для сертифікації послуг, технологічних процесів надання послуг, систем управління якістю, а також при встановленні категорії (типу) організацій. До основних нормативних документів з регулювання послуг у сфері туризму та гостинності належать, насамперед, документи з регулювання послуг туроператорів та турагентів, а також послуг засобів розміщення та громадського харчування: 1. Закон України «Про туризм» (сертифікація та стандартизація туристичних підприємств – стаття 18). 2. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (із змінами і доповненнями). 3. Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 «Проектування туристичних послуг». 4. Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.2-95 «Загальні вимоги до туристично-екскурсійного обслуговування». 5. Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.3-95 «Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів». 6. Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.4-95 «Класифікація готелів».

Тотальний менеджмент якості (TQM) в туризмі та гостинності означає постійне забезпечення туристів високоякісним туристичним продуктом та обслуговуванням відповідно до визначених стандартів. У навчальному посібнику «Логістика ресторанного господарства» [8, с.159] TQM (Total Quality Management) визначається, як підхід до управління закладом, націлений на якість, що базується на участі усіх співпрацівників на досягнення довгострокового успіху через задоволення споживачів і прагнення корисності для всіх працівників закладу і суспільства. Далі пояснюється сутність цих трьох слів: Total – за якість відповідає увесь персонал фірми, якість є обов'язковою вимогою до усіх підрозділів та видів

діяльності закладу; Quality – продукція та послуги мають відповідати стандартам, що враховують вимоги замовників та кращі світові зразки (бенчмаркінг) та динамічно оновлюються; Management – якість керівництва, якість процесів, політика якості. Отже, TQM у туризмі є комплексним підходом, що охоплює увесь туристичний процес – від туристичних ресурсів (якості ресурсної бази туризму) до якості маркетингового логістичного забезпечення.

Відповідно TQM у туризмі має включати такі складники:

1. Управління якістю ресурсної бази туризму (ресурсний підхід).
2. Управління якістю туристичної продукції (комплексно-продуктовий підхід), у т. ч.: 2.1. Якість послуг з розміщення туристів; 2.2. Якість послуг з харчування туристів; 2.3. Якість послуг з транспортування туристів; 2.4. Якість програмно-екскурсійного обслуговування.
3. Управління якістю на туристичних підприємствах (корпоративний підхід).
4. Управління якістю в туристичних дестинаціях на засадах сталого розвитку (комплексно-територіальний підхід).
5. Управління якістю маркетингово-логістичного забезпечення сталого розвитку туристичної діяльності (маркетингово-логістичний підхід).

Список використаних джерел

1. Кудла Н. В. Управління якістю в туризмі : навч. посіб. / Н. В. Кудла. – К. : Знання, 2015. – 402 с.
2. Баумгартен Л. Управление качеством в туризме : навч. посіб. / Практикум. – М., 2016. – 286 с.
3. Незвещук-Когут Т. С. Проблеми та напрями підвищення ефективності управління та якістю обслуговування на туристичних підприємствах / Т. С. Незвещук-Когут // Ефективна економіка : Дніпр. держ. аграр.-економ. ун-т, 2015. – № 5. – С.12–17.
4. Швець І. Ю. Управління якістю тур послуги / І. Ю. Швець // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 61. – С. 68–72.
5. Kapiki S. Quality Management in Tourism and Hospitality: an Exploratory study among Tourism Stakeholders / S. Kapiki // International Journal of Economic Practices and Theories. – Vol. 2. – № 2. – 2012. – P. 25–32.
6. The implementation of TQM in tourism: some guidelines / The management Centre, University of Bradford, UK // Tourism management. – Vol.15. – Issue 6. – 1994. – P.32–37.
7. Alsrabi H. TQM in Tourism companies: A field study of a Sample of Top Management in First Class Hotels in Riydh / H. Alsrabi // International Journal of Asian Business and Information Management. – 2013. – № 5. – P. 23–28.
8. Зубар Н. М. Логістика у ресторанному господарстві : навч. посіб. / Н. М. Зубар, М. Ю. Григорак. – К. : ЦУЛ, 2010. – 312 с.

ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ РІВЕНЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ РЕГІОНУ

Роботу виконано на кафедрі туризму та рекреації КНТЕУ

Науковий керівник: І. В. Калачова – доктор економічних наук, професор кафедри туризму та рекреації КНТЕУ

Охарактеризовано змістовне навантаження конкурентоспроможності туристичного підприємства, туристичної послуги, висвітлено особливості конкурентоспроможності туристичної послуги як сукупності кількісних та якісних характеристик. Систематизовано чинники, що визначають рівень конкурентоспроможності туристичних послуг регіону, в тому числі на прикладі транскордонного регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність туристичного підприємства, конкурентоспроможність туристичної послуги, якість комплексної туристичної послуги, туристичний продукт транскордонного регіону.

Tutuk E. M. Factors that determine the level of tourism services competitiveness of the region. Are characterized meaningful load competitiveness of tourism enterprises, tourism services, competitiveness of the peculiarities of tourism services as a set of quantitative and qualitative characteristics. Also are systematized the factors that determine the competitiveness of tourism in the region, including an example of cross-border region.

Key words: competitiveness of tourism enterprises, competitiveness of tourism services, the quality of tourism services, tourism product of cross-border region.

В умовах формування ринкової економіки, що передбачає самостійність підприємств у питаннях виробничо-господарської діяльності, для більшості з них актуальною стає проблема забезпечення конкурентоспроможності. Для отримання максимальної користі від туризму, регіон повинен розробляти таку туристичну політику, яка базується на стратегічному плануванні та є одним із напрямів соціально-економічної політики держави. Основною метою розвитку туризму є створення високоефективного конкурентоспроможного туристичного продукту, що забезпечує широкі можливості для обслуговування українських та іноземних громадян, а також робить значний внесок у розвиток економіки країни та регіону. Необхідною умовою конкурентоспроможності є орієнтація на туристичні можливості регіону із врахуванням туристських мотивів (культура країни, можливість оздоровлення, мальовничість природи, спорт та відпочинок тощо). Наведені чинники є дуже важливими у процесі формування регіональної стратегії розвитку та слугують мотивами, що тісно пов'язані із структурою туристичних послуг, які надаються.

Залежно від об'єкта прикладання розрізняють конкурентоспроможність товарів (послуг), конкурентоспроможність підприємства, конкурентоспроможність галузі (виду діяльності). Можна продовжити цей ряд суб'єктів, доповнивши його туристичним регіоном з точки зору розвитку в ньому діяльності підприємств туризму, об'єднаних у групу. Конкурентоспроможність підприємств у туризмі – це узагальнююча характеристика стійкості підприємств, що обумовлюється ефективністю використання наявного ресурсного потенціалу, здатністю надавати

привабливі за ціновими і неціновими характеристиками туристичні послуги, можливістю адаптуватися до змін динамічного конкурентного середовища. Складовими конкурентних переваг туристичних підприємств є переваги саме туристичного продукту, які можуть бути пов'язані або з вищою якістю туристичних послуг (аксіологічні), або з нижчими цінами на них (економічні), що узгоджується з прийнятою ринковою стратегією на підприємстві.

Отже, зміст конкурентоспроможності туристичної послуги можна охарактеризувати наступним чином [1, с. 69]:

– конкурентоспроможність включає три основні складові: одна з них жорстко пов'язана з послугою як такою і в значній мірі зводиться до якості; інша пов'язана зі збутом і сервісом туристичного продукту; нарешті, третя пов'язана з економічними можливостями й обмеженнями споживача і відображає все те, що може бути приємно чи неприємно споживачу як клієнтові, як людині, як члену тієї чи іншої соціальної групи тощо;

– клієнт – головний оцінювач туристичної послуги, і саме це призводить до дуже важливої в ринкових умовах істини: всі елементи конкурентоздатності туристичного продукту повинні бути настільки очевидні потенційному покупцеві, щоб не виникало жодного сумніву або іншого тлумачення щодо кожного з них.

Для формування конкурентоспроможності туристичного продукту слід керуватися наступними чинниками:

- співвідношенням величини ціни продукту даної туристичної фірми з цінами фірм-конкурентів;
- загальною характеристикою конкурентної політики туристичних фірм-конкурентів;
- можливістю диференціації цін залежно від кон'юнктури туристичного ринку - від попиту і пропозиції;
- системою знижок від ціни туристичних послуг;
- наявністю асортиментної диверсифікації туристичного продукту з позиції задоволення конкурентної потреби;
- наявністю бренду і ефективністю рекламної інформації;
- розробленістю гарантій якості надання туристичних послуг.

Таким чином конкурентоспроможність туристичних послуг – це сукупність вартісних і якісних характеристик товару (послуги), які забезпечують його (її) відповідність вимогам ринку в певний період.

Конкурентоспроможність туристичних послуг визначає можливість збуту конкретного товару або послуги на ринку і характеризується сукупністю техніко-економічних показників (рис. 1), що виявляють його конкретну суспільну корисність, та низкою чинників (форми і методи торгівлі та реклами, відповідність вимогам ринку, умови й терміни постачання і транспортування, види та форми розрахунків тощо) [3].

Перераховані чинники повинні відповідати вище викладеним сегментам туристичного ринку, прийнятим в якості об'єктів конкурентної діагностики.

Отже, конкурентоспроможність туристичної послуги — це ті властивості, які відрізняють її від послуги конкурента за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі й за витратами щодо її задоволення [2, с. 84]. Показник, що відображає таку різницю, визначає запас конкурентоспроможності послуги порівнянно з аналогічною послугою конкурента. Кожна потреба має притаманні їй параметри, що визначають її сутність необхідний споживачеві корисний ефект і конкретні умови процесу споживання. Для того, щоб послуга була отримана покупцем, і повинна відповідати цим параметрам і фінансовим можливостям споживача (йдеться про здатність заплатити ціну послуги). При цьому споживач

прагне витратити мінімум коштів для придбання й споживання послуги, тобто оптимізувати свої витрати.

<u>Туристично-екскурсійне обслуговування</u>	<u>Інформаційне забезпечення</u>	<u>Додаткові послуги</u>
<ul style="list-style-type: none"> - безпека для життя та здоров'я туристів; - достовірність; - задоволення інтересів екскурсантів; - естетичність; - оптимальність маршруту; - культура мови; - кваліфікація екскурсовода; - транспортне обслуговування; - інші.	<ul style="list-style-type: none"> - безпека для життя та здоров'я туристів; - своєчасність; - надійність; - достовірність; - доступність; - однозначність; - повнота відомостей; - інші.	<ul style="list-style-type: none"> - безпека для життя та здоров'я туристів; - спортивно-оздоровчі; - лікувальні; - культурно-масові; - побутові; - екскурсійні; - інші.

Рис.1. Основні критерії якості комплексної конкурентоспроможної туристичної послуги

Зокрема, розглянемо такий транскордонний регіон як Закарпатська область, що межує на території України з Львівською та Івано-Франківською областями та чотирма європейськими державами: Угорщиною, Словаччиною, Польщею і Румунією. Всі вищезазначені території активно розвивають туристичну галузь, яка є складовою їх економічного розвитку. Цей фактор потрібно враховувати при створенні власного туристичного продукту, постійно зростаючій конкуренції на ринку туристичних послуг. В умовах цієї конкуренції постає питання вивчення шляхів підвищення якості та конкурентоспроможності туристичного продукту в умовах інтеграції у світове співтовариство, де вже існують напрацьовані норми, принципи та стандарти оцінки якості туристичних послуг. Саме тому, транскордонні туристичні регіони повинні ставити перед собою завдання – доведення якості туристичного продукту до міжнародних стандартів, який конкуруватиме на внутрішньому та міжнародному рівнях.

Закарпатська область має один з найвищих потенціалів у розвитку туристичної галузі в Україні. Популярність туристичного продукту Закарпаття постійно зростає і яскравим підтвердженням цього є те, що за перше півріччя 2016 року область відвідало більше одного мільйона туристів – найкращий показник за останні роки. Результати проведених у 2016 році опитувань різними соціологічними компаніями довели, що 31 % опитаних громадян бажають відпочити в Закарпатті. Тому на перший план виходить завдання підвищення якості туристичного продукту на території області як основної складової конкурентоспроможності.

Отже, з урахуванням вищезазначеного, в сучасних умовах виняткового значення при виході туристичних підприємств транскордонного регіону на зовнішні ринки набувають створення і виробництво конкурентоспроможного туристичного продукту (послуги) з мінімальними витратами з метою одержання заздалегідь визначеної долі прибутку; якість послуг та здійснюваний контроль за нею, а також реалізація заходів щодо організації збуту, обслуговування та проведення відповідних рекламних кампаній. Досягнення в результаті цих заходів поставлених цілей, тобто одержання максимального і стійкого прибутку, проникнення на нові ринки або закріплення на існуючому ринку, і є головним критерієм оцінювання рівня конкурентоспроможності туристичних послуг регіону.

Список використаних джерел

1. Баєв В. В. Критерії якості комплексної туристичної послуги / В. В. Баєв // Держава та регіони: наук.-виробн. журн. / Класичний приватний університет Запоріжжя. – 2012. – № 3. – С. 67–71.
2. Грабовенська С. П. Напрями підвищення конкурентоспроможності України в туристичній сфері / С. П. Грабовенська // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 22. – С. 83–88.
3. Колотило А. Характеристика комплексного туристичного продукту / А. Колотило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kolotylo.htm.

УДК 338.432.5:796.5

О. Г. Сушик – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інженерної педагогіки,
психології та українознавства Луцького
національного технічного університету

ОСВІТНЯ ПОІНФОРМОВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ З РОЗВИТКУ АГРОТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

*Робота виконана на кафедрі інженерної
педагогіки, психології та українознавства
Луцького НТУ*

У статті показано основні напрями розвитку сільського зеленого туризму, особливості маркетингового просування туристичного агропродукту. Відзначено важливість освітніх програм з системи підготовки та перепідготовки осіб, які хотіли б зайнятися сільським туризмом. Наведені аргументовані механізми організації реклами у сільському туризмі.

Ключові слова: сільський туризм, турпродукт, агрооселя, реклама, маркетинговий супровід.

Sushyk O. Educational awareness of public about the agritourism business development. The article deals with the main directions of development of green tourism, especially tourism marketing promotion agriproduct. The importance of educational programs of training and retraining people is noted, who want to do rural tourism. The reasoned mechanisms of advertising in rural tourism are defined.

Key words: rural tourism, tourism product, agricultural homestead, advertising, marketing support.

Важливим аспектом розвитку сільського зеленого туризму є налагодження системи підготовки фахівців цього профілю та перепідготовки селян, які хотіли б зайнятися сільським туризмом. Сільський зелений туризм потребує експертів-дорадників та досвідчених господарів, які могли б організовувати, коригувати та розвивати таку діяльність.

Для цього варто на рівні обласних асоціацій зеленого туризму створити постійно діючий інформаційно-освітній центр, де можна пройти необхідну підготовку та отримати сертифікат про готовність займатися цим видом діяльності. Певні знання зі сфери сільського зеленого туризму необхідні спеціалістам інших галузей, діяльність який пов'язана із сільським господарством та туризмом, представникам місцевих органів виконавчої влади та самоврядування, громадських організацій у

впровадженні політики сталого розвитку, місцевому населенню у підвищенні рівня обізнаності для надання гостинності та для самозайнятості.

Велику роль у становленні та розвитку сільського зеленого туризму відіграє неприбуткова громадська організація – Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, яка збирає і концентрує дані з різних регіонів країни, проводить конференції та тематичні виставки з метою популяризації відпочинку в українському селі, сприяє розвитку сільської інфраструктури, самозайнятості сільського населення, виховання поваги до краси рідного краю, гостинних мешканців сільської місцевості, збереженню існуючого культурного та історичного надбання українського народу.

За ініціативою Спілки створені й успішно функціонують осередки сільського туризму у більшості областей України, вона ж виступила розробником законопроекту «Про сільський зелений туризм». Однією з важливих функцій Спілки є проведення тренінгів та семінарів для господарів садиб, від яких залежить якість прийому гостей-туристів, а, відповідно, популяризація цього виду діяльності.

Залучення господарів сільських осель до програм навчання основам знань щодо надання послуг з організованого відпочинку в сільській місцевості дозволить зорієнтувати і залучити незайняте населення, зокрема безробітних, до малого приватного підприємництва в сфері надання послуг організованого відпочинку на селі; забезпечити розвиток соціальної інфраструктури та покращити умови життя на селі; задовольнити потреби міського населення у комфортному відпочинку в сільській місцевості.

До програми навчання незайнятого сільського населення щодо надання послуг з організованого відпочинку в агросадибах варто включити наступні питання: правове регулювання підприємницької діяльності в сфері сільського туризму; менеджмент в діяльності господаря оселі; маркетингова діяльність; фінансування та кредитування суб'єкта малого підприємництва – господаря оселі; благоустрій садиби; культура поведінки та етика спілкування і взаємин з клієнтом; організація культурного дозвілля в умовах садиби; харчування тощо [1; 3].

Подібні програми мають бути націлені не тільки на сільське населення, а й на міських жителів: суб'єктів малого підприємництва, безробітних, звільнених в запас, пенсіонерів та ін., котрі мають популяризувати сільський туризм як вид прибуткової діяльності та стимулювати переміщення міських жителів до сіл.

Серед окреслених проблем надто слабкою є маркетингова та рекламна стратегія просування сільського туризму як туристичного продукту. Маркетинг у туризмі – це система постійного погодження пропонованих послуг з тими послугами, які користуються попитом на туристичному ринку і які туристичне підприємство здатне запропонувати споживачеві ефективніше, аніж конкуренти та з потенційним прибутком для себе [2, с. 160].

Маркетинг в сільському зеленому туризмі складається з системи координованих дій сільського господаря, який в процесі своєї діяльності розвиває, виробляє та реалізовує туристичний продукт, надає послуги в цій галузі з метою отримання максимального прибутку шляхом найбільш повного задоволення споживача [3, с. 123].

В Україні в маркетингу сільського туризму ще дуже мало використовуються різні інноваційні форми просування агропродукту, що в інших країнах вже давно є ефективним рекламним ходом. У багатьох європейських країнах широко використовують інформаційні технології Інтернету, прямого продажу турів власниками осель чи його рекламування осередками агротуристичних місцевостей. Повинні бути задіяні такі види маркетингових комунікацій, як PR-статті, інтерв'ю, прес-конференції, семінари, брифінги, телепередачі, що викликають довіру та позитивну реакцію.

Реалії українського сільського зеленого туризму часто пов'язані з відсутністю належного оперативного зв'язку між конкретною садибою та потенційним споживачем туристичного продукту. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у налагодженні такого інформаційного забезпечення через поширення інформаційно-реklamних матеріалів про відпочинок на селі та особливо через мережу Інтернет.

Доступ до цього джерела різнобічної та постійно поновлюваної інформації для потенційних споживачів такого туристичного продукту як зелений туризм перестав бути особливо проблемним, до того ж така інформація є значно дешевшою і оперативнішою, ніж звичні телефонні дзвінки чи друкована реклама про такі послуги.

Однак рівень інформованості про обсяги, якість СЗТ, його ціни, наявність вільних місць та можливості резервування часто не відповідають потребам такого споживача. Тобто розробникам відповідних туристичних сайтів треба подбати про високу якість та різносторонність надаваних послуг. Наявності фотографій якої-небудь садиби у кількох ракурсах, спальних кімнат та найбільш загальної інформації про послуги буває замало, щоб переконати потенційного туриста про її перевагу. З іншого боку, багато садиб, особливо тих, які розміщені поодинокі, віддалених від місць звичної концентрації послуг СЗТ, не в змозі скористуватися послугами мережі Інтернет задля просування своєї пропозиції на ринок як чисто з фінансової точки зору, так часто і через брак інформації про таку можливість.

Зазвичай у рекламі послуг СЗТ відсутня така обов'язкова чи дуже бажана інформація як місце розташування господарства у селі (бажано було б це вказати на картосхемі), спосіб туди добратися на засобах громадського транспорту (час відправлень автобусів чи поїздів з найближчого районного центру чи залізничної станції), можливість надання екстреної медичної допомоги. Досить бажаними була б інформація про певні кухарські преференції господині. Дуже рідко в мережі Інтернет зустрічаються фотографії господарів садиби та членів їх родини.

Ще одна важлива особливість надання інформаційних послуг полягає в тому, що самі садиби повинні подбати про наявність комп'ютера та його підключення до світової мережі у власній садибі, що дозволить значно підвищити свою конкурентоспроможність з одного боку, а з іншого – самому постійно перебувати на зв'язку з потенційними клієнтами і оперативно та ефективно впливати на просування свого туристичного продукту [6, с. 225].

Таким чином маркетинговий супровід такого складного туристичного продукту як послуги СЗТ повинен передбачати комплексний цільовий підхід, який передбачає аналіз потреб потенційного споживача у різних його соціальних зрізах, всебічне вивчення туристичного продукту, його реклама та умови продажу.

Обов'язковою умовою успішного функціонування галузі є її інформаційна підтримка та сучасне інформаційне забезпечення. Рекламна стратегія просування туристичного продукту на даний час найефективніше реалізується через мережу Інтернет. Вона надає можливість із мінімальними витратами проінформувати багатомільйонну цільову аудиторію про послуги фірми [7, с. 67].

Практично будь-який запит туристів може бути задоволений через ринок туристичних послуг. Важливою проблемою при цьому стає сам процес просування послуг СЗТ на ринку, а також нестача тих важелів впливу, які б змогли більш ефективно вплинути на реалізацію та збут туристичних послуг. Для цього необхідно не тільки створити туристичний продукт, а й забезпечити ринок для нього, відповідно для відвідувачів необхідно забезпечити ефективну інформацію про цей продукт.

Тому широкого поширення в галузі СЗТ набуває застосування сучасних інформаційних технологій (ІТ). Саме інформаційні технології являються одним з

найважливіших чинників, який сприятиме розвитку сільського зеленого туризму в Україні [8, с. 94].

Забезпечення поінформованості потенційних споживачів про вашу діяльність та надавані послуги вимагає від вас низки рекламних заходів. Суспільство має бути поінформоване з приводу: характеру та сутності ваших послуг, ваших ділових партнерів, вигідних пропозицій, обладнання, цін та ін.

Серед основних засобів реклами головними є телебачення, радіо, газети, рекламні щити та електронна пошта. Потрібно враховувати специфіку кожного з них і вимоги щодо створення. Так, наприклад, існує ряд нормативних і навіть етичних вимог щодо створення рекламного оголошення. Насамперед, воно повинно містити центральну тезу (реklamний аргумент), яка інформує потенційного споживача про найважливіші властивості і відмінні риси продукції, що роблять її корисною для споживача.

Виділяють чотири види корисності: раціональну корисність, пов'язану із задоволенням яких-небудь раціональних потреб; сенсорну корисність, пов'язану із задоволенням, яке одержує споживач від користування та володіння продукцією; соціально-престижну корисність, коли володіння даною продукцією підвищує престиж власника в тому соціальному прошарку, до якого він належить та корисність для самоствердження, коли володіння продукцією сприяє підвищенню його самооцінки.

При створенні реклами важливо дотримуватися таких основних принципів: рекламне повідомлення повинно привертати увагу людей; структура повідомлення повинна відповідати специфіці обраного засобу поширення реклами; текст повинен бути якомога простішим, але водночас цікавим та містити переконливі аргументи, які підкреслюють переваги рекламного продукту; доцільно використовувати тільки ті слова і графічні елементи, які вже знайомі потенційним споживачам; дизайнерське рішення не менш важливе, ніж зміст; необхідно обов'язково підкреслити важливість для споживача прихованих внутрішніх якостей продукції у порівнянні з її зовнішніми якостями, що можуть бути перевірені та оцінені.

Рекламуючи свій туристський продукт, необхідно підкреслити його привабливі сторони. Потрібно зробити так, щоб люди відчули самотність мети подорожі. Дієвість зорової реклами в пресі може бути посилена поєднанням кольорів. Якщо у вас немає можливості оплатити дорогі кольорові оголошення, прагніть хоча б до комбінації 2–3 кольорів. Коштують вони, як правило, не набагато дорожче за чорно-білі, а ефективність їх набагато вища.

Найбільша ефективність досягається грамотною комбінацією поєднання рекламних форм і засобів: оголошень по радіо та у пресі, прямого цільового розсилання, рекламних плакатів у місцях зосередження цільової групи споживачів тощо [9, с. 37–41].

Таким чином, маркетинговий супровід такого складного туристичного продукту як послуги сільського зеленого туризму повинен передбачати комплексний цільовий підхід, який передбачає аналіз потреб потенційного споживача у різних його соціальних зрізах, всебічне вивчення туристичного продукту, його реклама та умови продажу. З огляду на ці реалії, необхідно: проводити навчання власників агроосель прийомам обслуговування; промоційні акції сільського зеленого туризму; сформувати реєстр власників агроосель, залучати такі види маркетингових комунікацій, як PR-статті, інтерв'ю, прес-конференції, семінари, брифінги, телепередачі, тренінги тощо. Підвищити поінформованість населення і створити позитивне ставлення до цього виду відпочинку допоможуть інноваційні форми просування агропродукту.

Список використаних джерел

1. Впровадження сільського зеленого туризму в навчальний процес / Б. Б. Куліковський. – К. : Геопринт, 2008. – 60 с.
2. Мальська М. Планування діяльності туристичних підприємств : навч. посіб. / М. Мальська, О. Бордун. – К. : Знання, 2005. – 241 с.
3. Дворська Л. Особливості маркетингу сільського зеленого туризму в Україні / Л. Дворська // Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. – 2010. – № 2. – С. 64.
4. Горішевський П. Основи організації сільського туризму / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінько. – Івано-Франківськ, 2003. – 145 с.
5. Мальська М. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / М. Мальська, В. Худо, В. Цибух. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 360 с.
6. Бойко М. Засади формування пріоритетних напрямів туристичної політики України / М. Бойко, Л. Гопкало // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 222–229.
7. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги ХХІ ст., 2003. – 298 с.
8. Карпенко С. Г. Інформаційні системи і технології : навч. посіб. / С. Г. Карпенко, В. В. Попов та ін. – К. : МАУП, 2004. – 192 с.
9. Можливості працевлаштування молоді у сфері зеленого туризму: методичні рекомендації щодо започаткування власної справи / за заг. ред. О. В. Кулініча. – Харків : Інститут соціальної політики регіону, 2011. – 124 с.

УДК 379.851

Н. В. Ольхова-Марчук – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

*Роботу виконано на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Обґрунтовано якість туристичної послуги, проаналізовано якість обслуговування у туризмі, виявлено проблему забезпечення якості послуг у готельному обслуговуванні, проаналізовано критерії якості туристичного обслуговування.

Ключові слова: туристичні послуги, гостинність, якість обслуговування, готельна послуга, цілісність туристичного продукту.

Olickchova-Marchuk N. Grounded quality tourist services. Analysis of service quality in tourism revealed the proble of providing quality services to hotel services, analyzes the quality criteria of tourist services.

Key words: tourist services, hospitality, quality of service, hotel services, tourism product integrity.

Важливим орієнтиром при розробці та реалізації туристичних послуг (продукту) є їх (його) споживчі властивості. До них належать: гостинність обслуговуючого персоналу, висока якість; цілісність туристичного продукту, а саме – спроможність у цілому задовольнити потреби клієнта.

Високий рівень споживчих якостей туристичних, екскурсійних, культурно-масових та інших послуг досягається комплексним переобладнанням туристичних підприємств (організацій, фірм) сучасними меблями, обладнанням, засобами автоматики і телемеханіки, електронною апаратурою, інвентарем; проведенням відповідних анімаційних заходів та акцій; організацією пішохідних зон тощо.

Якість послуг туристичних підприємств (організацій, фірм) підтверджується перевіркою на відповідність встановленим стандартам, правилам, показникам, вимогам для встановлення відповідного класу обслуговування. Якщо якість готельної послуги легко перевіряється на відповідність встановленим вимогам, то якість екскурсійної послуги або якість послуги туристичних підприємств (організацій, фірм) перевіряється дуже важко, оскільки туристичні послуги складають значну частину споживаних населенням послуг і мають специфічний соціально-оздоровчий характер, тобто туризм акумулює у собі економічні, соціальні, гуманітарні, виховні та естетичні складові [2, с. 12–13].

Якість обслуговування у туризмі тісно пов'язана з виробництвом двох видів благ (товарів і послуг) та з двома видами відносин (матеріальних і нематеріальних). Тому чітке визначення критерію показників якості туристичного обслуговування є завданням, вирішення якого більш важке, ніж в інших галузях комплексного громадського обслуговування (наприклад, торгівля, громадське харчування та ін.).

Критерій якості туристичного обслуговування може бути однозначним і багатозначним. Для активного міжнародного туризму в Україні критерієм якості може бути рівень туристичного обслуговування, що досягнуто у найбільш передових у цьому відношенні державах. Підтвердженням такої точки зору є, з одного боку, безперервне загострення конкуренції на туристичних ринках капіталістичних держав і, як наслідок, швидке підвищення рівня туристичного обслуговування, а з іншого, успішне виконання державної політики щодо пріоритетності туристичної сфери діяльності – оскільки це важливе джерело надходження валюти в Україну.

Проблема забезпечення якості така ж стара, як саме людство. У III ст. до н.е. першим проаналізував категорію якості великий філософ Аристотель. Він визначив її як «видову відмінність» однієї сутності від іншої, що належить до того ж виду. Аристотель вказував на мінливість якості як зміну стану речей, їх здатність перетворюватись у свою протилежність (справне-пошкоджене, корисне-шкідливе, солодке-гірке, тепле-холодне, біле-чорне). У широкому розумінні, категорія якості є універсальною філософською категорією, оскільки вона охоплює як явища зовнішнього середовища, так і свідомість людини. Інший відомий філософ Гегель вважав, що «якість є взагалі тотожною з буттям визначеність..., щось, завдяки своїй якості те, що воно є і, втрачаючи свою якість перестає бути тим чим воно є» [2, с. 19].

Крім філософського тлумачення категорії якості, існують більш звужені підходи до самого поняття слова якість, а саме: управління якістю туристичних послуг, якість праці, якість продукції (послуг). Категорія якості дуже складна, оскільки має суперечливу природу і різні характеристики продукції (послуг). Існують різні думки дослідників щодо визначення поняття «якість». Одні вважають, що якість – це дії, які контролюються фірмою [2, с. 12–13]. Інші дослідники заперечують, стверджуючи, що якість визначають споживачі [1, с. 20]. Вони визначають якість як здатність задовольняти або перевищити очікування клієнта.

Оцінка якості, на нашу думку, може розглядатися як засіб формування механізму управління якістю туристичних послуг, оскільки якість туристичних послуг є узагальнюючим і об'єктивним показником: темпів зростання ефективності економіки; відповідності сучасним вимогам НТП; рівня організації туристичної сфери діяльності; розвитку зовнішньо-економічних зв'язків; задоволення потреб населення у туристичних послугах, а також є вирішальним фактором у конкурентній боротьбі на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Агафонова Л. Г. Визначення конкурентоспроможності туристичного продукту / Л. Г. Агафонова // Стратегія розвитку туристичної індустрії та громадського харчування : матеріали міжнар. наук.-прак. конференції (25–26 жовтня 2000 р., м. Київ) / відп. ред. А. А. Мазаракі. – К. : КТЕУ, 2000. – С. 430–434.
2. Гресьєва І. М. Класифікація готелів за кордоном і в Україні / І. М. Гресьєва // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип. 1. – Ч. 1. – К. : КМ-Треїдинг, 1998. – С. 564–567.

УДК 338.486

М. І. Біліщук – аспірант кафедри туризму та рекреації Київського національного торговельно-економічного університету

ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ

Роботу виконано на кафедрі туризму та рекреації КНТЕУ
Науковий керівник: І. В. Калачова – доктор економічних наук, професор кафедри туризму та рекреації КНТЕУ

Систематизовано переваги туристичного кластеру з точки зору підвищення ефективності та конкурентоспроможності туристичних підприємств. Охарактеризовано внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на процес економічного розвитку туристичного кластеру. Обґрунтовано систему управління туристичним кластером як складну організацію за різними функціями.

Ключові слова: туристичний кластер, економічний розвиток туристичного кластеру, зовнішні та внутрішні фактори впливу на управління економічним розвитком, система управління економічним розвитком туристичного кластеру.

Bilischuk M. I. Factors of internal and external environment that influence for the management of economic development of tourism cluster. Are systematized benefits of tourism cluster in terms of increased efficiency and competitiveness of tourism enterprises. Are characterized internal and external factors affecting the process of economic development of the tourism cluster. The system of management of tourist cluster as a complex organization for various functions is justified.

Key words: tourism cluster, economic development of tourism cluster, external and internal factors of influence on management of economic development, management system of economic development of tourism cluster.

Туризм впливає на економіку, природне і антропогенне середовище, місцеве населення туристичних дестинацій, а також на самих туристів. Для того, щоб туристичний кластер сформував основні напрямки свого розвитку і виробив відповідну економічну стратегію, необхідно сформулювати критерії, до яких він повинен прагнути, і відповідні економічні показники, що характеризують виконання цих критеріїв. Оцінювання ефективності діяльності кожного підприємства туристичного кластеру є одним із факторів управління економічним розвитком

підприємств туристичної індустрії, оптимізації механізму взаємодії учасників туристичного ринку, обґрунтування нових підходів до організації діяльності підприємств туристичного кластеру.

Однак аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури та практики показав, що сучасна економічна наука все ще не приділяє належної уваги вирішенню проблем управління економічним розвитком підприємств туристичного кластеру. У зв'язку з цим розробка теоретичних і методичних основ комплексної оцінки і визначення стратегії управління підприємствами туристичного кластеру, шляхів підвищення ефективності функціонування туристичних підприємств в умовах економічної нестабільності є досить актуальною проблемою для економічної науки і господарської практики. Все це і обумовлює об'єктивну необхідність в розробці нових підходів до вирішення проблем управління економічним розвитком підприємств туристичного кластеру, що передбачатиме підвищення ефективності використання туристичних ресурсів на основі запровадження інноваційних технологій, зниження витрат та в свою чергу буде сприяти підвищенню якості та конкурентоздатності регіонального туристичного продукту.

Особлива актуальність обраної теми дослідження спричиняє необхідність пошуку системи ефективного управління економічним розвитком підприємств туристичного кластеру, здатної підвищити конкурентоспроможність галузі, і обґрунтування принципів ефективною діяльності, які дозволять туристичному бізнесу конкурувати на світовому рівні.

Відмінною особливістю туристичного кластеру є виникнення в його рамках ряду позитивних ефектів, що забезпечують порівняльні переваги даної форми організації міжфірмових взаємозв'язків. В першу чергу, це ефект масштабу виробництва. Внаслідок чого і відбувається зниження витрат. Цей ефект використовується і поза кластерних утворень, однак глибина координації, тісні партнерські зв'язки учасників кластеру дозволяють отримати значно більше вигоди в аналогічні тимчасові періоди [1, с. 74]. Другою перевагою є ефект охоплення. Він виникає при існуванні фактору виробництва, який може бути використаний одночасно для отримання декількох видів туристичних послуг, що є складовими туристичного продукту. При угрупованні фірм в кластер ефект охоплення значно посилюється, оскільки виникає можливість використовувати такий багатфункціональний фактор на найрізноманітніших підприємствах при мінімальних трансакційних витратах, пов'язаних з його передачею. Третьою перевагою туристичного кластеру є ефект синергії. При дії цих трьох ефектів (масштабу, охоплення і синергії) неприбуткові підприємства кластеру можуть подолати нижню межу рентабельності за допомогою спеціалізації, що забезпечує підвищення продуктивності праці і зниження собівартості вироблених благ. Тим самим підприємства кластеру отримують додаткові конкурентні можливості.

До факторів, що посилюють необхідність створення та функціонування кластерних утворень в туризмі можна віднести:

- зростання рівня конкуренції між туристичними підприємствами, регіонами та окремими країнами, що викликано політичною та економічною кризою, соціальними чинниками;
- наявність процесів концентрації туристичного ринку, зменшення кількості туроператорів та турагентів;
- низький рівень розвитку туристичної інфраструктури;
- розуміння ефективності комплексного розвитку туризму.

Концепція управління економічним розвитком підприємств туристичного кластеру передбачає комплексне оцінювання зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема стратегічне позиціонування кластеру на національному та міжнародному

туристичних ринках, підвищення рівня туристичного сервісу та інфраструктури, поліпшення якісного складу людського капіталу, що зайнятий у сфері туризму.

На процес управління економічним розвитком туристичного кластеру впливають як зовнішні (пов'язані із впливом навколишнього середовища та суспільства), так і внутрішні фактори. Зовнішні фактори частіше носять випадковий характер і включають наступні фактори впливу:

- природно – кліматичні фактори: кліматичні, географічні та екологічні умови, наявність та достатність природних ресурсів тощо;

- ресурсні фактори передбачають наявність трудових та матеріальних ресурсів, можливість залучення фінансових ресурсів;

- політичні фактори включають геополітичну обстановку, політичну стабільність, стан криміногенної ситуації тощо;

- соціальні фактори передбачають вплив соціальної напруги, зайнятість населення, демографічні показники тощо;

- ринкові фактори полягають у наявності конкурентів, вибагливих споживачів чи спеціалізованого попиту;

- фактори державного регулювання включають грошово-кредитну політику, бюджетну політику, регіональну політику, сертифікацію продукції, ліцензування та ін.

Внутрішні фактори впливу на процес управління туристичного кластеру визначаються існуючими взаємовідносинами між підприємствами, фірмами та організаціями, які є учасниками кластеру. До внутрішніх факторів належать:

- конкурентні зв'язки – даний фактор визначає рівень конкуренції між учасниками кластеру;

- коопераційні зв'язки – поділяються на виробничі (характеризують ступінь взаємодії підприємств, що формують ядро кластера, а також лідируючих підприємств з фірмами-посередниками), інноваційні (характеризують ступінь інноваційної активності учасників кластеру) та трудові (характеризують взаємодію учасників кластеру у розрізі питання підготовки кваліфікованих кадрів) зв'язки тощо.

Отже, можемо сказати, що кластеризація – достатньо складний та ефективний напрям організації туризму, спрямований на підвищення конкурентоспроможності та інноваційності окремого регіону, галузі та країни в цілому. Структуровано систему управління розвитком туристичного кластеру представлено у табл. 1 [4, с. 53].

Таблиця 1

Система управління розвитком туристичного кластера

Назва функції	Зміст функції
Проектна	Техніко-економічне обґрунтування кластера. Розробка вимог до учасників. Формування планів реалізації проекту. Підготовка економічної та юридичної документації
Організаційна	Створення профілю та моделі кластера. Пошук та вибір партнерів. Створення координаційної ради. Розподіл обов'язків, повноважень та відповідальності між учасниками. Організація зустрічей
Дослідницька	Формування проблем розвитку. Проектування організаційної структури. Розробка структури управління. Моніторинг діяльності. Створення спільного інформаційного простору

Креативна	Обґрунтування стратегії розвитку кластера. Розроблення програм реалізації стратегії. Проектування організаційних зв'язків
Управлінська	Вибір методів та інструментарію управління Управління знаннями, ресурсами, поведінкою, бізнес-процесами. Реалізація єдиної кластерної політики
Мотиваційна / Комунікаційна	Система мотивації співпраці в кластері. Процедури та положення співпраці. Формування іміджу
Адміністративно-правова	Документування та формалізація співпраці. Візуальна ідентифікація кластера
Координаційна	Координація оперативної господарської діяльності учасників. Програми навчання, семінари. Програми співпраці учасників кластера. Програми утримання контактів зі споживачами. Програми взаємодії з владою
Контролююча	Оцінка результатів діяльності. Аналіз забезпечення зворотного зв'язку. Контроль успішності реалізації стратегій та програм
Консалтинова	Надання консалтингових послуг учасникам кластера
Освітньо-промоційна	Підбір персоналу. Навчання керівництва та персоналу. Організація конференцій. Взаємодія з науковими та освітніми закладами

Отже, у процесі дослідження з'ясовано, що всі можливі чинники, що впливають на управління економічним розвитком туристичного кластера, можна розподілити на дві основні групи: фактори внутрішнього та зовнішнього середовища. Підприємства кластера можуть контролювати та коригувати дію лише внутрішніх чинників, але повинні враховувати також і чинники зовнішнього середовища. Якщо говорити про внутрішнє середовище, то тут основними є персонал, партнери та системи управління бізнес-процесами. Останні три складові відповідають за ціну та якість туристичного продукту, відповідно, впливають і та конкурентоспроможність підприємств туристичного кластера.

Список використаних джерел

1. Жансагімова А. Е. Формирование туристского кластера и его влияние на экономику Республики Казахстан / А. Е. Жансагімова // Вестник Университета «Туран». – 2011. – № 3. – С. 73–77.
2. Дмитерко М. О. Методологія формування кластерів: напрямки, етапи та фактори впливу / М. О. Дмитерко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2015. – Том 20. – Вип. 1/2. – С. 45–48.
3. Кластерні об'єднання як ефективний шлях розвитку туризму в місті (світовий досвід) [Електронний ресурс] / Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи : монографія / за ред. І. М. Писаревського. – Харків : ХНАМГ, 2011. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/26310/1/2011%20печ.%2014МН%20%20Туризм%20i%20місто.pdf>.
4. Звіт КНТЕУ «Туристичні кластери в Україні». – 2015. – 330 с.

П. О. Захаров – кандидат технічних наук,
доцент, завідувач кафедри
документознавства, інформаційної
діяльності та комп'ютерних систем
Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна»

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ІЗ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

*Роботу виконано на кафедрі
документознавства, інформаційної
діяльності та комп'ютерних систем
ЛІРОЛ Університету «Україна»*

У статті розглянуто основні етапи розвитку інформаційних технологій, специфіку використання мережі Інтернет у документознавстві, пов'язаних з опрацюванням даних.

Ключові слова: мережа Інтернет, інформаційні технології, документознавство, пам'ять комп'ютера, конфігурація.

Zakharov P. Specificity of teaching information technology in the process of preparing masters in the specialty «Document Management and Information Activities».

The article deals with the main stages of information technologies development, the specifics of using the Internet in document management related to data processing.

Key words: Internet, information technologies, documentation, computer memory, configuration.

Специфіка сучасного навчання у вищих навчальних закладах полягає в здатності не лише озброювати знаннями студентів, а й формувати у них потребу в безупинному самостійному оволодінні ними, розвивати вміння й навички самоосвіти. Тому основним завданням є формування інформаційно-грамотної особистості, здатної розуміти поставлені перед нею завдання, осмислювати, аналізувати результати, шукати нові можливості застосування зі змінами технологій та вимогами ринку. Зрозуміло, що сучасний фахівець з документознавства має володіти: системою знань, умінь, навичок, методологією збирання, накопичення інформації, опрацювання, зберігання, подання, передавання і використання інформації; володіти різноманітними видами інформаційного пошуку від найдавніших, традиційних до найсучасніших операційних систем Windows; уміло використовувати інформаційні ресурси для отримання потрібної інформації.

Етапи розвитку інформаційних технологій (надалі по тексту – ІТ) найбільш яскраво впроваджуються у різних сферах електронних офісів, що виявилось практично можливим насамперед завдяки широкому розповсюдженню ПК із відкритою архітектурою, що дозволяє змінювати конфігурацію машини з орієнтацією на виконання конкретних робіт, різноманітних проблемно-орієнтованих програмних продуктів, а також усіляких вискоєфективних засобів оргтехніки.

Сучасна людина широко користується різноманітними інформаційними технологіями. Технологія в перекладі з грецької *techné* – мистецтво, майстерність, вміння, що є процесами. Застосовуючи різні технології до одного і того ж матеріалу, можна одержати різні продукти, оскільки технологія змінює первісний стан матеріалу з метою одержання нового матеріального продукту.

Технологія – це сукупність методів обробки, виготовлення, зміни стану,

властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату, здійснюваних у процесі виробництва продукції [5, с. 7]. Технологія – це уміння щось робити досконало. Коли йде мова про інформаційну технологію, то матеріалом виступає інформація. Продуктом є також інформація. Але це якісно нова інформація про стан об'єкта, процесу або явища. Технологія представлена методами і способами роботи персоналу і технічних пристроїв з інформацією [3, с. 17]. Щодо інформаційної технології в документознавстві, то вона являє собою систему методів і способів збирання, передавання, накопичення, опрацювання, зберігання, подання і використання інформації, різні види інформаційного пошуку, вміння працювати в операційній системі Windows, вміння працювати з MS Excel, вміння створювати СУБД Access тощо.

Основними характеристиками ІТ є:

- об'єктом обробки є дані;
- метою обробки є отримання інформації;
- засобами реалізації процесу в ІТ є програмні, апаратні, програмно-апаратні обчислювальні комплекси;
- процеси обробки даних розділяються на операції у відповідності з даною предметною областю;
- вибір керуючих дій процесами обробки здійснюється особами, що приймають рішення;
- критерієм оптимізації процесу обробки є своєчасність подання інформації користувачу, її достовірність, надійність, зрозумілість та повнота.

Інформаційна технологія як система має наступні властивості:

- доцільність;
- наявність компонент і структури;
- взаємодія з зовнішнім середовищем;
- цілісність;
- розвиток в часі [3, с. 25].

У загальній концепції інформаційної технології є діалектичний взаємозв'язок – розвиток інформаційної технології вимагає вдосконалення засобів, які її забезпечують і, навпаки, поява певних засобів вимагає створення нових прийомів, методів і способів.

Розвиток інформаційних технологій мав поступовий характер і складався з декількох етапів протягом ХХ – початку ХХІ-го століть. Існує декілька точок зору щодо розвитку інформаційних технологій із використанням комп'ютерів, що визначаються різноманітними ознаками поділу. Основною ціллю стає задоволення персональних інформаційних потреб людини як для фахової сфери, так і для побутової. Комп'ютерні інформаційні технології пройшли у своєму розвитку етап машинних ресурсів, етап програмування, етап нових інформаційних технологій етап високих інформаційних технологій [1, с. 34]. Історія розвитку способів збору, збереження, переробки і передачі інформації та її видів тісно пов'язана з історією науково-технічного розвитку суспільства, але кожна чергова технологія повністю не витісняла попередню. Кожна наступна технологія інформаційного процесу, займаючи певне місце в ньому, розширювала весь технологічний арсенал інформації і зв'язку – від усного слова до друкованого, від книги – до персонального комп'ютера. Іншими і словами, «паперова» технологія отримання, переробки і передачі інформації в наш час доповнилась електронною.

Сучасний етап розвитку людства характеризується широким впровадженням інформаційних технологій у всі сфери життя. Сучасна людина вже не може уявити свого життя без інформаційних технологій. Інформація стає найважливішим, життєво необхідним ресурсом і відіграє важливе значення не тільки для конкретних користувачів, а й для держави її суспільства в цілому.

Основними завданнями сучасних ІТ є:

- досягнення універсальності методів комунікацій;
- підтримка систем мультимедіа
- максимальне спрощення засобів спілкування в системі «людина – ПК»

[7, с. 117].

Існує декілька особливостей використання інформаційних технологій в документознавстві, пов'язаних з опрацюванням даних, що відрізняють дану технологію від усіх інших. Тому обов'язково повинна бути інформаційна система опрацювання даних і розроблена відповідна інформаційні технологія, для таких цілей:

- вирішення тільки добре структурованих задач, для яких можна виробити алгоритм;
- виконання стандартних процедур опрацювання. Існуючі стандарт визначають типові процедури опрацювання даних і регламентують їхні дотримання організаціями усіх видів;
- виконання основного обсягу робіт в автоматичному режимі з мінімальною участю людини;
- використання деталізованих даних;
- вимога мінімальної допомоги у вирішенні проблем з боку спеціалістів інших рівнів.

Багато даних на рівні операційної діяльності необхідно зберігати для наступного використання на цьому рівні, або на іншому. Для їхнього зберігання створюються бази даних. Основна функція системи опрацювання даних – це реалізація таких типових операцій опрацювання даних, якими є збирання, реєстрація і перенесення інформації на машинні носії; підготовки інформації в місця її зберігання й опрацювання; введення інформації в комп'ютер, контроль її введення та компонування в пам'яті комп'ютера; створення і ведення внутрішньомашинної інформаційної бази; опрацювання інформації на комп'ютері (накопичення, сортування, редагування, вибірка, арифметичне і логічне опрацювання) для вирішення функціональних задач системи (підсистеми) управління об'єктом; виведення інформації у вигляді табуляграм, відеограм, сигналів для прямого управління технологічними процесами, інформації для зв'язку з іншими системами.

При використанні технічних засобів та програмного забезпечення у документознавстві дає змогу опрацювати на високому рівні інформацію, включати весь набір елементів, необхідних для досягнення поставленої мети, надає можливість більш ефективно здійснювати цілеспрямоване управління інформаційними процесами та з мінімальними затратами отримати кінцевий продукт.

Зрозуміло, що сучасний фахівець з документознавства має володіти: системою знань, умінь, навичок, методологією збирання, накопичення інформації, опрацювання, зберігання, подання, передавання і використання інформації; володіти різноманітними видами інформаційного пошуку від найдавніших, традиційних до найсучасніших операційних систем; уміло використовувати інформаційні ресурси для отримання потрібної інформації. Всі етапи діловодного процесу мають бути механізованими, автоматизованими та комп'ютеризованими. Інформаційний процес на всіх етапах підготовки документів, а саме при копіюванні, оперативному зберіганні, транспортуванні мають бути узгодженими, що надає користувачу можливість об'єднати їх в єдину систему.

Сучасні інформаційні технології в документознавстві повинні відповідати таким вимогам:

- забезпечувати високий рівень розчленування всього процесу опрацювання інформації на етапи (фази), операції, дії;
- включати весь набір елементів, необхідних для досягнення поставленої мети;

– мати регулярний характер. Етапи, дії, операції технологічного процесу можуть бути стандартизовані й уніфіковані, що надає можливість більш ефективно здійснювати цілеспрямоване управління інформаційними процесами;

- доцільність впровадження технічних засобів;
- можливість придбання технічних засобів у певні терміни;
- наявність придатних приміщень;
- можливість підготовки чи залучення спеціалістів до обслуговування техніки і її ремонту [2, с. 68].

Вагомим засобом підвищення продуктивності роботи з документами є введення інформаційних технологій в систему роботи з документознавства. Всі етапи діловодного процесу мають бути механізованими, автоматизованими та комп'ютеризованими. Інформаційні процеси на всіх етапах підготовки документів, а саме при копіюванні, при оперативному зберіганні, при транспортуванні мають бути узгодженими, що надає користувачу можливість об'єднати їх в єдину систему [8, с. 103]. Таким чином, в галузі документознавства при використанні інформаційних технологій у комплексі документ набуває кінцевого результату лише з широким впровадженням сучасних комп'ютерних технологій, локальних та глобальних комп'ютерних мереж Інтернет.

Сучасний етап розвитку ІТ характеризується широким впровадженням у різних сферах електронних офісів, що виявилось практично можливим насамперед завдяки широкому розповсюдженню ПК із відкритою архітектурою, що дозволяє змінювати конфігурацію машини з орієнтацією на виконання конкретних робіт, різноманітних проблемно-орієнтованих програмних продуктів (зокрема, пакет Microsoft Office), а також усіляких вискоефективних засобів оргтехніки. Усі програмні продукти Microsoft Office не тільки уніфіковані, але й інтегровані між собою, що дає змогу в рамках вирішення певної ділової проблеми здійснювати інформаційний обмін незалежно від того, який тип документа опрацьовується [6, с. 72]. Інформаційна технологія є найбільш важливою складовою процесу використання інформаційних технологій в документознавстві. До теперішнього часу вона пройшла кілька етапів, зміна яких обумовлювалася головним чином розвитком науково-технічного прогресу, появою нових технічних засобів технології опрацюванні інформації.

У сучасному суспільстві основним технічним засобом опрацювання інформації служить персональний комп'ютер, що істотно вплинув як на концепцію побудови та використання технологічних процесів, так і на якість результатної інформації. Впровадження персонального комп'ютера в інформаційну сферу й застосування телекомунікаційних засобів зв'язку обумовили новий етап розвитку інформаційної технології. Дуже важливою властивістю інформаційної технології є те, що для неї інформація є не тільки продуктом, але і вихідною сировиною. Основу сучасних інформаційних технологій становлять три технічні досягнення: поява нового середовища накопичення інформації (магнітні та оптичні диски); розвиток сучасних засобів зв'язку, зокрема супутникові; постійне вдосконалення комп'ютерів і програмного забезпечення для автоматизованої обробки та передачі інформації в реальному масштабі часу [4, с. 96].

Розглянувши інформаційні технології з теоретичної точки значення можна прийти до висновку, що і у сучасному стані ІТ в документознавстві мають перспективи розвитку в суспільстві при використанні сукупності методів і способів одержання, обробки, подання інформації, спрямованих на зміну її стану, властивостей, форми, змісту й здійснюваних в інтересах користувачів.

Особлива роль приділяється всьому комплексу інформаційної технології і техніки в документознавстві. Безсумнівною перевагою інформаційної технології в документознавстві є застосування мережі Інтернет. Застосування технічних засобів

при відтворенні документу надає можливість користуватися у повному обсязі інформаційними технологіями у сфері документознавства.

Розвиток інформаційної діяльності, вихід до інформаційних мереж світової інформаційної інфраструктури, обмін інформацією, створення зведених електронних каталогів, корпоративних інформаційних мереж значно розширює спектр прикладного використання автоматизованих документно-інформаційних систем, робить їх застосування міждисциплінарним напрямом, необхідним для вивчення спеціалістами, які працюють з інформаційними ресурсами науки, культури, освіти, сфери підприємництва.

Можна також констатувати, що важливе місце у інформаційних технологіях документознавства посідають технічні засоби: копіювальна техніка, сканери, принтери, ксерокс тощо. Фахівець з документознавства має оволодіти всіма можливими технічними засобами для збирання, накопичення, передавання, опрацювання та використання інформаційних ресурсів і застосовувати комплексно. Але ж за таких умов діловодний процес з документами набуває ефективності в галузі.

Список використаних джерел

1. Береза М. І. Інформаційні системи та технології : навч. посіб. / М. І. Береза. – К. : КНЕУ, 2001. – 214 с.
2. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навч. посіб. – 3-тє вид. / А. Н. Діденко. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
3. Карпенко С. Г. Інформаційні системи та технології / С. Г. Карпенко, В. В. Попов, Ю. А. Тарнавський, А. Г. Шпортюк. – К. : МАУП, 2004. – 317 с.
4. Кулаков Ю. О. Комп'ютерні мережі / Ю. О. Кулаков, Г. М. Луцький. – К. : Юніор, 2003. – 396 с.
5. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів : підруч. / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К. : Вікар, 2004. – 28 с.
6. Мельник І. В. Інформаційні системи та мережі : навч. посіб. для дистанц. навчання. – К. : Ун-т, 2005. – 260 с.
7. Наумова Н. М. Інформатика і комп'ютерна техніка : навч. посіб. для дистан. навчання / Н. М. Наумова. – К. : Університет «Україна», 2004. – 404 с.
8. Пішеніна Т. І. Інформаційне забезпечення управління та реферування : навч. посіб. для дистанц. навчання / Т. І. Пішеніна, О. Ф. Шаповал ; за наук. ред. О. Б. Бутник-Сіверського. – К. : Вид-во «Університет «Україна», 2006. – 278 с.

UDC 314.742

**Prof. Jake Quilty-Dunn,
Anastasiya Mostova**
Communications 235
North Carolina State University
United States of America

IMMIGRATION AND URBANIZATION 1877–1914

The essence of the concept of immigration and its factors are analyzed. The main causes of migration, especially such type as immigration are studied. The living conditions of immigrants are identified.

Key words: migration, immigration, urbanization, flow of immigration.

Квілті-Данн Д., Мостова А. Імміграція і урбанізація у 1877–1914 рр. Проаналізовано суть поняття імміграція та її основні фактори. Розглянуто причини міграції, зокрема такий її вид як імміграція. Визначено умови життя іммігрантів.

Ключові слова: міграція, імміграція, урбанізація, потік імміграції.

«Give me your tired, your poor, your huddled masses yearning to breathe free...»

There are certain things an individual goes through that shape up or drastically change one's life. For everyone, these things are different. During 1800-1900s' in many countries millions of people suffered from religious or political persecutions, wars, or holocausts. They tried to help their families escape. During those hard times everyone was dreaming about the «American Dream», where everything sounded perfect. You were promised freedom and opportunity to succeed by working hard, you could send your kids to school, live in a big city and enjoy your happy life on the new land. So, without any hesitation, many people tried to migrate as fast as possible. However, the Promised Land and the «American Dream» weren't as perfect as they were represented. During late 1800-early 1900s', USA went through a massive immigration flow, which caused an impressive industrialization and urbanization of the country.

In 1800s big dynasties such as Rockefellers and Carnegies started coming up. Their families had made fortunes, and now were expanding cities into huge provinces. One of them was the big apple – New York City. Everyone wanted to go there, to live there, to experience a piece of that «big apple» cake. Moreover, New York City became a home to one of the places that has played an important role in the history of immigration – Ellis Island. When Ellis Island opened up, thousands of immigrants had to go through it in order to be «admitted» into the United States. Their bags had to be carefully checked, they had to pass the medical exam, their names and information were written down, picture taken. June F. Tyler mentions, in his article, that beginning 1882 there had been an ongoing movement towards government's federal control of immigration, so a tax of 50 cents was collected per every immigrant entering the country, and Ellis Island had handled more than 10,000 immigrants each day. Cities were expanding even faster than anyone could have imagined.

Immigrants, which poured into the country, were escaping prosecutions and seeking rescue in the United States. People coming from Southern and Eastern Europe included Italians, Turks, Russians, Ukrainians, Eastern European Jews, and other Slavic nations. Those individuals truly believed in the «American Dream». They escaped for a better life, and hoped they could have one for themselves, and mostly important, for their kids. However, arriving to the «Promised Land» made them realized that they can't have it easy. After the arrival, most of the immigrants had nowhere to go and no place to stay. They had to act immediately, work very hard and very long hours in order to support themselves. Instead of living the «American Dream», they had to work incredible hours, where they barely saw any sunlight because they worked dawn till dusk. Instead of sending their kids to schools, they had to send them to work, because surviving and paying rent became more important than education.

As much as the Ellis Island, Angel Island was as important. Angel Island was located in San Francisco, California. In the same way as the Ellis Island, Angel Island was the first stop for immigrants. Many people of Chinese and Asian descent had to go through the Angel Island in order to get into the United States. It was their first stop, where they got checked and questioned. The Angel Island followed same or very similar steps as the Ellis Island. However, the settings of the Angel Island seemed to be harsher and much stricter. Because of the discrimination, the process of going through the island took weeks, if not months, and many people got rejected and sent back home. Very few actually got approved to come into the country and stay.

With migrations, more cities appeared to grow bigger and taller. Immigrants played an important role in it. When they arrived, they appeared to settle closer to people like

their own because of their nativism. Therefore, they created little communities around the cities. Eventually those neighborhoods separated whole cities into different parts such as «little Italy», «little Ukraine», etc. Since every nationality tried to stick together, the cities started getting very packed and overcrowded. Considering that immigrants lived in poverty, their living conditions were worse than horrible. There were incredibly high crime rates, frequent fires, filthiness and homelessness. Their homes were dirty and unsanitary.

Immigrants mostly worked in the factories. They could afford coming home only for few hours a day to rest, before they had to get back to work. They worked for a pay that was almost nothing, therefore, most immigrants could barely afford anything. In cities like New York, immigrants had to rent a place for their family to live in. Since their factory wages were so low, they would spend their entire salaries just on the housing. They would rent a tiny room in a big building. Share kitchen and bathroom with dozens of other people. Moreover, they had few people living in the same tiny room. Sometimes it was more than one family. They all had to sleep on the floor, side by side. Some apartments were so dirty that there were rats and mice crawling everywhere. However, people worked many hours, and would come home very exhausted, which made them careless about their life conditions. Living a lifestyle like that, it was extremely hard, almost impossible to put any money aside.

Besides the factories, immigrants worked at coalmines, built railroads and subways. In the New York City, immigrants dug the subway system tunnels, water channels and pipes. They constructed the currently existing metro-system in New York. Also, they created bridges, built skyscrapers, museums and banks, all of which still exist today and are fully functional. Eventually, immigrants started fighting for their working rights, trying to improve the work conditions. Many of them started creating and joining Unions. Fighting for their rights, trying to set higher wages, in order to survive. Many of them were successful in a way, got higher wages and better conditions. However, many stood exactly where they did before. Although, it was not beneficial for them to work for general city improvements and they did not receive any rewards or benefits for their hard effort, they helped America's development and growth. So with the flow of immigrants into the United States, our country grew to be a more urbanized, industrialized nation. If it wasn't for immigrants, we don't know if we would be where we are now.

As the result of immigration, America developed its cultural diversity. As immigrants overflowed the country, they brought their sacred cultures and rituals over with them, creating an incredible cultural mixture. With years, as their cultures developed, changed and blended together, we got a strong country with an incredible diversity and culturally mixed society. Not only their urbanization developed parts of our culture and humanity, but also urbanized the country and helped develop more businesses. With a drastic migration of people, there were more workforce and «working hands», therefore businesses had to either expand, or entrepreneurs had to open new industries such as factories, etc. It was a great time for the filthy-rich people to get even richer, as with more demand automatically came more supply. In addition, since immigrants created a new lifestyle, they created new forms of education and entertainment.

With the flow of immigration during late 1800's and early 1900's our country became not only more populated, but also more industrialized, urbanized and advanced. If it wasn't for immigrant's hard work and dedication, the United States could take a completely different turn. Even though, those migrants did not live their desired American Dream, they structured our present-day society.

Works Cited

1. Sears, K., U.S. History, Adams Media, January, 2015.
2. Sass, E., The Mental Floss History of the United States, New York, NY, Harper-Collins Publishers, 2010.
3. Temple, A., Tyler, J., Ellis Island, New York, NY, Americans All.
4. Brogan, H., The Penguin History of the United States of America, London, England, Penguin Group, 1999.
5. Zinn, H., A People's History of the United States 1492-Present, New York, NY, Harper-Collins Publishers, 1995.
5. Patterson, J., America in the Twentieth Century, Belmont, CA, Wadsworth/Thomson Learning, 2000.

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

УДК 316.62:908

В. К. Терлецький – кандидат біологічних наук, доцент кафедри туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

*Робота виконана на кафедрі туризму
Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна»*

У роботі визначено актуальні завдання розвитку туристичного краєзнавства як важливого складника патріотичного виховання молоді. Показані функції краєзнавства у вивченні рідного краю. Наведено важливі аспекти становлення українського краєзнавства. Проаналізовані методи, якими доцільно впроваджувати краєзнавство в систему патріотичного виховання молоді.

Ключові слова: краєзнавство, батьківщинознавство, етнокультура, природні ресурси.

Terletsky V. C. The vital problems for touring regional ethnographies' activity. There are the actual tasks of touring at native lands' development have been determined as the important particle of youth patriotic training. The functions of regional ethnography native land have been displayed. Important aspects of the Ukrainian regional ethnographies' forming have been quoted. The methods of regional ethnographies' inculcation have been analyzed for youth patriotic training.

Key words: regional ethnography, native land studies, ethno culture, nature resources.

Актуальність. Туристичне краєзнавство – один з елементів не лише пізнавальної, а й виховної роботи, у першу чергу, з молоддю. Сучасний стан туристичного краєзнавства слід визнати незадовільним, тому що воно досі не стало провідною формою активізації громадян у всіх видах їхнього розвитку та діяльності [2; 4; 7]. Ось чому визначення проблем розвитку туристичного краєзнавства є надзвичайно актуальним в умовах сучасних кризових ситуацій в Україні.

Мета дослідження: визначити перспективні методи туристичного краєзнавства для активізації виховання молоді й для пропаганди основ патріотизму серед громадян старшого віку.

Завдання. В роботі проаналізовані провідні публікації з туристичного краєзнавства, визначена його суспільна значимість, функції та завдання, які стоять перед цієї формою діяльності, а також запропоновані напрями активізації туристичного краєзнавства.

Результати дослідження. Краєзнавство – це пізнання духовних, етнокультурних, історичних, природних та інших властивостей певної території (регіону, країни, етносу) [1; 3; 7]. Метою краєзнавства є пізнавальна діяльність, спрямована на вивчення найбільш визначних властивостей краю. На нашу думку, така діяльність здійснюється, в залежності від завдання і категорії краєзнавців. Пізнавальна діяльність може проводитись відповідно на трьох рівнях:

– ознайомлення, тобто пізнання краю як нового та цікавого об'єкта спостережень, що найбільш характерно для туризму, який здійснюється на теренах нових ландшафтів, всієї країни, окремого етносу тощо;

– вивчення, тобто поглибленого опанування загальних принципів розвитку та сучасного стану краю, що важливо в організації навчально-виховної роботи з молоддю, спрямованої на пізнання рідного краю, на формування патріотичної свідомості молоді;

– дослідження, тобто поглиблене фахове вивчення загальних або спеціальних властивостей краю, його ресурсів, етнокультури або історії, яке здійснюється науковцями.

Відповідно до названих вище рівнів краєзнавство виконує три основні функції:

1) пізнавальну, спрямовану на отримання нових вражень, поглиблення знань, на виховання молоді, на засвоєння нею основ патріотизму;

2) навчальну, спрямовану на поширення краєзнавчих відомостей у системі освітніх закладів на всіх етапах навчання молоді, яке щодо краєзнавства повинно здійснюватись безперервно та ступенево;

3) наукову, спрямовану на поглиблення досліджень рідного краю з метою визначення особливих аспектів його формування, історії, етнокультурних традицій, унікальних природно-географічних і культурно-історичних об'єктів, природних ресурсів тощо.

Краєзнавство як наукове пізнання краю у 1892 р. визначив І. Франко, який опублікував статтю «Галицьке краєзнавство», в котрій окреслив завдання і значення пізнання рідного краю для формування самосвідомості та патріотизму народу [6, 7]. Тоді ж К. Д. Ушинський визначив краєзнавство як педагогічне поняття, виділивши в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспекти. У краєзнавстві К. Д. Ушинський вбачав могутній засіб пізнання власної країни. «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини», – писав він. Тобто, і І. Франко, і К. Ушинський розуміли завдання краєзнавства лише на рівні батьківщинознавства, хоч сьогодні ми трактуємо ці завдання значно ширше.

Краєзнавство поєднує різні цілі та завдання, в залежності від спрямування пізнавальної діяльності. Тому відомі спеціальні напрямки краєзнавства, що різняться між собою об'єктами та завданнями пізнавальної діяльності:

– географічне краєзнавство як напрям вивчення певної географічної території;

– історичне краєзнавство як напрям вивчення історичних об'єктів краю;

– етнографічне краєзнавство як напрям ознайомлення або поглибленого вивчення традицій, культури та ремесел етносу;

– батьківщинознавство як напрям пізнання традицій, історії та природи рідного краю;

– екологічне краєзнавство як напрям пізнання природних ресурсів краю;

– туристичне краєзнавство як напрям пізнання загальних або спеціально виділених (історичних, етнічних, природних) ресурсів краю.

Такий список напрямків краєзнавства можна було б продовжити. Важливо інше: саме туристичне краєзнавство значною мірою поєднує в собі всі інші напрямки краєзнавства, хоч і не ставить за мету поглиблене вивчення місцевих ресурсів. Зважаючи на сучасний стан розвитку України, яка переживає етап бурхливого національного відродження, доцільно відзначити й батьківщинознавчий напрям туристичного краєзнавства, який зараз є пріоритетним, тому що саме він сприяє формуванню патріотичної свідомості, почуттів національної гідності в нашої молоді. Саме такі завдання ставить перед собою створена у березні 1990 р. Всеукраїнська спілка краєзнавців [4].

Разом з тим ми повинні визнати, що ці завдання в нашій країні виконуються вкрай незадовільно, а, значною мірою, і не виконуються зовсім. Мабуть, саме це стало однією з найбільш вагомих причин катастрофічних кризових наслідків в Україні протягом останніх років: анексія Криму, сепаративне протистояння на сході, винищення лісових ресурсів, незаконне видобування бурштину тощо. Ні, ми не

вважаємо, що через невиконання програми краєзнавства Україна втратила сьогодні те, що було названо вище. Але, погодьтеся, відсутність батьківщинознавчого виховання та відповідної державної політики значною мірою вплинула на втрату національного престижу країни та її ресурсів.

Разом з тим необхідно відзначити, що українське краєзнавство має давні традиції. Його основи закладали відомі вчені: Орест Левицький, Михайло Максимович, Опанас Маркевич, Вадим Пассек, Олександр Лазаревський, Микола Закревський, Петро Єфименко, Микола Аркас, Михайло Грушевський, Гнат Хоткевич, Дмитро Яворницький, Павло Чубинський, Максим Берлінський, Микола Біляшевський, Федір Вовк, Євтим Сіцинський [6; 7]. Краєзнавчі відомості про Україну, про окремі її складові регіони теж надзвичайно давні та надзвичайно цікаві, що необхідно враховувати при формуванні завдань бітьківщинознавчого виховання молоді та туристичного краєзнавства.

У краєзнавстві застосовують різні методи пізнання та дослідження територій і окремих об'єктів: літературний, статистичний, візуальний, картографічний, анкетувальний, польовий та описовий. Літературний метод базується на вивченні архівних матеріалів і публікацій, статистичний – на аналізі кількісної динаміки явищ за площею їх поширення та періодом дослідження. При картографічному методі аналізують явища, події та зв'язки на певній території країни або декількох країн. Візуальний метод дозволяє переконатися на основі власних спостережень у певних явищах або об'єктах краю (його природи, етнокультури, історії тощо). При застосуванні анкетного методу проводиться оцінка явища або ситуації в регіоні на основі опитування місцевих мешканців. Зокрема це може здійснюватися в процесі експедиції (експедиційний метод), польових досліджень (польовий метод). Вони дають можливість вживати фотографування об'єктів, їх описання тощо. Серед сучасних методів краєзнавства слід відзначити методи математичний (для оцінки закономірностей явища) та комп'ютерний (з використанням новітніх технологій відтворення та аналізу явища). У туристичному краєзнавстві використовуються всі названі вище методи, які створюють основу пізнання місцевості та етносу. Але основними методами пізнання в туристичному краєзнавстві залишаються візуальний, польовий і описовий, які дають наочне уявлення про місцеві ресурси, історичні пам'ятки та об'єкти етнографії краю.

Висновки. У теперішній час найбільш гальмівними чинниками у розвитку туристичного краєзнавства як складового елемента батьківщинознавчого виховання молоді на суспільному рівні є відсутність уваги та підтримки такого курсу діяльності з боку відповідних державних структур і органів влади. Краєзнавство повинно стати центральною стратегічною метою навчання та виховання. Воно повинно розвиватися як цілеспрямована система безперервних ступеневих заходів на всіх етапах освіти та активізації громадськості в регіонах. Неможна говорити про розвиток державності в Україні, якщо не ставити в основу національного державотворення патріотичне виховання молоді та активізацію національної гідності населення. Невід'ємною складовою такого виховання та активізації громадян є туристичне краєзнавство, тобто пізнання рідного краю, виховання почуттів гордості за його історію та традиції, за унікальні природні ресурси, пам'ятки історії та культури.

Список використаних джерел

1. Вісьтак О. Туристичне краєзнавство / О. Вісьтак // Львів : Вид. ЛДУ, 2014. – 231 с.
2. Всеукраїнська спілка краєзнавства: матеріали та документи. – К. : Рідний край, 1997. – 68 с.

3. Демідієнко О. Я. Основи краєзнавства / О. Я. Демідієнко, О. М. Іонова, В. І. Кузнецова. - К., 2001.- 134 с.
4. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи : наук. зб. – К. : Академія, 2003. – 232 с.
5. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм / М. П. Крачило. – К. : Вища школа, 1994. – 224 с.
6. Тронько П. Т. Національне краєзнавство / П. Т. Тронько. – Тернопіль : Астор, 2014. – 131 с.
7. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.

УДК 94(477.82)«19»

О. І. Кушпетюк – кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з навчально-виховної та методичної роботи Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ПОГЛЯДИ МИКОЛИ БІЛЯШІВСЬКОГО НА МІСЦЕ ТА РОЛЬ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ РЕГІОНУ

Роботу виконано на кафедрі фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»

У статті висвітлюється роль відомого українського вченого-музеєзнавця М. Біляшівського у становленні музейної справи на Волині. Вказується, що у збереженні волинських пам'яток та краєзнавчих дослідженнях регіону М. Біляшівський вагоме місце відводив саме музейним закладам краю.

Ключові слова: Микола Біляшівський, музеї, краєзнавчі дослідження, «Археологическая летопись Южной России».

Kushpetyuk O. I. View of M. Biliashivski on the place and role of museums of local history in the Volyn province in regional researches. The article is highlighted the role of the famous Ukrainian scientist and muzeum expert M. Biliashivski in the development of museums in Volyn. It is claimed that the preservation of monuments and local historical research in the Volyn region M. Bilyashivski assigned the important role of museums in the region.

Key words: M. Biliashivski, museums, local history research, «Archaeological Chronicle of South Russia».

Помітним явищем сьогодення є зростання інтересу громадськості до діяльності перших вітчизняних музейних закладів. Засвоєння їх спадщини та використання досвіду подвижників музеєзнавчого руху минулого, які доклали чимало зусиль до розгортання музейної справи є доцільним і актуальним й сьогодні у справі активізації роботи сучасних українських музеїв.

При вивченні краєзнавчих досліджень Волині кінця ХІХ – початку ХХ ст. унікальною для нас є спадщина відомого українського вченого-музеєзнавця Миколи Федотовича Біляшівського. Він був автором чималої кількості наукових розвідок, де говорилося про становлення музейної справи на Волині та залучення діючих тут музейних закладів до краєзнавчих досліджень регіону.

М. Біляшівський редагував часопис «Археологическая летопись Южной России», який на сьогодні є важливим джерелом для дослідження роботи музейних закладів Волині другої половини XIX - початку XX ст. Спочатку це був розділ у журналі «Киевская старина», а протягом 1899–1905 років – окремих збірник. Навколо цього видання вчений збирав наукові сили так званого Південно-Західного краю Росії, у тому числі й Волині. Він звертався з листами і до волинських музеєзнавців, де зазначав, що «в «Археологической летописи Южной России» будуть видаватися різноманітні відомості... про товариства, експедиції, знахідки, музеї, зібрання старожитностей і ін.», запрошував їх, по можливості, дати перелік всього цікавого, що надходить у місцеві музеї [4, арк. 18]. Матеріали, які висвітлювали участь музейних закладів Волині у виявленні, пошуку, вивченні та збереженні пам'яток старовини публікувалися в часописі під рубриками «Исследования и раскопки», «Музеи и собрания древностей», «Случайные находки». Загалом у публікаціях часопису, незважаючи на притаманний їм суб'єктивізм, сконцентровано чимало цікавих відомостей з історії волинського музейництва.

М. Біляшівський помітно виділяв Волинь серед інших губерній Південно-Західного краю Росії за кількістю пам'яток. На думку вченого, це пов'язано з тим, що, по-перше, територія Волині дещо менше постраждала під час подій часів Хмельниччини та Руїни, ніж, наприклад, Київщина; по-друге, на просторах Волині розкинулися родові маєтності давніх і знатних українських, а пізніше спольщених родів, представники яких турбувалися про влаштування як своїх будинків, так і культових споруд. М. Біляшівський висловлював жаль з приводу того, що багато з цих пам'яток було знищено вже у XIX ст. під час відомої кампанії боротьби проти католицизму та уніатства. «Взагалі ж, як всюди так і на Волині, збереження пам'яток старовини нічим не підкріплене, тільки у нас існують випадки їх повного знищення з певною ціллю, або ж, як це часто трапляється, без всякої мети», – зазначав учений [3, с. 217–218].

М. Біляшівський неодноразово порушував питання про збереження та охорону місцевих пам'яток старовини. Так, враховуючи досвід роботи Синодального архіву та Московської комісії зі збереження давніх пам'яток цивільної та церковної архітектури, діяльність яких розповсюджувалася на Московський навчальний округ, учений пропонував створити аналогічну комісію і для губерній Правобережної України, у тому числі і для Волині [5, с. 153–156].

У збереженні волинських пам'яток М. Біляшівський вагоме місце відводив саме музейним закладам краю. Предметом уваги дослідника була діяльність практично всіх музеїв Волині. Він подавав детальну інформацію про археологічні розкопки та експедиції для обстеження краю, які проводилися з ініціативи й за участю цих закладів, про поповнення їх фондів, про роль колекцій волинських музеїв та окремих експонатів з Волині у підготовці й проведенні низки загальноросійських археологічних з'їздів. Прикладом для багатьох наукових осередків у справі збереження цінних зразків іконопису, церковного начиння, рукописів та інших пам'яток дослідник вважав роботу Волинського церковно-археологічного товариства, що опікувалося Волинським єпархіальним давньосховищем, яке було засноване у 1893 році. Учений закликав активніше висвітлювати і похвалявати роботу музею при Товаристві дослідників Волині, яке з'явилося в 1901 р. у губерньському центрі – місті Житомирі. Він наголошував на необхідності вивчати пам'ятки і недавнього минулого, підкреслюючи, що тоді «зібраний матеріал буде представлений достатньо повно і, таким чином, буде з чого вибирати для видання «Українських старожитностей» [7, с. 3].

Не забував учений і про музеї православних церковних братств Волині. Констатуючи на основі підсумків наукової експедиції завідувача Волинського єпархіального давньосховища О.Фотинського до Луцька про непривабливий стан справ у давньосховищі, яке існувало з 1890 р. при Луцькому

Хрестовоздвиженському православному церковному братстві, музеєзнавець підкреслював, що набагато втішнішою є ситуація з давньосховищем Володимир-Волинського Свято-Володимирського православного церковного братства. При цьому він вказував на тісноту приміщень, відведених під давньосховища, а також на те, що «доволі утруднений... доступ і публіки в обидва музеї» [1, с. 67].

А найактивнішу участь М. Біляшівський брав в організації і розгортанні діяльності Городецького музею, заснованого у 1896 році. Власник цього музейного закладу Ф. Штейнгель, розкриваючи передумови його створення, писав: «... навіть неозброєним оком не можна не помітити, що в науковому відношенні Волинь являє собою надзвичайно цікаву область. Спочатку мені спало на думку по можливості зібрати відомості і колекції, що мають пряме відношення до питань про Волинь, які мене цікавлять, однак думка ця не мала необхідної форми. Тоді я звернувся за порадою до свого товариша (М. Ф.) (М. Біляшівського – О. К.) і пояснив йому свої думки. Від нього я дізнався про існування у багатьох місцевостях музеїв і познайомився з їх програмами і цілями. Я побачив, що саме такі музеї й можуть дати відповідь на ті багаточисельні питання, котрі так цікавили мене стосовно Волинської губернії і так в мене виникли думки поступово почати збір, дотримуючись програми «місцевих музеїв», всього що відноситься до всестороннього вивчення Волині ...» [9, арк. 1–1 зв.].

Епістолярна спадщина М. Біляшівського, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. Вернадського Національної академії наук України, дає загальну уяву про методологічні засади побудови експозиції музею, експонати, які мали стати основою кожного відділу, про розробку програм для організації і проведення наукових та історико-краєзнавчих екскурсій (експедицій) [8, арк. 4–7].

Таким чином, враховуючи власний досвід, М. Біляшівський у рекомендаціях щодо діяльності волинських музеїв висловлював міркування методологічного характеру: про спрямованість роботи та функції музеїв, принципи побудови експозиції, необхідність пошуків їх просвітницької ролі, налагодження систематичного відвідування населенням. Адже на той час музейні заклади сприймалися населенням краю переважно скептично, а музейні реліквії вважалися сміттям. Тому, М. Біляшівський у статті, спеціально присвяченій цьому питанню, писав: «Наукове значення цієї справи почали розуміти... далеко не всі, ті, які побували в музеї, побачили там весь виритий мотлох, але вже у систематизованих колекціях і послушали... прості пояснення змісту такого колекціонування...» [6, с. 71].

Список використаних джерел

1. Беляшевский Н. Волыньское Епархиальное Древлехранилище / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1899. – Т.1. (Май). – С. 66–68.

2. Беляшевский Н. Городецкий музей Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгеля / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1899. – Т.1. (Февраль). – С. 31–32.

3. Беляшевский Н. Экскурсия О. А. Фотинского по Волынской губернии для описания памятников старины / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1900. – Т.2. (Декабрь). – С. 216–226.

4. Беляшевский Николай Федотович. Письма к разным лицам (Штейнгелю, Мошкову, Перетцу, Корниловичу, Гнилосырову, Дмитриюку, Гошкевичу, Новицкому, Сецинскому, Стороженко, Фотинскому, Брокгаузу, Кораллову, Бранденбургу). Собственноручные копии. 13 октября 1898 г. – 5 (17) января 1899 г. – ІР НБУВ, ф. ХХХІ, спр. 375, арк. 1–50.

5. Беляшевский Н. К вопросу об охране памятников старины // Киевская Старина. – 1902. – № 5. – С. 153–156.

6. Беляшевский Н. Отношение провинциальной публики к областным музеям / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1905. – Т.1-2. – С. 70–74.

7. Беляшевский Н. 1900 год в археологическом отношении / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1901. – Т.3. – С. 2–4.

8. Штейнгель Фёдор Рудольфович – Беляшевскому Н.Ф. Письмо 6 октября 1904 г. Из с. Городок Ровенского уезда Волынской губернии в Киев. – IP НБУВ, ф. XXXI, спр. 2186, арк. 4–7.

9. Штейнгель Фёдор Рудольфович. Городецкий музей Волынской губернии барона Ф. Штейнгеля. К истории создания. 1896 г. – IP НБУВ, ф. 109, спр. 9, арк. 1–4.

УДК 338.48(477.82)

І. В. Марчук – студентка I курсу кафедри туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»;

Н. М. Тлукевич – студентка I курсу кафедри туризму Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ В ЛОКАЧИНСЬКОМУ РАЙОНІ

*Роботу виконано на кафедрі туризму ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: **В. К. Терлецький** – кандидат біологічних наук, доцент кафедри туризму ЛІРоЛ Університету «Україна»*

На прикладі аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів двох сіл Локачинського району Волині показані проблеми організації туризму в регіоні. Наведені перспективні напрями активізації туризму в районі та шляхи подолання існуючих проблем.

Ключові слова: етнокультурні ресурси, природні ресурси, краєзнавчі маршрути.

Marchuk I., Tluchkewich N. Problems of tourism's organization in Lokachy district.

There are the problems of tourism's organization showed with example of analysis recreational and tourist resources of two villages in Lokachy district. The prospects trends are guided to tourism activation in district.

Key words: ethno-cultural resources, natural resources, regional routes.

Актуальність. Туристична діяльність є одним з найбільш перспективних напрямів розвитку регіонів [1, 2]. Однак, активізація туризму в Україні, у т. ч. й у межах Волинської області, гальмується складними економічними та соціальними проблемами [4].

Мета дослідження. На прикладі реальної ситуації стану рекреаційно-туристичних ресурсів двох сіл Волинської області виявити найбільш актуальні проблеми розвитку туризму в регіоні.

Завдання. Нашим завданням було визначити кризові ситуації на потенційних рекреаційно-туристичних об'єктах, щоб на цій основі намітити перспективні напрями активізації туризму на теренах Локачівщини.

Результати досліджень. Ми вивчали проблеми організації туризму на базі сіл Привітне та Молчанів Локачинського району, який розташований в південно-західній частині області, у верхів'ях річок Луги, Стоходу та Турії.

У Привітному та Молчанові є чимало унікальних об'єктів, які можуть служити базою організації цікавих екскурсій і маршрутів пізнавального та оздоровчого спрямування [3]. До них ми відносимо місцеві етнокультурні та природні ресурси, які досі залишаються поза увагою краєзнавців і туроператорів. Зокрема, в обох селах можна побачити давні житлові споруди типового поліського типу. Є тут народні умільці, витвори рук яких (ковальство, різблярство, кулінарія, ткацтво тощо), знайшли б місце не лише для демонстрації туристам, а й для впровадження тут майстер-класів і навіть спеціальних навчальних курсів. В обох селах відомі також носії цікавих фольклорних традицій, відомі пасічники, тваринники, спеціалісти агрокультур.

Окремо слід відзначити місцеві природні ресурси: ліси, водойми, історичні поховання. Місцеві ліси, зокрема, багаті не лише особливими ландшафтами, а й урожаєм лісових ягід, грибів, запасами лікарських рослин, наявністю рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин. За роки радянської влади у лісах біля Молчанова знаходились військові об'єкти, а тому територія навколо них була загороджена і недоступна для людей. Там, у підземних шахтах, розміщувалися балістичні ракети.

Таким чином, обидва названих села та їхні околиці являють собою надзвичайно цікаві об'єкти для планування екскурсій і краєзнавчих маршрутів. Разом з тим, в районі залишаються нерозв'язаними складні проблеми екологічного стану місцевості, які стримують розвиток туризму на місцевих теренах. Найбільшою проблемою для всього Локачинського району є наявність газового родовища, звідки отруйні виділення поширюються на велику відстань, забруднюючи повітря і воду. Отруйні виділення негативно впливають на стан здоров'я людей, викликаючи загострення захворювань дихальних шляхів. Ці загострення особливо посилюються у вітряну погоду. Місцеві селяни стверджують, що трапляються дні, коли від газового смороду неможливо сховатися навіть у будинку. Адже локачинський газ містить сполуки сірки, які за технологією очищують і спалюють. Однак, недосконалість очищення газу проявляється в ризиках отруєння людей.

Фото. 1. Об'єкт підвищеного екологічного ризику поблизу Молчанова

Серед інших проблем, які перешкоджають не лише активізації туристично-рекреаційної діяльності на місцевих теренах, а й розвитку тваринництва та вирощуванню агрокультур ми можемо назвати забруднення водойм відходами,

вирубку лісових насаджень, відсутність контролю за станом природних ресурсів, діяльністю державних і приватних господарств. Нами разом із учнями місцевих сільських шкіл неодноразово з року в рік організовувались прибирання сміття, яке накопичується навколо сіл і, найбільше, вздовж берегів водойм. Однак, подібні дії без відповідного нормативного та організаційного регулювання місцевої системи господарювання не здатні забезпечити зменшення екологічних ризиків на території району [1, 2].

Фото 2. Гарно у наших лісах навіть глибокої осені
(авторка тексту Тлушкевич Н.)

Висновки. Ми вважаємо першочерговими завданнями активізації туристично-рекреаційної діяльності в Локачинському районі оптимізацію екологічної ситуації на його території та перспективність централізованих дотацій на розвиток галузі на базі місцевих етнокультурних і природних ресурсів. Таким чином, важливо посилити краєзнавчу та патріотичну роботу серед населення, щоб підняти рівень екологічної толерантності у місцевих селян, а також віднайти необхідні економічні ресурси для розвитку туризму на унікальних природних та етнокультурних об'єктах Локачівщини.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». – Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2850 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// zakon1.rada.gov.ua/ cgi-bin/lavs/main.cgi](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi)
2. Кравців В. С. Актуальні питання реалізації політики стимулювання розвитку регіонів України в сучасних умовах / В. С. Кравців, Ю. І. Стадницький // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С.77–84.
3. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
4. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2010. – 222 с.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ Й РЕКРЕАЦІЇ

УДК 379.85:504(477)

O. A. Nikityuk – the 3rd year student of the Country-studies and International Relations department of Lesya Ukrainka Eastern European National University

ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

The work is written in the Country-studies and International Relations Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University

G. Kopachynska – PhD in Geographical Sciences, Associate Professor of the Country-studies and International Relations department of Lesya Ukrainka Eastern European National University

The impact of tourism on the environment is studied. Peculiarities of tourism development in Ukraine are analyzed. Current situation of Ukrainian tourism development and problems of environmental protection are displayed. The perspectives of tourism development in Ukraine are highlighted.

Key words: tourism, natural resources, environment protection, recreation, Ukraine.

Никитюк О. А. Екологічні проблеми розвитку туризму в Україні. Досліджено вплив туризму на навколишнє середовище. Проаналізовано особливості розвитку туризму в Україні. Відображено сучасний стан розвитку туризму в Україні та проблеми охорони навколишнього середовища. Визначено перспективи розвитку туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, природні ресурси, охорона навколишнього середовища, відпочинок, Україна.

Tourism is among the most profitable sectors of the world economy. Its development plays an important role in solving different social problems. In many countries tourism contributes to the creation of new workplaces, to increasing living standards and to improving the balance of national payments. Also, the need for the development of tourism promotes education, improvement of health care, introduction of new means of disseminating information etc. Tourism affects the preservation and development of cultural potential, promotes better relations between countries and peoples.

The impact of tourism on the environment can be either positive or negative. Positive impact includes the protection and restoration of monuments of nature, history, culture and the creation of national parks and reserves, forest conservation, protection of flora and fauna.

However, the rapid development of mass tourism led to negative changes in the environment in some regions. Polluted beach areas with excessive noise and impoverished landscapes have become unusable for rest and recreation, thereby tourism began to destroy the foundations of its existence. Such types of tourist recreation like hunting, fishing, collecting plants, cause considerable damage to the wildlife and lead to a decrease in the number or even the extinction of fauna and flora in certain areas.

The impact of tourist means of transport on the natural environment causes emissions of harmful gases by vehicles, increased noise, and through the construction of new roads, gas stations and service stations are manifested. Noxious emissions pollute the air (in atmosphere appears carbon dioxide, heavy metals, chlorine, fluorine, mercury, arsenic), which lead to the extinction of rare species of plants, various microorganisms and moving of wild animals to the other territories [4].

Most of food establishments and accommodations for tourists are concentrated in important ecosystems. These include beaches, coastal rivers and lakes, in the mountains they are nearby mountain ranges in areas with beautiful landscapes. This leads to the destruction of valuable natural systems and facilities. Very often raw sewage from hotels, restaurants, tourist centers falls into lakes, rivers and seas, causing significant damage to the underwater flora and fauna as well as animals whose lives are linked with water (beavers, otters, wild geese, ducks).

Additional problem creates a significant amount of waste products. Often the garbage is dumped in the woods or in the sea, but despite the harm to the environment, worsens the sanitary-epidemiological status of natural areas. Also, very harmful is the construction of new tourist facilities, which lead to deforestation, scaring animals, destroying of soil structure, disappearance of the large number of small animals and plants [5].

The problem of the impact of tourism on the environment is very important and requires regulatory support and proper control by the state government. This issue is regulated by a number of legal acts, among which are the Law of Ukraine 'On Tourism' on 18 November, 2003 and the Law of Ukraine 'On Environmental Protection' dated 25 June, 1991, which defines the legal, economic and social principles of organization of the environment for present and future generations [1].

During the last decades in different countries developed programs focused on harmonizing of the relationship between tourism and the natural environment. Among them are: green tourism, ecotourism, stable tourism. In practice, these alternative areas of tourism involve the limiting of the new tourist construction, promoting environmental modes, introducing environmental technologies for the most common forms of tourism (recreation, hiking) and increasing ecological awareness of tourists and locals. Ukraine has also developed national and regional programs of tourism and recreation industry, providing substantial government support.

It is well known that the share of the tourism industry in the world's gross national product is about 10 % and 7 % of total global investment. For more than 40 countries of the world, tourism industry is a major source of revenue to the national budget. [2]. However, according to the report of the World Travel and Tourism Council, prepared in collaboration with Oxford Economics Department forecasts Ukraine ranks only 110th position in the world for active development of the tourism industry, although it is one of the leading countries in Europe for the abundance of valuable natural, historical and cultural resources [2]. The resource base of Ukraine has unique tourist potential, able to ensure the development of the national tourist product and its output to international markets [3].

Thus, the ecological condition strongly affects the system of tourism because the tourist industry more than any other sector of the economy depends on the integrity with the environment. A tourism as a mass phenomenon strongly destroys it. In addition, the need to develop this sector in Ukraine is caused by the objective need to preserve the environment, natural resources, cultural heritage, human potential and its spirituality, solving the problems of employment and unemployment, which is now important for small towns and villages in Ukraine.

References

1. Дейч Б. Євро – 2012 – шанс відкрити Україну світу / Б. Дейч // Дзеркало тижня. – 2007. – № 49. – С. 21–23.
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – XXI, 2003. – 300 с.
3. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України : від 25.06.1991. – № 1264-XII.
4. Туризм в Україні Статистичний бюлетень // Державна туристична адміністрація України. – К., 2006. – 48 с.
5. Туризм і охорона культурної спадщини: український та польський досвід : монографія / за заг. ред. Ю. Лебединського. – К. : К.І.С., 2003. – 176 с.

УДК 330.332

І. О. Вознюк – студент кафедри туризму та цивільної безпеки Луцького національного технічного університету

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі туризму та цивільної безпеки Луцького НТУ
Науковий керівник: Л. Ю. Матвійчук –
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри туризму та цивільної безпеки Луцького НТУ*

Показано сучасний еколого-економічний стан та розвиток туристичних ресурсів. Розглянуто чинники впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. Висвітлено комплексний підхід до забезпечення еколого-економічної безпеки туристичної галузі.

Ключові слова: еколого-економічна безпека, розвиток туризму, туристичні ресурси.

Voznyuk I. O. Ecological and economic security of tourist industry in Ukraine. Shows the current environmental and economic state and development of tourism resources. Examines the factors influencing the state and development of tourism resources. Presents a comprehensive approach to ensure ecological and economic security of the tourism industry.

Key words: ecological and economic security, tourism development, tourist resources.

Сучасний еколого-економічний стан та розвиток туристичних ресурсів більшість дослідників визначають як нестабільний, нестійкий, несталий, що характеризується деструктивністю, незлагодженістю, низькою ефективністю, нераціональністю використання наявного туристичного потенціалу, зростанням антропогенних навантажень, виснаженням багатьох видів туристичних ресурсів, збільшенням обсягів забруднення туристичних комплексів, зниженням якості середовища проживання населення. Туризм як форма економічної діяльності – об'єктивне глобальне явище, яке гармонізує і диверсифікує фундаментальні процеси господарського освоєння простору, якими є промислове, сільсько-, лісо-, морегосподарське та інше природокористування. У багатьох випадках туризм виконує допоміжні господарські функції і доповнює домінуючі виробництва. При відсутності природних передумов для розвитку промисловості чи сільського

господарства і наявності рекреаційно-туристичних ресурсів, туризм претендує на провідні позиції в господарському освоєні простору.

Стихійний, незбалансований розвиток туризму може шкідливо впливати на природне й культурне середовище, а також призводити до економічної та екологічної дестабілізації туристичного регіону. Так наприклад, туристи завдають шкоди довкіллю, забруднюють його відходами своєї життєдіяльності, необережні дії туристів часом призводять до пожеж і руйнацій, неорганізований (дикий) туризм буває причиною забруднення води у криницях і водоймах, використання різних видів транспорту у туризмі негативно впливає на стан повітря, призводить до небажаних змін у складі місцевої флори й фауни, сприяє економічному занепаду тощо. Місцеві комунікації часом страждають від перевантаження. Так наприклад, видатний дослідник, І. Енджейчик відзначає: «Обумовлена туризмом величезна концентрація людей в обмеженому просторі створює проблему величезного масштабу, пов'язану із забрудненням території стоками і відходами». На думку відомого теоретика туризму Й. Кріппендорфа, туризм призвів до комерціалізації гостинності, а на зміну стародавньому слову «гість» прийшли комерційні терміни «клієнт» і «турист». Й. Кріппендорф визначив економічну систему туризму терміном «пожирач ландшафту», підкресливши тим самим величезну потребу цієї галузі у нових територіях, які вона піддає необоротним діям.

Еколого-економічна безпека туристичної галузі залежить від низки чинників, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів. Більшість дослідників туризму вирізняють дві групи чинників розвитку туристичних ресурсів – соціально-економічні й природні. У межах соціально-економічних досліджень, як правило, розрізняють природні та антропогенні чинники. Під природними розуміють чинники, що діють незалежно від людини, без її участі або пов'язані з її біологічною сутністю. Антропогенними називають будь-які процеси зміни довкілля, обумовлені діяльністю людини. В екології прийнято виділяти три групи чинників, які зокрема впливають на стан туристичних урбо- та екосистем: абіотичні, біотичні і антропогенні. Причому антропогенні чинники на стан та розвиток туристичних ресурсів можуть здійснювати прямий та опосередкований вплив. Так наприклад, прямий вплив виражається через охорону туристичних ресурсів методами заповідання тощо, а непрямий (опосередкований) вплив здійснюється шляхом зміни клімату, порушень біоценотичних умов існування організмів. На нашу думку, найконструктивнішу модель чинників розвитку туризму, а отже й туристичних ресурсів запропонував московський учений І. Зорін у 70-х роках ХХ ст. Суть моделі зводилась до поділу чинників на генеруючі, тобто такі, що сприяють розвитку туризму і ті, які реалізують туристичні потреби.

З нашої точки зору, доцільно розмежувати чинники за ступенем їх впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. Такий поділ стане фундаментом розмежування змін, що сприяють або не сприяють раціоналізації використання та охорони туристично-ресурсного потенціалу. До чинників, що позитивно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів, а тому підсилюють економічну та екологічну безпеку туристичної галузі, віднесемо розвинену інфраструктурну базу туризму, раціональне використання наявних туристичних ресурсів та їх охорону, підвищення рівня культури туристів, вдосконалення матеріальної бази на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, включаючи використання інноваційних технологій. Значно ширшу структуру має модель сукупності чинників, які негативно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів. Їх на наш погляд, варто поділити на ризикові, загрозливі та небезпечні. Під ризиковими чинниками будемо розуміти існування ймовірності порушення рівноваги в системі «туристи – туристичні ресурси». Як приклад, понаднормове збільшення кількості відвідувачів того чи іншого туристичного об'єкта. Небезпечні чинники здатні

впливати не тільки на стан та розвиток туристичних ресурсів але й на інші ресурси, тобто створювати економіко-екологічну небезпеку повного зникнення того чи іншого виду туристичного ресурсу.

Резюмуючи дослідження чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів, зазначимо, що їх всебічне теоретичне вивчення сприяє виявленню всього комплексу взаємозв'язків туризму, що у свою чергу формує комплексний підхід до забезпечення еколого-економічної безпеки туристичної галузі.

Список використаних джерел

1. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – 372 с.

2. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : [кол. монографія] / за наук. ред. проф. Волошина І. М. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2015. – 328 с.

3. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Тетяна Іванівна Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В ОЗДОРОВЧОМУ ТУРИЗМІ

УДК 378.2:379.85

К. І. Борбенчук – асистент кафедри фізичної реабілітації та соціального забезпечення Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»;

Т. О. Федчик – студентка напрямку підготовки «Здоров'я людини» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Роботу виконано на кафедрі фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»

Розглядаються теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури зі спеціалізацією оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: вчитель з фізичної культури, професійна підготовка, оздоровчий туризм.

Borbenchuk K., Fedchyk T. Professional training of future specialists of health tourism in higher education. The theoretical and methodological foundations of professional training of future physical education teachers with specialization in health tourism in higher education are considered.

Key words: future specialist, professional preparation, sporting-health tourism.

Професійна підготовка майбутніх фахівців із оздоровчого туризму, спрямування її на задоволення потреб людини та держави в формуванні особистого здоров'я підростаючого покоління в закладах освіти. При впровадженні оздоровчого туризму досить ефективно реалізуються не тільки специфічні функції фізичної культури: освітні, прикладні, спортивні, але й оздоровчі та спортивно-реабілітаційні.

Доцільність дослідження проблеми професійної підготовки студентів із оздоровчого туризму у сучасних умовах зумовлені необхідністю подолання суперечностей, які й існують між: потребою суспільства та закладів освіти у високоякісних фахівцях із оздоровчого туризму і відсутністю розробок та обґрунтування теоретико-методичних засад моделі і технології навчально-виховного процесу майбутніх фахівців із вище означеної галузі; необхідністю оновлення системи фізичного виховання дітей і молоді в інтеграції зі спортивно-оздоровчим туризмом і відсутністю належного рівня професійно-педагогічної компетентності викладачів фізичної культури зі спеціалізацією «спортивно-оздоровчий туризм»; необхідністю вирішувати майбутнім фахівцям складні професійні цілі та завдання у закладах освіти з фізичного виховання через спортивно-оздоровчий туризм і станом організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах [2].

Розв'язання вищезазначених суперечностей потребує нового наукового переосмислення й усвідомлення мети, завдань, принципів, функцій, оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців із оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах України, необхідності забезпечення високої конкурентоспроможності вчителя фізичної культури.

Численні аспекти туризму як форми фізичного, інтелектуального, морального виховання молодого покоління вивчали І. Є. Востоков, Ю. Н. Федотов, А. А. Федякін, але проблему професійної підготовки майбутніх фахівців із оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах досліджено недостатньо в теоретико-методичному аспекті. Поза увагою дослідників залишилися проблеми організації освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах [4; 5].

Нині в Україні підготовку висококваліфікованих фахівців спортивно-оздоровчого туризму мають взяти на себе педагогічні заклади вищої школи, у яких збереглась ефективність і систематичність навчального процесу. Тим більше, що ці заклади готують фахівців для початкової та середньої ланок освіти.

Теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки фахівців провідних туристських шкіл світу, вивчення їх програм, змісту й основних моделей навчання засвідчив, що їх доцільно використовувати у практиці українських освітніх структур туристського профілю, зокрема, планувати значно більший обсяг виробничих практик, стажування, організацію літніх і зимових туристських таборів.

Оздоровчий туризм нами розглядається як вид рекреаційної діяльності у сполученні з елементами спортивного туризму і туристського потенціалу регіону, де проводиться подорож, за умови, що фізичне навантаження не перевищує потенційні можливості індивіда.

Складові діяльності студента містили мотиваційний і змістовий компоненти, операційно-процесуальні способи діяльності, контрольні-оцінювальні дії. Актуальними вважались принципи науковості, систематичності й послідовності, доступності тощо.

Цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь і навичок передбачав використання методів навчання та виховання. Були застосовані такі основні групи методів формування свідомості – лекції, бесіди, роз'яснення, диспути, приклад; методи формування суспільної поведінки – педагогічна вимога, громадська думка, управління, привчання, доручення, створення виховних ситуацій; методи стимулювання діяльності та поведінки студентів; методи контролю та аналізу рівня вихованості – педагогічні спостереження, опитування, аналіз результатів суспільнокорисної роботи тощо. Однією з умов моделі було впровадження новітніх технологій навчання та виховання, які передбачали не тільки отримання знань, умінь і навичок, але і творче ставлення до них.

Оздоровчий туризм забезпечували критерії оцінювання готовності викладачів і студентів, їх показники. Вони відображали наявність у викладачів операційно-технологічної, мотиваційної, рефлексивної сфер, що складали їх педагогічну майстерність. Студентів оцінювали за загально-педагогічною, професійно-туристською та фізичною готовністю. Наявність цих складових формувала образ конкурентоспроможного фахівця.

У ході експерименту було встановлено, що ефективність навчально-виховного процесу залежить від створення організаційно-методичних умов, які складали зміст організаційної складової діяльності викладача.

Список використаних джерел

1. Абрамов В. В. Годы и тропы: К пятидесятилетию харьковского спортивного

туризма / В. В. Абрамов. – Харьков : Кн. Рекламное агенство, 2000. – 332 с.

2. Булыгина И. И. Значение курса туранимации / И. И. Буллыгина. – М. : Туризм, 1990. – 192 с.

3. Квартальнов А. В. Дидактические основы профессиональной подготовки менеджеров туристско-спортивного оперейтинга / А. В. Квартальнов – М. : 1999. – 169 с.

4. Луцький Я. В. Туризм для всіх / Я. В. Луцький. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 5.

5. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму. Теоретичні і методологічні аспекти / В. К. Федорченко. – К. : Вища школа, 2002. – С. 17.

УДК 796.325.077.5–053.6

В. В. Піддубняк – студент напряму підготовки «Здоров'я людини» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

КОРЕКЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ПІД ВПЛИВОМ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНИМИ ІГРАМИ

*Роботу виконано на кафедрі фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: Ю. М. Андрійчук – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто особливості фізичної працездатності підлітків під впливом занять волейболом. Показано нейтральний або недостатньо оздоровчий вплив занять волейболом на показники, що характеризують функціональні можливості серцево-судинної системи підлітків у 14–16 років.

Ключові слова: фізична працездатність, підлітки, секційні заняття.

Piddubnyak V. Correction of physical health of adolescents under the influence of sports games. The peculiarities of physical health of adolescents under the influence of volleyball are considered. Neutral or inadequate health influence of volleyball on the indicators of the functional possibilities of the cardiovascular system in adolescents 14–16 years old is showed.

Key words: physical activity, adolescents, breakout sessions.

Було обстежено 380 школярі 14–16 років. Контрольну групу (282) становили школярі, які займаються фізичною культурою за шкільною програмою, за станом здоров'я віднесені до основної медичної групи. Експериментальну групу (98) склали школярі, що займаються волейболом зі спортивним стажем від одного до трьох років. Фізична працездатність визначалась за показниками субмаксимального тесту PWC₁₇₀ та МСК та розрахунку ІР (індексу Робінсона) і ПД (подвійного добутку).

Статистично значимо кращими були показники абсолютної фізичної працездатності, максимального споживання кисню були в хлопців, які займались волейболом у всіх вікових групах, але мали тенденцію до зниження. Вивчення

фізичної працездатності виявило її погіршення з віком у волейболістів та практично не змінний характер у не спортсменів. МСК на одиницю маси тіла з віком зменшувалось більше у спортсменів в порівнянні з не тренуваними.

На думку І. В. Ауліка [2], без даних про фізичну працездатність дітей і підлітків, не можливо судити про їх стан здоров'я та фізичний розвиток. Кількісне визначення фізичної працездатності, перш за все, необхідне при організації фізичного виховання дітей і підлітків різних вікових груп, при відборі, плануванні і прогнозуванні навчально-тренувальних навантажень спортсменів.

В літературі наявні публікації, які присвячені питанню фізичної працездатності дітей та підлітків [1; 2; 3; 4; 5]. За даними В. Л. Карпмана і співав. [4] величина PWC_{170} значною мірою залежить від тренуваності та спортивної спеціалізації і у різних контингентів коливається в широких межах. Вважається, що систематична м'язова діяльність приводить до досягнення високих значень PWC_{170} [1], гіпокінезія, навпаки, викликає зниження показників PWC_{170} [2].

Літературний аналіз свідчить, що на сьогодні досить широко висвітлені питання вікових та статевих особливостей МСК у школярів [5; 7].

Отже, вивчення фізичної працездатності є важливим показником функціонального стану дітей та підлітків які займаються спортом і є важливим критерієм спортивного відбору у спортивних іграх, зокрема у волейболі.

Абсолютні показники фізичної працездатності та рівень максимального споживання кисню волейболістів у період з 14 до 16 років статистично значимо вищі у кожній віковій групі в порівнянні з не спортсменами. Також ці показники у вказаний період зростають як у не тренуваних так і у волейболістів, але у спортсменів меншими темпами ніж у не тренуваних.

Показники відносної фізичної працездатності, максимального споживання кисню хлопців, які займались волейболом у всіх вікових групах мали тенденцію до зниження.

Адаптаційний потенціал системи кровообігу волейболістів 14 років становить $1,75 \pm 0,06$ (у.о.), у 15 років $2,01 \pm 0,09$ (у.о.), і у 16 років $1,99 \pm 0,04$ (у.о.). У неспортсменів показник в 14 років становить $1,88 \pm 0,05$ (у.о.), у 15 років $1,99 \pm 0,04$ (у.о.) і у 16 років $1,96 \pm 0,05$ (у.о.).

Достовірні прирости показника у волейболістів та неспортсменів відмічались у 15 років ($p < 0,05$ та $p < 0,01$ відповідно). АП волейболістів та неспортсменів у 14–16 років знаходилось на рівні напруження механізмів адаптації серцево-судинної системи.

Важливим критерієм енергопотенціалу є стан резервів серцево-судинної системи. Одним із важливих показників цього резерву є «подвійний добуток» (ПД) – індекс Робінсона, який характеризує систолічну роботу серця.

Індекс Робінсона волейболістів 14 років становить $88,98 \pm 1,87$ (у.о.), у 15 років $89,02 \pm 3,58$ (у.о.) і у 16 років $87,06 \pm 2,64$ (у.о.).

У неспортсменів ПД у 14 років становить $89,99 \pm 3,56$ (у.о.), у 15 років $91,78 \pm 2,51$ (у.о.) і у 16 років $88,68 \pm 2,91$ (у.о.). Статистично значимої різниці між показниками двох груп не спостерігалось.

Чим нижчий ПД у спокої, тим вищі максимальні аеробні можливості.

Таким чином, відносні показники фізичної працездатності та рівня споживання кисню у волейболістів з 14 до 16 років достовірно зменшуються, тоді як у високорослих неспортсменів спостерігається достовірно значимий період інтенсивного збільшення відносної фізичної працездатності за тестом PWC_{170} у 15 років ($p < 0,05$) на 7,4 %. У волейболістів МСК на одиницю маси тіла знижується на 25,4 % порівняно з неспортсменами (4,6 %). АП волейболістів та підлітків-неспортсменів з 14–16 років знаходиться на рівні напруження механізмів адаптації.

Отже, фізична працездатність потребує спрямованого підходу до її покращення у волейболістів 14–16 років та необхідності індивідуального складання графіка тренувальних навантажень з урахуванням вікових особливостей підлітків в умовах секційних занять волейболом.

Список використаних джерел

1. Апанасенко Г. Л. Эволюция биоэнергетики и здоровья человека / Г. Л. Апанасенко. – Санкт-Петербург : Петрополис, 1992. – 123 с.
2. Аулик И. В. Определение физической работоспособности в клинике и спорте / И. В. Аулик. – М. : Медицина, 1990. – 192 с.
3. Іваськів Б. Спеціалізовані класи спортивного профілю загальноосвітніх шкіл як ефективна форма зміцнення здоров'я учнів і підготовки юних спортсменів // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві / Б. Іваськів, Б. Бачинський. – Луцьк : Медіа, 1999. – С. 372–376.
4. Карпман В. Л. Исследование физической работоспособности у спортсменов / В. Л. Карпман, З. Б. Белоцерковский, И. А. Гудков. – М. : Физкультура и спорт, 1974. – 95 с.
5. Корниенко И. А. Характеристика энергетического обмена // Физиология подростка / И. А. Корниенко, И. И. Гохблит, В. Д. Сонькин. – М. : Педагогика, 1988. – С. 71–94.
6. Навакатикян А. О. Влияние гиподинамии и нервно-эмоционального напряжения на физическую работоспособность / А. О. Навакатикян, В. А. Бузунов, В. Тим и др. // Физиол. журн. – 1986. – №3. – С. 278–284.
7. Тихвинский С. Б. Аэробная производительность / С. Б. Тихвинский, Я. Н. Бобко // Детская спортивная медицина: Руководство для врачей ; под ред. С. Б. Тихвинского. С. В. Хрущева. – 2-е изд. – М. : Медицина, 1991. – С. 273–281.

УДК 796.325.077.5–053.6

А. Б. Гайдук – студент спеціальності
«Фізична реабілітація» Луцького
інституту розвитку людини
Університету «Україна»

ВПЛИВ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНИМИ ІГРАМИ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ХЛОПЦІВ-ПІДЛІТКІВ

*Роботу виконано на кафедрі фізичної
реабілітації та соціального забезпечення
ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: Ю. М. Андрійчук –
кандидат наук з фізичного виховання та
спорту, доцент кафедри фізичної
реабілітації та соціального забезпечення
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто удосконалення функціонального стану кардіореспіраторної системи та фізичну працездатність юнаків 15–16 років засобом секційних занять волейболом. Показники функціонального стану кардіореспіраторної системи доцільно використовувати

для функціонального контролю при організації та плануванні навчально-тренувальних занять волейболістів 15–16 років на етапі їх спеціальної підготовки.

Ключові слова: функціональний стан, підлітки, секційні заняття.

Gajduk A. The influence of sectional classes sports on the functional development of teenage boys. Considered of improvement of functional state of cardiorespiratory system and physical working capacity of young men of 15–16 years means the sectional volleyball. The indicators of the functional status of the cardiorespiratory system should be used for functional control in the organization and planning of training sessions of the volleyball players aged 15–16 at the stage of their training.

Key words: functional status, adolescents, breakout sessions.

Дослідження специфічності адаптації і розробка критеріїв для оцінки функціональної підготовленості за показниками кардіореспіраторної системи у юних волейболістів, адаптованих до навантажень великої інтенсивності являється досить своєчасним і актуальним. Вивчення цих питань дозволить не тільки виявити вікові фізіологічні закономірності змін, що відбуваються в системах дихання та кровообігу в спокої, під час тестових фізичних навантажень, в період відновлення, але й визначити загальні і специфічні шляхи і механізми адаптації у спортсменів 13–18 років до фізичних навантажень та розробити модельні функціональні характеристики, які враховують вікові особливості, і стан тренуваності.

Методи дослідження: педагогічні, медико-біологічні, математичної обробки даних. У дослідженнях приймали участь 266 школярів 15–16 років. Контрольну групу (232) становили школярі, які займаються фізичною культурою за шкільною програмою, за станом здоров'я віднесені до основної медичної групи. Експериментальну групу (34) склали школярі, що займаються волейболом. Досліджувались наступні параметри функціонального стану серцево-судинної системи: частота серцевих скорочень (ЧСС), артеріальний тиск (АТ) – систолічний, діастолічний, пульсовий та середній, індекс Робінсона «подвійний добуток» (ПД), адаптаційний потенціал системи кровообігу (АП), життєвий індекс (ЖІ). Фізична працездатність визначалась за показниками субмаксимального тесту PWC₁₇₀.

Дослідження функціонального розвитку системи дихання школярів виявило збільшення з віком життєвої ємності легень, життєвого індексу, максимальної затримки дихання, максимальної об'ємної швидкості видиху і вдиху у волейболістів та нетренованих. Вікова динаміка життєвого індексу мала більш виражений фазний характер в порівнянні з іншими показниками, приріст яких відбувався рівномірно без періодів зменшення. У юних спортсменів приріст ЖІ в період з 15 до 16 років були більш значними в порівнянні з не спортсменами. Слід зазначити, що відмінність юних волейболістів в показниках зростала із збільшенням спортивного стажу.

В наших дослідженнях частота серцевих скорочень у юних волейболістів дещо менша ніж у школярів контрольної групи в обох вікових періодах. Не спостерігається значної різниці і у віковій динаміці розвитку показника. Показник індексу Робінсона статистично значимо менший у юних волейболістів в 15 років ($p < 0,05$). Достовірно зростаючи з віком ($p > 0,05$) суттєвих відмінностей в 16 років між обома групами не спостерігається.

Про стан економічності функціонування серцево-судинної системи людини дозволяє судити показник адаптаційного потенціалу кровообігу (АП). В міру зниження адаптаційних можливостей організму величина АП зростає. Адаптаційний потенціал системи кровообігу у юних волейболістів достовірно нижчий в 15 років ($p < 0,05$). Достовірно зростаючи до 16 років він не відрізняється від показників контрольної групи ($p > 0,05$). Це зростання можна пояснити більшими величинами систолічного та діастолічного артеріального тиску у юних волейболістів у 16 років.

Вивчення фізичної працездатності виявило її покращення з віком у школярів

обох груп. Відносний показник фізичної працездатності статистично значимо більший у юних волейболістів у 15 років ($p > 0,05$). В 16 років ця відмінність незначна. При чому у школярів контрольної групи з віком показник незначно зростає, а у експериментальній групі достовірно нижчий, за рахунок меншої величини абсолютного показника фізичної працездатності у 16 річних волейболістів у порівнянні з 15 річними.

Заняття волейболом удосконалюють функціональний стан кардіореспіраторної системи та фізичну працездатність юнаків 15–16 років. Показники функціонального стану кардіореспіраторної системи доцільно використовувати для функціонального контролю при організації та плануванні навчально-тренувальних занять волейболістів 15–16 років на етапі їх спеціальної підготовки.

УДК 796.325

К. І. Борбенчук – асистент кафедри фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»;

І. В. Данилюк – студентка напряму підготовки «Здоров'я людини» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СЛАБОЗОРИХ ШКОЛЯРІВ ВІКОМ ВІД 12–14 РОКІВ

Роботу виконано на кафедрі фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»

Розглянуто вікові закономірності динаміки розвитку витривалості (загальної, швидкісної, силової (динамічної)) у школярів з вадами зору; розроблено педагогічну технологію корекції та розвитку витривалості у структурі їх просторової ситуативної орієнтації, що містить спеціальні корекційні дидактичні комплекси для вдосконалення витривалості школярів з порушеннями зору з урахуванням індивідуально дозованих рухових режимів та особливостей зорового сприйняття дітьми; описано методи контролю за станом зорових функцій під час виконання фізичних вправ; виокремлено етапи і методи розвитку витривалості з урахуванням індивідуальної зорової вади дитини.

Ключові слова: школярі з вадами зору, витривалість, корекція, педагогічна технологія.

Borbenchuk K., Danyluk I. Problems of physical education of visually impaired students aged 12–14 years. Considered age-related regularities of the dynamics of development of endurance (overall, speed, power (dynamic)) of students with visual impairments; the developed pedagogical technology of correction and development of endurance in their spatial structure situational orientation included special didactic systems for improving endurance of students with visual impairments taking into account individually dosed physical modes and features of visual perception of children; described methods of monitoring the condition of visual functions at run time exercise; singled stages and methods of endurance given individual visual defects child.

Key words: students with low vision, endurance, correction, educational technology.

За даними ВООЗ нині у світі налічується близько 160 млн сліпих і слабоворих (Е. І. Сайдашева, 2010). Серед слабоворих людей, кожен четвертий втратив зір у

дитинстві (Є. С. Лібман, 2008; В. В. Нероєв, 2009; Е. І. Сайдашева, 2010). З кожним роком зростає кількість дітей, у яких при впливі несприятливих чинників можуть виникнути проблеми із зором (Є. В. Гурова, 2007). В Україні за даними ВООЗ більше 13% серед дітей інвалідів мають порушення зору (Н. Івасик, 2010). Серед дітей середнього шкільного віку порушення зору відзначені у 41 % випадків. Частота поширеності міопії в Україні коливається від 6 % (південні райони) до 30 % (центральні райони), а інвалідність з важкою патологією очей (1 і 2 група) становить приблизно 0,13 % від усього складу населення (Г. Д. Жабоедов, 2003).

Соціальна адаптація в суспільстві людей з вадами розвитку є свідченням його гуманності і зрілості. Життя і виконання суспільно-корисної роботи людиною, яка має істотні порушення органа зору, залежить від її пристосованості до умов існування і першим кроком у цьому напрямі є її фізичний розвиток. У Державній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» наголошується на особливій увазі до тієї категорії дітей, фізичний розвиток яких суттєво обмежений порушеннями зору. Зважаючи на це, постає проблема створення ефективних методик, що сприяють фізичному розвитку, подальшій адаптації в суспільстві дітей з порушеннями зору до продуктивної і повноцінної життєдіяльності [2].

З метою визначення оптимальних режимів фізичних навантажень для корекції витривалості в школярів з вадами зору проведено порівняльний аналіз впливу фізичних вправ різного характеру на показники функцій органа зору (найближчу точку ясного зору, гостроту зору, час утримання колірною послідовного контрасту) у дітей. Для цього школярам було запропоновано виконати такі вправи: швидкісне навантаження – біг на місці з високим підніманням стегна в максимальному темпі за 10 секунд; силове навантаження – присідання до відмови; навантаження на витривалість – робота на велоергометрі чи біг у довільному темпі протягом 5 хвилин; стрибки зі скакалкою протягом 30 с.; виконання бігу з високим підніманням стегна 70 % інтенсивності від максимальної до зниження темпу рухів або амплітуди піднімання стегна. Після виконання кожної вправи в учнів повторно визначали зорові показники [5].

Найбільша кількість випадків погіршення стану зорових показників була виявлена після стрибків зі скакалкою (найближча точка ясного зору в 55 % учнів, гострота зору в 50 % учнів), бігу 70 % інтенсивності (найближча точка ясного зору в 50 % учнів), а також силового навантаження (найближча точка ясного зору в 50 % учнів, гострота зору в 50 % учнів). Ці результати дали підстави для введення обмежень щодо цих видів навантажень для дітей з вадами зору. Зниження колірною послідовного контрасту при бігу 70 % інтенсивності від максимальної спостерігалось лише у 18 % учнів. Це стало свідченням того, що означений вид рухової діяльності не викликає ретинального стомлення. Позитивно впливає на зорові показники повільний біг протягом 5 хвилин. Навантаження швидкісного характеру викликало найменші зрушення в стані зорових показників. Отже, під час підбору дозування та характеру фізичних навантажень особливу увагу необхідно приділяти учням, які мають міопію різного ступеня, а при проведенні роботи з корекції витривалості в учнів з вадами зору необхідно застосовувати контроль зорових показників для більш чіткого дозування навантажень [1].

Список використаних джерел

1. Ніцеля О. В. Вплив фізичних навантажень на стан зорової функції / О. В. Ніцеля // Молода спортивна наука України, ЛДІФК : зб. наук. праць. – Львів, 2000. – С. 328–330.
2. Криличенко О. В. Характеристика фізичного розвитку школярів з порушенням зору / О. В. Криличенко // Молода спортивна наука України, ЛДІФК : зб. наук. праць. – Львів, 2002. – С. 329–332.

3. Криличенко О. В. Складна структура дефекту та базові фактори впливу на динаміку корекції та розвитку фізичної витривалості у школярів з вадами зору / О. В. Криличенко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – Одеса, 2007. – Вип. 5–6. – С. 267–274.

4. Сергієнко Л. П. Практикум з теорії і методики фізичного виховання : навч. посіб. / Л. П. Сергієнко. – Харків : ОВС, 2007. – 271 с.

5. Худолій О. М. Загальні основи теорії та методики фізичного виховання : навч. посіб. / О. М. Худолій. – Харків : ОВС, 2007. – 406 с.

УДК: 379.85:796.035

В. В. Кирилук – асистент кафедри фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»;

В. М. Новосад – студент напрямку підготовки «Здоров'я людини» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

РОЛЬ ТУРИЗМУ ЯК ЗАСОБУ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

*Роботу виконано на кафедрі фізичної
реабілітації та соціального забезпечення
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто форми функціонування фізичної культури, яка може задовольнити потреби студентської молоді в активному відпочинку та принести задоволення від рухової активності й спілкування, є фізична рекреація. Під час несприятливих економічних умов життя, втрати або зміщення соціальних орієнтирів вона набуває особливої вагомості

Ключові слова: фізична рекреація, студентська молодь, рухова активність.

Kyryliuk V. V., Novosad V. M. The role of tourism as a physical recreation in the life of students. Considered functioning form of physical training that can meet the needs of student-dental youth in outdoor activities and bring the fun of motor activity and communication is physical recreation. During unfavorable economic conditions, loss or displacement of social indicators is of particular importance.

Key words: physical recreation, of student youth physical activity.

Із початку незалежності нашої держави у сфері фізичного виховання та спорту склалася принципово нова ситуація. Критичний стан здоров'я студентської молоді, пов'язаний із несприятливими факторами, низьким рівнем рухової активності, потребує невідкладних заходів із подолання кризи у фізичному вихованні студентів.

Самостійною формою функціонування фізичної культури, яка може задовольнити потреби студентської молоді в активному відпочинку та принести задоволення від рухової активності й спілкування, є фізична рекреація. Під час несприятливих економічних умов життя, втрати або зміщення соціальних орієнтирів вона набуває особливої вагомості.

Фізична рекреація – це вид фізичної культури, а саме: використання фізичних вправ, а також їх видів у спрощених формах для активного відпочинку людей,

отримання задоволення від цього процесу, розваг, зміни видів діяльності, тимчасовий відхід від традиційних форм трудової, побутової, спортивної, військової діяльності.

Усі різновиди рухової активності, які задовольняють потребу в активному відпочинку, реалізуються в процесі фізичної рекреації. До них можна віднести фізичні вправи, рухові режими, природні фактори, масаж, а також працетерапію та роботу на тренажерах. Серед форм занять рекомендується використовувати ранкову гігієнічну й вечірню гімнастику, лікувальну гімнастику, дозовану лікувальну ходьбу, здоровий біг, заняття на стежці здоров'я, дозоване плавання, ходьбу на лижах, ближній туризм, найпростіші спортивні змагання, рухові ігри.

Сучасна рекреаційна діяльність набуває популярності через те, що вона оцінена не лише як знаряддя фізичного й духовного збагачення, а й тому, що перетворилася на модний атрибут людини, котра досягла певного успіху в житті та, що найголовніше, приносить прибуток, ставши потужним сектором індустрії.

Заняття фізичною рекреацією переважно розв'язують оздоровчі завдання. Цьому сприяють різні форми її проведення, які припускають змінення характеру та змісту фізичних вправ залежно від мотивів, інтересів і потреб студентів. Але, незважаючи на свободу вибору змісту, характеру та форм занять фізичними вправами, позитивний ефект можна отримати лише завдяки грамотній і вмілій організації занять та їх впливу на молодий організм. Вільне володіння різними засобами й формами фізичної рекреації виховує в студентській молоді відчуття природного бажання регулярно займатися фізичними вправами, більше спілкуватися з природою.

Фізична рекреація, як і рекреація взагалі, – це педагогічні процеси, пов'язані з розв'язанням виховних, освітніх, оздоровчих і соціальних завдань. Вона характеризується загальними ознаками навчально-педагогічного процесу й відбувається в порядку самовиховання. Відмінна особливість фізичної рекреації полягає в тому, що цей процес спрямований на формування рухових навичок під час активного відпочинку й виховання так званих фізичних якостей людини, сукупність яких значною мірою визначає його фізичну працездатність і рівень кондицій. У прикладному відношенні фізична рекреація являє собою процес фізичної підготовки до соціально обумовленої діяльності.

Заняття рекреативного типу принципово відрізняються від спортивних тренувань і кондиційних тренувань інтенсивністю й обсягом навантаження та формами організації.

Рекреативно-оздоровчі види діяльності (фізкультурно-спортивні розваги, туристичні походи з нефорсованими навантаженнями тощо) забезпечують здоровий відпочинок, сприяють задоволенню емоційних потреб, пов'язаних зі змістовними розвагами.

Розрізняють три форми використання часу, відведеного на рекреацію, - туризм, оздоровлення та відпочинок. Для визначення цього часу й видів діяльності, які відбуваються в його межах, ми будемо використовувати поняття «рекреаційно-туристичний», яке включає всю сукупність явищ і процесів, пов'язаних із відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб.

Саме туризм у сучасному світі сприймається як головна форма рекреаційної діяльності, перетворившись на потужну самостійну галузь нематеріального виробництва, яка задовольняє рекреаційні потреби. Рекреація й туризм – акт індивідуального споживання культурних надбань людства та естетико-енергетичного потенціалу природних атракцій.

Цінність туризму полягає в його різнобічному впливі на організм людини й студентської молоді тренувальними, відновлювальними навантаженнями, що дуже важливо для людей, професійна праця яких має обмежену рухову активність.

Розвиток автоматизації та механізації, пов'язаний із посиленням навантаження на нервову систему й обмеженням фізичної активності, що є передумовою розвитку функціональних розладів, насамперед нервової та серцево-судинної систем, що спостерігалось у 70 % практично здорових людей, призводить до суттєвої перевтоми.

Під рекреацією розуміють біологічну активність людини, спрямовану на відновлення фізіологічного, фізичного потенціалу, на оздоровлення душевних і духовних сил, які ослаблюються в процесі роботи, навчання, одноманітних занять або хвороби. Тому нині рекреація трактується як цілісне фізичне й соціальне оздоровлення.

УДК 796.325.077.5–053.6

В. М. Чмух – студентка напряму підготовки «Здоров'я людини» Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

ВПЛИВ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНИМИ ІГРАМИ НА СОМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ

*Роботу виконано на кафедрі фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»
Науковий керівник: Ю. М. Андрійчук – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичної реабілітації та соціального забезпечення ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Проведено аналіз вікових особливостей соматичного розвитку спортсменів і нетренованих підлітків та виявлено статистично значима різниця між довжиною і масою тіла, окружністю грудної клітки, індексом Кетле у всіх вікових групах. Відносний м'язовий компонент складу тіла був достовірно більшим у неспортсменів у 14–16, що засвідчує про відставання росту м'язів від збільшення довжини тіла у високорослих підлітків-волейболістів.

Ключові слова: соматичний розвиток, спортивний відбір, підлітки, секційні заняття.

Chmuh V. The influence of the sectional sports games on physical development of adolescents. The analysis of age characteristics physical development of athletes and untrained adolescents and revealed statistically significant difference between length and body weight, chest circumference, Quetelet index in all age groups. Relative muscular component of body composition was significantly large in esportstv 14–16, which demonstrates a lag in the growth of muscles by increasing the body length in tall adolescent volleyball players.

Key words: somatic development, sports selection, teens, sectional classes.

Мета дослідження: проаналізувати соматичний розвиток юнаків 14–16 років, що займаються волейболом в порівнянні з не тренованими школярами.

Аналіз довжини тіла показав, що з віком вона збільшується як у нетренованих школярів так і у юних спортсменів, що займаються волейболом. Статистично значимі прирости відмічали в 14, 15 і 16 років як у спортсменів так і у нетренованих. Загальний приріст довжини тіла з 14 до 16 років у волейболістів становив 17,68 см (10 %), у нетренованих – 10,32 см (6,3 %). Вивчення маси тіла показало її

збільшення з віком у хлопців-спортсменів і нетренованих. Статистично значимими збільшення у юних волейболістів та у школярів, які не займалися спортом були з 14 до 15 років. В результаті наших досліджень встановлено, що в 14, 15 і 16 років волейболісти мали більші показники маси тіла в порівнянні з нетренованими однолітками при $p < 0,001$.

Зручною характеристикою ваго-ростових співвідношень є індекс Кетле: загальна маса тіла (г)/ріст (см). У середньому шкільному віці індекс Кетле коливається від 220 до 360 г/см. У дівчат він дещо вищий, ніж у хлопців. У старших школярів цей індекс коливається від 325 до 400 г/см. Значне перевищення верхньої межі свідчить про надлишок маси тіла, величина менше нижньої межі вказує на недостачу [4; 5].

Аналіз індексу Кетле (г/см) показав його зростання з віком як у юних волейболістів, так і в нетренованих школярів. Вивчення результатів досліджень дало змогу виявити темпи приросту ваго-ростового співвідношення у школярів. Так, у неспортсменів достовірні прирости індексу Кетле виявлені з 14 до 15 років (10,7 %) при $p < 0,001$, тоді як у спортсменів статистично значимі прирости не спостерігались і за період з 14 до 15 років показник збільшився на 5,9 %.

Встановлено, що віковий приріст ОГК у не спортсменів був більш рівномірним в порівнянні з волейболістами. Достовірні прирости ОГК у волейболістів відмічено в період з 14 до 15 років (7,8 % – $p < 0,05$). У нетренованих школярів такі прирости виявлено в періоди з 14 до 15 років (5,5 % – $p < 0,001$) та з 15 до 16 років (2,8 % – $p < 0,01$) відповідно.

Вивченням екскурсії грудної клітки було виявлено, що у 14 років у волейболістів вона становить $7,31 \pm 0,33$ см, у 15 років $7,83 \pm 0,42$ см і у 16 років $10,83 \pm 0,44$ см (табл. 3.21). У нетренованих показник у 14 років становить $8,10 \pm 0,33$ см, у 15 років $8,86 \pm 0,47$ см і у 16 років $9,50 \pm 0,50$ см. Достовірно значимий період інтенсивного збільшення екскурсії грудної клітки на 38,3 % у волейболістів виявлений у 16 років ($p < 0,001$).

На думку науковців [1] для попередження перенапруження на ранніх етапах спеціалізованих тренувань необхідно, передусім, вести контроль над жировою масою, тим більше, що її визначення загальнодоступне і нескладне.

Дослідження абсолютного вмісту жиру показали, що з віком він збільшується в юних волейболістів і в нетренованих хлопців.

У 14 років абсолютний жировий компонент маси тіла волейболістів становить $7,50 \pm 0,48$ кг, у 15 років $11,00 \pm 1,12$ кг і у 16 років – $9,95 \pm 0,56$ кг.

Абсолютний жировий компонент маси тіла у нетренованих у 14 років становить $5,88 \pm 0,33$ кг, у 15 років $6,50 \pm 0,27$ кг і у 16 років збільшується лише до $7,23 \pm 0,38$ кг. Отже, більші показники абсолютного жирового компоненту маси тіла відмічали у юних волейболістів в 14-16 років ($p < 0,01$, $p < 0,001$ та $p < 0,01$).

Аналіз динаміки абсолютного жирового компоненту маси тіла виявив, що найбільш інтенсивне збільшення показника у волейболістів спостерігалось у 15 років (59,9 % – $p < 0,05$). У неспортсменів інтенсивного збільшення показника не відзначали. У юних волейболістів з 14 до 16 років абсолютний вміст жирового компоненту маси тіла збільшився на 42,9 %, тоді як у нетренованих, за цей самий період – на 21,7 %.

Вивчення відносного жирового компоненту складу тіла показало, що з віком він не суттєво зменшується в неспортсменів та дещо збільшується у юних волейболістів.

У 14 років відносний жировий компонент маси тіла волейболістів становить $11,99 \pm 0,63$ %, у 15 років $16,84 \pm 1,25$ % і у 16 років – $13,22 \pm 0,66$ %. Відносний жировий компонент маси тіла у нетренованих в 14 років становить $10,36 \pm 0,42$ %, у 15 років $10,36 \pm 0,74$ % і у 16 років – $10,83 \pm 0,76$ %.

Отже, відносна жирова маса тіла була достовірно вища у волейболістів у 15 ($p < 0,001$) та 16 років ($p < 0,05$). Статистично значиме зменшення в спортсменів відмічали у 16 років ($p < 0,05$), у 15 років показник зростав ($p < 0,001$).

Дослідження показало, що абсолютна м'язова маса збільшується з віком у волейболістів, і в нетренованих школярів. У 14 років абсолютний м'язовий компонент маси тіла волейболістів становить $27,63 \pm 0,31$ кг, у 15 років $31,46 \pm 1,60$ кг і у 16 років – $33,28 \pm 1,08$ кг. Абсолютний м'язовий компонент маси тіла у нетренованих в 14 років становить $25,74 \pm 0,57$ кг, у 15 років $27,23 \pm 0,72$ кг і у 16 років збільшується лише до $28,35 \pm 1,01$ кг. Отже, абсолютний м'язовий компонент маси був достовірно вищий у волейболістів у 14-16 років ($p < 0,01$) Водночас, В. Романюком (2007) під час вивчення абсолютного м'язового компонента маси тіла не виявлено статистично значимої різниці між показниками юних футболістів та неспортсменів до 15 років.

Найбільш інтенсивне збільшення абсолютного м'язового компоненту маси тіла у волейболістів виявлено у 15 років (13,9 % – $p < 0,05$), і мало дуже високу достовірність. З 14 до 16 років абсолютний м'язовий компонент маси тіла збільшився у юних волейболістів на 19,7 %, тоді як у нетренованих – на 9,9 %.

Дослідження відносного м'язового компоненту тіла дало змогу виявити у віковій динаміці періоди збільшення і зменшення цього показника. Так, у юних спортсменів статистично значимих збільшень не відмічалось. У неспортсменів достовірні збільшення цього показника були у 15 років ($p < 0,05$). У 14 років відносний м'язовий компонент маси тіла волейболістів становить $42,25 \pm 0,46$ %, у 15 років $42,37 \pm 0,55$ % і в 16 років – $41,04 \pm 0,56$ %. Відносний м'язовий компонент маси тіла у нетренованих в 14 років становить $45,61 \pm 0,54$ %, у 15 років $44,87 \pm 0,66$ % і в 16 років – $43,90 \pm 0,71$ %.

Статистичний аналіз відносного м'язового компоненту маси тіла показав, що він був більшим у неспортсменів в 14 ($p < 0,001$), 15 ($p < 0,01$) і 16 років ($p < 0,01$).

Кісткова маса збільшується з віком як у юних волейболістів, так і в хлопців-неспортсменів. У 14 років абсолютний кістковий компонент маси тіла волейболістів становить $13,19 \pm 0,18$ кг, у 15 років $15,48 \pm 0,72$ кг і у 16 років – $15,66 \pm 0,60$ кг.

Абсолютний кістковий компонент маси тіла у нетренованих у 14 років становить $11,94 \pm 0,25$ кг, у 15 років $12,09 \pm 0,39$ кг і у 16 років – $12,18 \pm 0,47$ кг.

Отже, абсолютний кістковий компонент маси тіла з дуже високою достовірністю ($p < 0,001$) нижчий у неспортсменів у всіх вікових групах. Достовірні періоди збільшення цього показника у спортсменів спостерігались у 15 років (17,4% – $p < 0,01$). Збільшення кісткового компоненту тіла у хлопців-волейболістів та неспортсменів відбувався рівномірно без періодів інтенсивного збільшення. В юних волейболістів з 14 до 16 років кістковий компонент маси тіла збільшився на 18,6 %, тоді як у нетренованих тільки на 2,0 %.

Під час вивчення відносного кісткового компоненту складу тіла у юних волейболістів та неспортсменів виявлено хвилеподібність його динаміки.

Відносний кістковий компонент маси тіла волейболістів у 14 років становить $21,35 \pm 0,16$ %, в 15 років $22,15 \pm 0,31$ % і в 16 років – $20,93 \pm 0,59$ %. Відносний кістковий компонент маси тіла у нетренованих в 14 років становить $21,18 \pm 0,24$ %, у 15 років $19,52 \pm 0,34$ % і в 16 років – $19,38 \pm 0,35$ %.

Більші величини показника відносного кісткового компоненту у волейболістів виявлено в 15 років ($p < 0,001$) при цьому приріст показника становив 3,7 %. У нетренованих значиме зменшення відносного кісткового компоненту маси тіла виявлено в 15 років (7,8 %).

Таким чином, у процесі досліджень, виявлено що більший зріст мали хлопці-волейболісти у 15 та 16 років ($p < 0,01$ та $p < 0,001$). Достовірно більші показники маси тіла та ОГК порівняно з високорослими нетренованими однолітками мали волейболісти в 14–16 років при цьому екскурсія грудної клітки в обох групах

досліджуваних не відрізнялась. Також нами виявлено, що індекс Кетле з дуже високою достовірністю менший у неспортсменів у 14 та 16 років ($p < 0,001$). Відносний жировий та кістковий компоненти маси тіла достовірно більші у високорослих волейболістів в 15 років при $p < 0,001$ та 16 років (кістковий) ($p < 0,05$). Відносний м'язовий компонент складу тіла був достовірно більшим у неспортсменів у 14 ($p < 0,001$), 15 ($p < 0,01$) і 16 років ($p < 0,01$).

Дещо інша тенденція виявлена зарубіжними дослідниками, зокрема Vishaw Gaugav досліджував соматичні показники і склад тіла у волейболістів і неспортсменів віком 18–25 років, що навчаються в різних коледжах Індії. Вивчали довжину та масу тіла, жирову, кісткову та м'язову масу. Дослідження показали, що волейболісти мали значно більшу довжину тіла ($p < 0,05$) порівняно з неспортсменами. У волейболістів було виявлено значно більшу м'язову масу тіла ($p < 0,01$) порівняно з неспортсменами. Неспортсмени мали значно більший відсоток жиру в організмі і загального жиру тіла ($p < 0,05$) порівняно з волейболістами.

Отже, аналізуючи вікові особливості соматичного розвитку спортсменів і нетренованих підлітків та виявлення нами статистично значимої різниці між довжиною і масою тіла, окружністю грудної клітки, індексом Кетле у всіх вікових групах, пояснюється, на наш погляд, спортивним відбором та орієнтацією у волейболі спрямованими на пошук високорослих юнаків. Водночас, відносний м'язовий компонент складу тіла був достовірно більшим у неспортсменів у 14–16, що засвідчує про відставання росту м'язів від збільшення довжини тіла у високорослих підлітків-волейболістів.

Розглянуті морфологічні фактори, котрі є важливими, знання та врахування яких в процесі планування тренувального навантаження для юних спортсменів є обов'язковим.

Список використаних джерел

1. Гладышева А. Спорт как фактор гармонического развития подростящего поколения в условиях акселерации // Тр. Междунар. конф. "Спорт в современном обществе" / А. Гладышева, А. Гуминский, Э. Шидловская. – М. : Физкультура и спорт, 1974 – С. 46.
2. Железняк Ю. Д. Юный волейболист : учеб. пособ. для тренеров / Ю. Д. Железняк. – М. : Физкультура и спорт, 1988. – 192 с.
3. Никитюк Б. А. Соматотипология и спорт // Теория и практика физической культуры / Б. А. Никитюк. – 1982. – № 5 – С. 26–29.
4. Сергієнко Л. П. Тестування рухових здібностей школярів / Л. П. Сергієнко – К. : Олімпійська література, 2001. – 439 с.
5. Хрущев С. В. Врачебный контроль за физическим воспитанием школьников / С. В. Хрущев. – М. : Медицина, 1977. – 216 с.

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ І РЕГІОНАХ СВІТУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

УДК 338.486:711.2(437)

В. Й. Лажнік – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЧЕСЬКИЙ РАЙ – УНІКАЛЬНИЙ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ РАЙОН ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і міжнародних відносин
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості функціонування туристично-рекреаційного району Чеської Республіки – Чеського раю. Проаналізовано особливості його географічного розміщення, специфіку туристичної привабливості, туристичну спеціалізацію. Виділено основні туристичні центри та проаналізовано рівень відвідуваності району туристами.

Ключові слова: туризм, туристичні пам'ятки, туристично-рекреаційний район, туристи, Чеський рай.

Lazhnik V. Y. Bohemian Paradise – unique tourist and recreation region of the Czech Republic. The features of the tourist and recreation region functioning of the Czech Republic – Czech Paradise are considered. The features of its geographical location, the specific of tourist attraction, tourist specialization are analyzed. The main tourist centers are allocated and the level of the region attendance by tourists is analyzed.

Key words: tourism, tourist attractions, tourist and recreational region, tourists, Bohemian Paradise.

Чеська Республіка виділяється серед європейських країн високим рівнем розвитку туризму, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал й прекрасні можливості для розвитку різноманітних видів туризму та активного відпочинку. Відмінності в природно-рекреаційних умовах, наявність багатьох історико-культурних пам'яток у різних регіонах країни зумовлюють специфіку туристичного районування Чехії. Відповідно до класифікації Чеського національного управління туризмом «ЧехТуризм» у 2010 р. на території країни виділено 15 туристичних районів, кожен із яких має свою специфіку рекреаційних умов та ресурсів й відповідну туристичну спеціалізацію, відіграє певну роль у розвитку туристичної галузі в країні.

Серед 15 туристично-рекреаційних районів Чехії особливе місце займає район Чеського раю (чес. *Český ráj*), який, незважаючи на невелику площу (найменший у Чехії), має свою туристичну унікальність за рахунок природних особливостей скельних ландшафтів із давніми міськими поселеннями та родовищами напівдорогоцінного каміння, печерами й кратерами згаслих вулканів, унікальним рослинним і тваринним світом. Район розміщений на північному сході Чехії північно-східніше Праги й географічно обмежений на сході передгір'ями Підкрконоше, на півночі – пасмами Йізерських гір і гірського масиву Крконоше, на півдні – відрогами Чесько-Моравської височини та Полабською низовиною – на заході. Чітких меж

район не має й загальна площа району визначається в межах від 1091 до 1400 км². Чеський рай в адміністративному відношенні займає північно-східну частину Середньочеського краю, південну частину Ліберецького краю й північно-східну частину Кралоупеградського краю. Вважається, що Чеський рай займає територію 126 общин між містами Турнов, Семіли, Нова Пака, Йічин і Млада-Болеслав [2]. Чеський рай є одним із офіційних туристичних регіонів Чехії, оскільки в 1999 р. було створено об'єднання «Співдружність Чеського раю», яка нині об'єднує 39 міст і общин, 19 суб'єктів приватного сектору господарювання та 5 інших членів. Об'єднання створено задля підвищення рівня розвитку туризму в районі, створення регіональних програмних туристичних продуктів, пропаганди розвитку різних видів туризму, координації співпраці та взаємодії у сфері туризму туристичних організацій району з партнерами з суспільного й приватного секторів економіки.

Чеський рай розміщений у середній течії р. Йізери та її приток, багатий на унікальні природні ландшафти, геологічні й екологічні об'єкти та культурно-історичні пам'ятки (фортеці, замки, архітектурні комплекси тощо). Назва «Чеський рай» виникла в близько 1870 р. серед гостей санаторного курорту Седмигорка, які таким чином виражали свої емоції від побаченої довколишньої краси природи цієї місцевості. У 1955 р. територія площею 92 км² з унікальними скельними ландшафтами отримала статус національного ландшафтного парку. Нині Чеський рай є найстарішою заповідною територією в Чехії. У 2002 р. територія парку була розширена до 181,5 км². Саме цю територію Чехії ЮНЕСКО у 2005 р. оголосило Геологічним парком світового значення (Геопарк ЮНЕСКО) [3].

Найцікавішою туристично-рекреаційною місцевістю й візиткою Чеського раю є район Грубоскальско, де поширені кам'яні башти висотою до 55 м. Тут у відкладах третинного піщанику вода ще в давнину виточила глибокі каньйони, залишивши стовпи-останці висотою до 50 м. Нині вони піднімаються над лісовими масивами, створюючи дуже сильне атрактивне враження. Ці стовпи-останці мають цікаві назви (Драконова скеля, У левеняти, Мишина діра з діаметром 65 м та ін.). Інші дві туристичні місцевості Чеського раю Малоскальско й Праховські скелі теж виділяються унікальними природними об'єктами, які відвідують численні групи туристів. Наприклад, Праховські скелі – це природний резерват із 1933 р., який представляє собою залишок платформи із піщаника, розміщений серед реліктових дерев і каньйонів, розрізаних багатьма обривами. Через свої фантастичні краєвиди Праховські скелі часто слугують місцем, де розгортається сюжет різних фантастичних творів та проводяться відео- й кінозйомки. Для ефективного огляду скель зроблені численні оглядові майданчики (найбільші – «Імперський похід» і «Американський грот»). Найбільші скелі – це «Прахівська голка» й «Прахівська шапка». У скелях вирубано замок Парез. Цікавими для туристів є також доломітові Бозковські печери з унікальним підземним озером (найбільшим у Чехії), а також красива сільська місцевість із декількома ставками (Вежак, Небак, Відлак та ін.) в Підтроскінській долині.

Туристична спеціалізація району зорієнтована на активно-відпочинкові та еколого-оглядові форми рекреації. Тут особливо поширені такі види туризму, як скелелазіння, гірський туризм, спелеологія, пішохідний та велосипедний оглядовий туризм. Великі можливості є також й для розвитку водних видів туризму й спорту (рафтинг, віндсерфінг, сплав на човнах і плотах тощо) та риболовлі, адже район перетинає річка Йізера з притоками, де є численні ставки. Узимку є можливості для занять лижним і гірськолижним туризмом. Розвинуті тут і культурно-пізнавальні форми туризму завдяки наявності на території району численних замково-фортифікаційних споруд (фортеці Кост, Вальдштейн, Троскі, замки Груба Скала, Каменіце, Груби Рогозец, Валечов, Детеніце, Старе Гради й ін.), пам'яток історії, культури та побуту чеського народу [1, с. 587]. В районі є також можливості для

верхової їзди на конях, займатися тенісом, мінігольфом, волейболом та іншими видами спортивного туризму. В районі функціонують численні фітнес-центри, сауни, солярії, оглядові майданчики, туристичні будиночки тощо. У літній час у район курсують спеціальні автобуси із сусідніх міст по спеціально розроблених маршрутах із 22 зупинками біля цікавих природних об'єктів.

Чеський рай славиться також своїми легендами, повір'ями, середньовічними лицарськими турнірами, готичним романтизмом архітектури й ін., що приваблює численних туристів, як чеських, так і зарубіжних. Також на території району розміщено багато родовищ місцевих напівдорогоцінних каменів, серед яких найбільш відомими є чеський гранат та олівін, із яких здавна виробляють прикраси й сувеніри, які туристи купують у місцевих крамницях. Туристи відвідують й ювелірні майстерні, де на власні очі бачать театралізовані процеси обробки каміння.

Загалом Чеський рай поділяють на 10 туристичних областей: Турновсько, Железобродсько, Мдадоболеславсько, Мніховоградіштсько, Йічинсько, Ломніцко, Новопацко, Собоцецко й Дольнобоусовсько, Околиці Ровенско-под-Тросками, Семілско [2].

Чеський рай має розвинуту туристичну інфраструктуру. У районі в 2016 р. функціонувало шість чотиризіркових готелів, 33 тризіркових, п'ять двозіркових і три однозіркових готелів, 53 пансіони, 25 кемпінгів, 11 туристичних баз, 12 туристичних будинків та 40 інших закладів розміщення. В останні роки проявляється тенденція до зменшення кількості закладів розміщення туристів зі зменшенням ліжкового фонду, проте зі збільшенням рівня комфортності для ночівель туристів. Зростає кількість місць розміщення в караванінгах. Загалом у 2016 р. в 190 закладах розміщення було 3137 кімнат із 9464 ліжками. Також у караванінгах нараховувалося 2457 місць.

Щорічно цей район відвідує понад 200 тис. туристів. За даними Чеського статистичного управління, у 2012 р. Чеський рай відвідало 230 тис. туристів. У наступні два роки відвідуваність зменшилася (216,5 тис. у 2013 р. і 209,1 тис. осіб у 2014 р.). Проте у 2015 р. кількість гостей зросла до 250,5 тис. осіб, а в 2016 р. – до 261,6 тис. осіб. У туристичних потоках домінували чеські туристи. Чисельність іноземних туристів у 2012–2016 рр. коливалася в межах від 38,2 тис. осіб у 2014 р. до 45,4 тис. – у 2012 р. У 2016 р. їх чисельність становила 42,4 тис. осіб. Кількість ночівель у закладах різних видів гостинності становила від 494,6 тис. у 2014 р. до 582,8 тис. у 2015 р. Середня тривалість ночівель вітчизняних і зарубіжних туристів у закладах розміщення району становить 2–3 доби. Пік відвідуваності Чеського раю припадає на липень і серпень (понад 40 тис. туристів у місяць), тоді як у зимові місяці туристичні потоки порівняно невеликі (7–11 тис. у місяць).

У 2016 р. в Чеському раї місцевими туристичними інформаційними центрами зареєстровано 1 768 402 відвідувань туристами 64 туристичних атракційних об'єктів району. У туристичних потоках у цей район домінують чеські туристи (96 % у 2016 р.). Серед іноземних туристів домінують туристи з Німеччини (26 %), Польщі (18 %), Нідерландів (13 %), Великобританії (11 %), Словаччини (8 %), Франції й Росії (по 4 %) та Данії (1 %). На інші країни припадає 11 %.

«Серцем» Чеського раю є м. Турнув – основний туристський центр району й традиційний центр обробки чеського гранату й виготовлення виробів зі скла. За даними Чеського статистичного управління, у 2016 р. Турнов відвідали 50,3 тис. зареєстрованих туристів, з яких іноземними було 2970 осіб. У 2016 р. найбільш відвідуваним туристичним центром був Йічин, туристичні пам'ятки й атракції якого відвідало 99,7 тис. туристів, серед яких 4773 були іноземцями. Серед інших центрів виділяються Млада-Болеслав (45,8 тис. туристів у 2016 р.), Ломніце (24 тис.), Семіли (19,7 тис.), Сobotка (15,5 тис.), Железни Брод (8,2 тис.), Нова Пака (6,1 тис.), Дольни Боусов, Мніхово Градіште, Ровенско-под-Тросками та ін. [4].

Найбільше відвідуваними об'єктами у 2016 р. були Музей автомобілів «Шкода» в Млада-Болеславі, який відвідали 242,1 тис. туристів, а також замок Детеніце (238,3 тис.), Праховські скелі (152 тис.), фортеця й замок Старе Гради (143 тис.), замок Сихров (126,6 тис.), фортеці Троскі (109,7 тис.) і Кост (81,2 тис. туристів). У червні 2016 р. був відкритий для туристів реконструйований замок Свіяни, який відвідало до кінця року близько 10 тис. туристів. Серед регулярних акцій і заходів, які найчастіше відвідують туристи в Чеському раї, – це «Йічин – місто казок» (65 тис. туристів), «Торжество Свіянського пива» (10 тис.), «Шотландські ігри в Сихрові» (10 тис.), «Вальдшейнське торжество», яке проводиться у парні роки в Йічині (10 тис.) та відкриття туристичного сезону в Турнові (5 тис. туристів) [4].

Отже, Чеський рай є унікальним туристично-рекреаційним районом Чехії, незважаючи на найменшу площу серед туристичних районів країни. Проте він виділяється різноманітними природними та культурно-історичними пам'ятками, що приваблюють значну кількість туристів. Помітною є тенденція до збільшення відвідуваності зарубіжними й чеськими туристами цього району.

Список використаних джерел

1. Туристичне районування // Країнознавча характеристика Чеської Республіки : кол. моногр. / В. Й. Лажнік, І. П. Мандрик, В. О. Патійчук [та ін.] ; за наук. ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 580–592.
2. Czeski Raj [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/mwiki/Czeski_Raj
3. Geopark Český ráj [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geopark-ceskyraj.cz>
4. Návštěvnost regionu Český ráj v roce 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cesky-raj.info/dr-cs/24055-navstevnost-regionu-cesky-raj-v-roce-2016.html>.

УДК 338.48(474)

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
О. Р. Гіль – студент 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЛИТВІ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано вплив природно-географічних чинників на розвиток туризму в Литві. Охарактеризовано природно-рекреаційні ресурси країни. Вказано основні види туризму Литви, які розвиваються на базі наявного природно-рекреаційного потенціалу.

Ключові слова: природно-географічні чинники, природно-рекреаційні ресурси, туризм, Литва.

Mandryk I. P., Hil O. R. Natural and Geographical Factors of Tourism Development in Lithuania. The influence of the natural and geographical factors on the development of tourism in Lithuania is analysed. The natural and recreational resources of the country are characterized. The main types of tourism in Lithuania, which are developed on the basis of available natural and recreational potential, are indicated.

Key words: natural and geographical factors, natural and recreational resources, tourism, Lithuania.

Актуальність теми дослідження. В останні роки туризм став важливою галуззю економіки Литви. Унікальні природні ресурси та якісний сервіс приваблюють туристів з Росії, Білорусі, Польщі, Німеччини, Скандинавських країн. Зростає інтерес до Литви з боку українських туристів. Іноземних туристів у Литві значною мірою приваблюють незаймана природа, лісові ландшафти, м'який клімат, чисте море, піщані пляжі, цілющі мінеральні води тощо. Тому вивчення позитивного досвіду використання природно-рекреаційних ресурсів Литви є досить актуальним з огляду на те, що регіони України володіють подібним природно-рекреаційним потенціалом.

Мета дослідження – проаналізувати природно-географічні чинники розвитку туризму в Литві. Основними **завданнями** публікації є: аналіз впливу природно-географічних чинників на розвиток різних видів туризму в Литві; характеристика природно-рекреаційних ресурсів країни; виділення основних видів туризму, які розвиваються на базі наявного природно-рекреаційного потенціалу.

Результати дослідження. Литва – найпівденніша і найконтинентальніша з країн Балтії (довжина берегової смуги 99 км) – розміщена на північному сході Європи, на східному узбережжі Балтійського моря. Територія країни є невисокою горбкуватою рівниною, що поступово піднімається від низинних берегів Балтійського моря і Середньо-Литовської низовини до невисокої Балтійської гряди (Аукштайтська і Дзукська височини) на сході. Найвища точка країни – пагорб Юозапінес (294 м) [1]. Характерною рисою ландшафту країни є залишки древніх льодовикових моренних валів, а також піщані дюни на узбережжі та південному сході, які у поєднанні з м'яким кліматом та цілющим повітрям створюють сприятливі умови для розвитку курортно-пляжного туризму.

Клімат у Литві перехідний: на сході та в центрі – континентальний, у прибережних районах – м'який морський. Середньомісячна температура повітря у липні +19 °С, у січні – -3 °С. Литовська погода комфортна для туристів будь-якого віку. Однак у міжсезоння частими є затяжні дощі та прохолодна погода. Тому для відпочинку туристи обирають переважно літні місяці.

Море, ріки та озера складають важливу частину природних багатств країни, придатних для рекреації та туризму. Хоча Балтійське море досить прохолодне (вода не прогрівається вище +20 °С), розвитку купально-пляжного туризму сприяє наявність чистих піщаних пляжів уздовж усього литовського узбережжя. Найбільшою популярністю серед туристів користуються пляжі Нерінги (Куршська коса), Паланги та Клайпеди. Усі вони оснащені необхідними об'єктами пляжної інфраструктури.

На території Литви сформувалася густа річкова мережа. Усі ріки належать басейну Балтійського моря. В країні 21 річка має довжину понад 100 км, а також нараховується 722 річки довжиною понад 10 км. Найбільша річка Литви – Нямунас (Неман, 937 км, із них в країні – 475 км), далі йдуть Няріс, Вента і Шашупе. Судноплавні річки використовуються для купання, човнових прогулянок та риболовлі. Найкращі судна для сплаву по річках – байдарка і каяк. По більшості рік можна сплавлятися весь сезон (березень – листопад).

У Литві нараховується понад 3 тис. озер, більшість з яких є привабливими для туристів. Найбільше з озер Литви – Друкшяй (площа 45 км², глибина 32 м) знаходиться на північному сході країни, по кордону з Білоруссю. Знамениті

Тракайські озера (біля 60), найбільше з них – Гальве (площа 3,7 км², глибина до 47 м). Відомими є лабіринт Ігналінських озер (біля 200), а також найдовше (до 30 км) литовське озеро Дубінгяй і найглибше – Таурангас (глибина до 60,5 м). Два мальовничих озера – Дівочі очі – утворилися на місці старого русла Німана [4]. Озера використовуються для купання, човнових прогулянок і яхтингу.

Болота і заболочені території – велика цінність країни. Болота займають 7 % території Литви. На півночі республіки знаходиться одне з найбільших боліт – Каманос, площею понад 215 км², товщина його торфово-мохового покриву досягає 9 м. болото оголошене заказником, на ньому, а також на сусідньому болоті Мушос-Тіреліс водяться журавлі. Зараз 7 литовських районів оголошені охоронними водно болотними угіддями міжнародного значення. Це природні заповідники Чяпкяляй, Каману, Вешвілес, біосферний заповідник Жувінтас, регіональний парк Немана, болото Грутішке і комплекс заболочених земель Аудутішке-Свілос-Бірветос .

Литва відома своїми бальнеологічними ресурсами. В країні наявні мінеральні води та різноманітні лікувальні грязі, які широко використовуються у санаторно-курортному лікуванні. Найвідомішими санаторіями, які працюють на базі мінеральних вод, є Друскінінскай і Бірштонас. Друскінінскай славиться своїми натрієво-кальцієвими водами, лікувальним торфом і сапропелем. Одне із чудес – джерело краси «Грожис», у літрі води якого міститься понад 50 г різних мінеральних солей, завдяки яким відбувається очищення і омолодження шкіри. Понад десять інших мінеральних джерел допомагають нормалізувати роботу внутрішніх органів, покращують їх функції. На території курорту Бірштонас є 13 свердловин з мінеральними водами, до складу яких входять магній, калій, кальцій, сульфати, хлориди, гідрокарбонати – загальна концентрація складає понад 7 г/л [2]. Крім того, є лікувальні торфові грязі. За їх допомогою лікуються захворювання опорно-рухового апарату, травного тракту, нервової системи, онкологічні та гінекологічні захворювання.

Природа країни унікальна і різноманітна. В ландшафті Литви ліси займають понад 25 % території. За видовим складом домінують соснові (42 %), березові (35 %) і широколистяні ліси, які характеризуються підвищеними фітонцидними властивостями [4].

Крім природних лісів, у Литві нараховується біля 300 різних парків, заповідників і заказників, які пропонують туристу різноманітні варіанти відпочинку: полювання, риболовлю, дайвінг, велопробіги, водний спорт і просто відпочинок на природі.

Найбільш привабливими для туристів є 5 національних парків: Куршська коса, Жематійський, Аукштайський, Дзукійський і Тракайський. Національний парк Куршської коси – це піщаний півострів у балтійському морі, який сформувався під впливом вітру і води. Тут знаходяться найвищі піщані дюни в Європі. Він покликаний охороняти природні угруповання соснових лісів, ліків і піщаних пусток, сухих вільшаників і широколистяних лісів. Тут можна знайти багато грибів і ягід, побачити оленів і білок, а весною чи осінню спостерігати масовий переліт пташок. Жемайтійський національний парк займає понад 20 тис. га землі, на яких розміщені Плокстинський заповідник дикої природи, 30 ландшафтних і природних об'єктів. Крім природних об'єктів, у парку багато пам'ятників міфології і етнографії, залишків древніх культових споруд. В Аукштайському національному парку, найстарішому в Литві, можна помилуватися горбистими грядками, річковими долинами, густими лісами і блакитними озерами. Тут нараховується понад 100 озер, які утворюють складні лабіринти. У Дзукійському національному парку є можливість позбирати гриби та ягоди, пройтися пішохідними маршрутами та відправитися на екскурсію на човнах [3].

Висновки. Таким чином, природно-географічні чинники загалом є сприятливими для розвитку туризму в Литві. Розглядаючи комплекс природно-

рекреаційних ресурсів та їх територіальний розподіл, можна відзначити, що Литва спеціалізується на таких видах міжнародного туризму: екологічний (спостереження за птахами, природні стежки, велопогулянки, відпочинок на озерах); лікувально-оздоровчий туризм, водолікувальний та сільський.

Список використаних джерел

1. Безуглий В. В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн : навч. посібник / В. В. Безуглий. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 704 с.
2. Мальська М. П. Туристичне країнознавство. Європа : навч. посібник / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 224 с.
3. Национальные парки Литвы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lithuania.travel/ru/obekty/nacionalnye-parki/18208>
4. Страны Балтии: Географическая характеристика. Виды туризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://elisey-ka.ru/geo/g2_05.htm

УДК 379.822(430)

І. А. Савченко – кандидат географічних наук, викладач фахових дисциплін Волинського коледжу НУХТ;
А. А. Арендарчук – студентка спеціальності «Туристичне обслуговування»

ПОДІЄВІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ НІМЕЧЧИНИ

Роботу виконано на відділенні готельно-туристичного обслуговування Волинського коледжу НУХТ

Розглядаються найвідоміші фестивалі, виставки та ярмарки Німеччини як подієві туристичні ресурси світового значення. Обґрунтоване значення фестивальних подій як невичерпного та динамічного туристичного ресурсу.

Ключові слова: подієвий туризм, фестиваль, виставка, ярмарок.

Savchenko I. A., Arendarchuk A. A. Event Tourist Resources of Germany. The most famous festivals, exhibitions and fairs as an event tourist resources of global importance are considered. The importance of festival events as dynamic and inexhaustible tourist resource is justified.

Key words: event tourism, festivals, exhibitions, fairs.

З давніх часів подія була вагомим чинником, що спонукала людей подорожувати. В останні роки все більшої популярності набувають подієві тури, які вважаються новим і цікавим напрямком в туризмі. Практикуючи подієвий туризм, туристи мають змогу стати свідками визначних подій в світі спорту, культури та мистецтва, розширити світогляд та здійснити заповітні мрії.

Туристичний бізнес завжди активно використовує події для формування туристичного продукту і залучення туристів саме на подію. Якщо в туристичній дестинації немає події сформованої історично як традиції, її придумують навмисно. Таким чином здійснюється просування туристичного продукту, орієнтованого на

подію, а отже отримання доходу від туристів, які бажають відвідати місцевість не тільки з метою огляду визначних пам'яток, але й з метою взяти участь у події разом з місцевими жителями і розділити їх емоції. Головна особливість подієвого туризму – безліч яскравих неповторних моментів.

Німеччина є однією з провідних країн світу за кількістю подієвих туристичних ресурсів. Берлінський міжнародний кінофестиваль «Берлінале» – це одна з найбільших щорічних подій в світі кінематографа, що проходить в лютому в столиці Німеччини. Щороку його відвідують понад 300 тис. гостей і 20 тис. професіоналів в області кіноіндустрії з 124 країн світу. Щороку в рамках програми фестивалю глядачам демонструють близько 400 повнометражних і короткометражних художніх фільмів, знятих з моменту проведення останнього «Берлінале», які не брали участь в інших конкурсах. Вперше «Берлінале» було проведено в 1951 р [5].

Октоберфест (Oktoberfest) – найбільший у світі фестиваль пива. Він проходить щорічно у Мюнхені, столиці Баварії, починається у другій половині вересня і триває 16 днів.

Це масштабне свято пива має свою давню історію. Історія фестивалю розпочалася 12 жовтня 1810 р., у день весілля принца Людвіга і принцеси Терези Саксонської. Для гостей були влаштовані безкоштовне пиво і кінні перегони. Гуляння пройшли настільки весело, що Людвіг видав указ святкувати Октоберфест щорічно. Святкування припинялося лише під час Першої та Другої світових воєн. Можна з впевненістю сказати, що Октоберфест – це подієвий туристичний ресурс світового значення, що на фестиваль приїздять туристи зі всього світу.

Свято весни, або Фрулінгсфест (Frühlingsfest) щорічно проходить у Берліні. Це масштабне свято триває кілька тижнів. Програма дуже різноманітна, тут є брейк-данс, і американські гірки, і поїзд-привид, і «Танець вампірів», і музичні шоу. Одна з найважливіших подій фестивалю – це відкритий ресторанний день. Проте їжа тут найпростіша, але і найулюбленіша з тієї, що можна перехопити на вулиці і з'їсти по дорозі (смажені півметрові сосиски, мигдаль і каштани, випічка, зацукровані фрукти, шашлик, цукрова вата для дітей). Що стосується розваг дітей, то для них тут встановлюють численні каруселі, гірки та інші атракціони. Дуже очікувана складова частина свята весни – це суботні феєрверки. Їх влаштовують двічі – на початку і на завершення фестивалю.

Справжнє торжество піротехніки відбувається щорічно в середині липня в німецькому місті Кельні. Це фестиваль «Кельнські вогні». На грандіозне свято феєрверків на Рейні прибувають туристи з усіх кінців світу. Фестиваль «Кельнські вогні» проводиться вже 14 років поспіль і, завдяки величезному інтересу туристів з кожним роком стає все масштабнішим. За барвистим шоу туристи спостерігають із палуб кораблів і прогулянкових катерів (найвигідніші позиції), з мостів і берегів річки, з балконів і навіть дахів будинків. У день фестивалю проходить концерт за участю світових зірок – звучить найбільш різножанрова музика; ресторани, сувенірні магазини і навіть музеї працюють до світанку. І як тільки починає темніти, набережна Рейну загоряється тисячами вогнів, включається підсвічування будинків і будівель, по річці ходять кораблі, прикрашені гірляндами, люди палять бенгальські вогні і свічки, в небі гуркочуть і розквітають салюти. Найвражаюча частина свята – фінальна світлова вистава з 120-метрової палуби корабля, пришвартованого посередині річки. Протягом півгодини небо над Рейном освітлюється мільйонами феєрверків, супроводжуваних оркестровою музикою.

Карнавал культур – це 4-денний міський фестиваль, який покликаний відобразити різноманітність і свободу представників культур Берліна. Під час KdK громадські місця міста перетворюються на майданчики для самовираження і прояву своєї культурної ідентичності. Музичні і танцювальні групи, професійні та аматорські, діти і дорослі беруть участь у параді через Кройцберг.

На вулицях влаштовують сцени, де можна побачити як відомих і популярних виконавців з світовим ім'ям, так і початківців. Тут звучить найрізноманітніша музика, від реггі до шансону. Фінальний карнавальний парад – це масштабний яскравий хід, в якому беруть участь понад 80 груп і понад 5 тис. осіб.

Берлінський джазовий фестиваль, він же JazzFest Berlin збирає музикантів з усього світу і вважається одним з найстаріших і найбільш шанованих джаз-заходів Європи.

Програма фестивалю завжди дуже різноманітна, можна почути і традиційні, і прогресивні речі, і біг-бенди і камерні колективи.

У Берліні з 2014 р. проходить ще один джазфест – весняний XJAZZ. Він проходить в Кройцберге і, на відміну від основного, присвячений переважно сучасному джазу і електронним імпровізаціям, а також неокласиці. Фестиваль був створений зусиллями молодих виконавців і володіє власною унікальною харизмою. Зокрема, він дуже екоорієнтований, 90 % виконавців прибувають сюди на метро або велосипеді.

Фестиваль Толвуд в Мюнхені веде свою історію з далекого 1988 р. Саме тоді ініціативна група активних і небайдужих шанувальників мистецтва виступила з ідеєю створення свята. За задумом організаторів фестиваль повинен був представляти собою синтез масштабної культурної події в поєднанні зі всілякими гедоністичними розвагами. Дивовижні інсталяції, арт-об'єкти, театралізовані вистави та шоу, а також виступи відомих рок-музикантів – це «Толвуд». Такий гучний успіх був викликаний і тим, що до свята практично відразу проявили інтерес багато відомих артистів. Фестиваль проводиться два рази на рік - взимку та влітку, і триває майже місяць.

Зі своїми 150 міжнародними галузевими виставками-ярмарками Німеччина в міжнародному масштабі є важливим ринком товарів. Приблизно дві третини всіх провідних світових галузевих виставок проходять у Німеччині.

«Зелений тиждень» – це єдиний у своєму роді міжнародний ярмарок досягнень сільського господарства, садівництва і виробництва продовольчих товарів. Загальна територія ярмарку складає 115 тис. кв.м, величезна кількість експонатів з 56 країн світу, кількість відвідувачів – 420 тис. Глобальний агропромисловий форум відвідують високопоставлені фахівці, включаючи Міністрів сільського господарства, керівників компаній сільськогосподарської галузі та харчової промисловості.

CREATIVA – це ярмарок творчого дизайну, який вперше відбувся у 1982 р. Місто проведення ярмарку – Дортмунд. Величезна творча студія виставляє рукоділля, в'язання, плетіння, живопис, роботи по дереву і металу, глиняний посуд та коштовності [5].

У жовтні кожного року на книжковий ярмарок у Франкфурті-на-Майні приїжджають автори і видавці, агенти і продюсери з усього світу [6]. У суботу та неділю ярмаркового тижня спеціально для приватних відвідувачів працює найбільший в світі торговий павільйон з книгами і медіапродукцією. Щороку на ярмарок запрошується почесний гість - країна, що представляє у Франкфурті свою літературу.

ANIMAL Stuttgarter MesseHerbst 2017 – це спеціалізована виставка домашніх тварин у Штуттгарді. У рамках виставки відбувається кілька профільних конференцій і семінарів, які привертають увагу багатьох любителів і спеціалістів з розведення домашніх тварин. Тут проводяться шоу-програми, покази, представлена продукція і послуги для тварин.

Музика, спорт, стиль життя, освіта – ось лише деякі теми ярмарку You. Раз на рік діти і підлітки з різних європейських країн приїжджають в Берлін на найбільший молодіжний ярмарок. Тут проходять живі виступи на музичних сценах, презентації модних видів спорту та ярмарки вакансій [2].

Різдвяні ярмарки Німеччини відомі на весь світ. На різдвяних ярмарках можна провести чимало годин у пошуках подарунка [3]. Асортимент надзвичайно широкий. Насамперед, це традиційні різдвяні сувеніри: ялинкові прикраси, вироби зі скла, дерев'яні іграшки, ляльки, срібні прикраси, ангели з сусального золота та багато іншого. На базарах грають шарманки, смажаться каштани і знамениті німецькі сосиски. На кожному розі можна придбати чашку гарячого глінтвейну – традиційного різдвяного напою, цукрову вату, печені яблука, глазуровані фрукти, імбирні і медові пряники, фрукти в шоколаді, мигдаль по-віденськи, волоські горіхи, арахіс і т. д.

Великі базари у великих містах, таких як Берлін, Дрезден, Нюрнберг, Мюнхен, Франкфурт, Кельн, Дюссельдорф, Гамбург приваблюють безліч туристів не тільки з Німеччини, а й з-за кордону. Різдвяний базар у Дрездені вважається найдавнішим (є відомості про його існування ще у 1434 р.) [1].

Головним різдвяним містом Німеччини часто називають Нюрнберг. Тут функціонує один з найбільших і найстаріших базарів в країні, який не втратив своїх багатотисячолітніх традицій.

У Берліні можна відвідати більше сорока різдвяних ярмарків. А в Гамбурзі, крім базарів, можна подивитися феєрверки – програму під назвою «Різдвяні вогні над Гамбургом».

Отже, у Німеччині протягом року відбувається значна кількість фестивалів, виставок та ярмарків, які залучають мільйони туристів. Тематика фестивалів найрізноманітніша – починаючи від кінофестивалю «Берлінале» і закінчуючи пивним фестивалем «Октоберфест». Ярмарки і виставки в Німеччині відбуваються протягом цілого року і охоплюють багато міст, залучаючи значні туристичні потоки. Особливими є різдвяні ярмарки, які відомі на весь світ.

Варто зазначити, що подієвий туризм є унікальним видом туризму, оскільки він невичерпний за змістом. Експерти вважають, що в найближчому майбутньому кількість учасників подієвих турів значно перевищить кількість учасників екскурсійних турів. Отже, подієвий туризм на сучасному етапі розвитку суспільства є важливим та необхідним явищем, що реалізує майже всі основні функції туризму: економічну, пізнавальну, рекреаційну, виховну та розважальну, а досвід Німеччини в розвитку родієвого туризму є прикладом для наслідування багатьох країн світу.

Список використаних джерел

1. Казковий світ різдвяних ярмарків. MegaSite.In.UA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://megasite.in.ua/15707-kazkovijj-svit-rizdvyanih-yarmarkiv-rizdvo-nimechchina-bazar-yarmarok-suvenir-glintvejn-fehrverk.html>
2. Молодіжна ярмарка YOU в Берліні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.deutschland.de/ru/topic/obshchestvo/sport-dosug/molodyozhnaya-yarmarka-you-v-berline>
3. Німецькі різдвяні ярмарки. Auto-Travel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.autotravel.ua/articles/rizdvyan-yarmarky-germany/view_print/
4. Тищенко П. В. Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону [Електронний ресурс] / П. В. Тищенко. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/tyschenko.htm
5. CREATIVA 2017. Міжнародний портал учасників виставок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://terra-expo.com/exhibition/creativa-2017-9684/>
6. Frankfurter Buchmesse 2017 – 69-а франкфуртська книжкова ярмарка. Міжнародний книжковий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.expoclub.ru/db/exhibition/view/7706/>

Для нотаток

Наукове видання

**РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

*Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції,
м. Луцьк, 30–31 березня 2017 р.*

Друкується в авторській редакції

Верстка *А. А. Майстра*

Формат 60x84/16. Друк цифровий. Гарнітура Arial.
Обсяг – 6,16 ум. друк. арк.
Наклад 300 прим.
Підписано до друку 04.04.2017 р.

Видавництво «Терен»
Тел.: 050-6743321

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
ДК № 1508 від 26.09.2003 р.

Виготовлено у друкарні «Терен»